

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Tidsskrift for
kulturhistorie og
lokalhistorie
Udgivet af
Dansk historisk
Fællesforening

fortid og
nutid

BIND XXII
HEFTE 5
SIDE 277-356
1964

Folketingets arkiv

Af JØRGEN TVEVAD¹

Grundloven nævner kun få af det danske samfunds fundamentale organer, f. eks. folketinget, domstolene, ministrene, kommunerne og folkekirken. Af institutioner omtales endnu færre. Forinden kongen tiltræder regeringen, afgiver han skriftligt i statsrådet en højtidelig forsikring om ubrødeligt at ville holde grundloven. Af denne forsikringsakt udstedes tvende ligelydende originaler, af hvilke den ene overgives folketinget for at opbevares i sammes arkiv, den anden nedlægges i rigsarkivet. Allerede som tronfølger kan det senere statsoverhoved, og det har alle tronfølgere af det glücksburgske hus gjort siden 1863, afgive denne forsikring. Den seneste forsikringsakt lyder sådan: »Jeg Margrethe Alexandrine þorhildur Ingrid, tronfølger, prinsesse til Danmark, afgiver herved i henhold til § 8 i Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1953 på ære og samvittighed den forsikring, at jeg ubrødeligt vil holde rigets grundlov. Margrethe (sign.) Udstedt i to ligelydende eksemplarer på Christiansborg slot 16. april 1958«. Ligeså kan ingen tiltræde regeringens førelse som rigsforstander, forinden han har aflagt en sådan forsikring.

De to arkiver, vore forfatningslove nævner, under den lovgivende magt 1855 og 1863 rigsrådets, 1866 og 1915 rigsdagens samt 1953 folketingets arkiv, og under den udøvende magt 1863 og 1866 geheimearkivet og siden da rigsarkivet, kan trods grundlovenes sammenstilling ikke sammenlignes. Rigsarkivet er jo en central administrations- og forskningsinstitution, de lovgivende forsamlingers arkiv har derimod altid været forbundet med deres bureau og bibliotek. Af hensyn til den efterfølgende omtale af arkivsagernes registrering og inddelingsmåde vil det være nødvendigt først at omtale de politiske forsamlingers arkivadministration.

Administration.

Det blev til stor gavn for vore politiske forsamlinger, at en så fremragende administrativ begavelse som J. F. Schouw fik til opgave at grundlægge og organisere de indre former for deres virke. Botanikprofessoren, der blev præsident for de første kongerigske provindsialstænderforsamlinger, såvel i Roskilde som i Viborg, og som senere skulle lede den grundlovgivende rigsforamlings arbejde, var også juridisk uddannet, havde været ansat i kancelliet og var Videnskabernes Selskabs arkivar. I samarbejde med den kongelige kommissarius, generalprokurør A. S. Ørsted, ordnede præsidenten begge

stænderforsamlingers praktiske forhold². 1840 indgav forsamlingerne andragender, og fik dem senere bevilget, om oprettelse af biblioteker og arkiver³. Det fremgår af forhandlingerne, at præsidenten selv har forestået den første arkivordning, indtil hver forsamling kunne oprette en særlig komité for stændertidende, biblioteket og arkivet. I perioderne mellem sessionerne blev tilsynet med biblioteker og arkiver betroet adjunkterne Jens Agerup i Roskilde og C. F. A. Bahnson i Viborg.

Da stænderne i Roskilde og Viborg i foråret 1848 vedtog deres egen de facto opløsning, besluttede de at ville overgive biblioteker og arkiver til den kommende rigsforsamling i København⁴. Allerede den 28. oktober besluttede forsamlingen at lade præsident Schouw sammen med to bogkommitterede ordne det nye bibliotek⁵. Siden da har rigsdagens bogsamling været undergivet en særlig bestyrelse med to tilsynsførende, én valgt af landstinget og én valgt af folketinget⁶. Fra 1853 vælger folketinget to af sine medlemmer til at føre tilsyn med biblioteket⁷. Men medens stænderforsamlingernes bogkomiteer også førte tilsyn med arkiverne, har bibliotekets tilsynsførende siden 1848 intet haft med arkivet at gøre, heller ikke efter 1930, da de to institutioner fik fælles personale og lokaler. Blandt de tilsynsførende skal derfor her blot nævnes Frederik Barfod, fuldmægtig i indenrigsministeriets arkivkontor for kongerigets ministerier, og Joh. Grundtvig, ligeledes fuldmægtig i, senere leder af kongerigets arkiv.

Sammen med præsidenten organiserede rigsforsamlingens bureauchef, A. L. C. de Coninck, det nye arkiv. Da grundloven var gennemført og rigsdagen havde fået ordnet sine lokaler og administration, aflagde tingenes formænd i oktober 1850 beretninger herom. Folketingets formand, C. G. Andræ, udtalte bl. a.: »Af indre Arrangements skal jeg omtale Archivets Ordning. Til Rigsdagens Archiv er successivt oversendt Archiverne ved de forhenværende Provinsialstænder, saavel for Østifterne, som for Nørrejylland, hvortil senere er føjet den grundlovgivende Rigsdags og den første ordinaire Rigsdags Archiver«⁸.

Rigsdagens bureau, der også blev administrationskontor for rigsrådet indtil 1866, forvaltede derefter forsamlingernes arkivalier, for så vidt de ikke berode hos de to formænd og deres landstings- og folketingssekretærer⁹. De Coninck efterfulgtes 1855 af fhv. folketingsmand A. C. Glerup, og han afløstes som bureauchef 1865 af D. Dessau, skaberen af rigsdagens stenografkorps. Arkivsamlingen øgedes ikke blot med rigsdags- og rigsrådsforvaltningens sager, men også med de forskellige udvalgs protokoller og bilag. Som i vore dage modtog også datidens udvalg vedrørende de forskellige lovforslag m.v. ønskede besvarelser og redegørelser fra ministrene og henvendelser udefra. Men det er dog, bortset fra selve udvalgsprotokollerne og modtagne andragender og adresser, relativt lidt udvalgsmateriale, der er bevaret fra rigsdagens første halve hundredår. Dels var det skik, at meget udvalgsmateriale, også af det, der ikke blev trykt i betænkningerne, blev tilbagesendt

ministerierne efter benyttelsen, dels kunne først skrivemaskinen give mulighed for så mange kopier af en skrivelse, at der blev chance for, at ikke en stor del af materialet forsvandt ind blandt udvalgsmedlemmernes egne papirer. Ved undersøgelse af lovgivningsspørgsmål fra ældre tid yder rigsdagens gamle udvalgsaktstykker derfor ikke altid hjælp. Lovforarbejderne må ofte søges i centraladministrationens fonds i rigsarkivet. Det bemærkes, at alt arkivmateriale synes reddet ved Christiansborgs brand i 1884, hvorimod biblioteket led tab.

Rigsdagens bureau arkiverede udvalgsprotokollerne og det øvrige materiale i pakker, samling for samling. Efterhånden blev dette system upraktisk, når man skulle efterse ældre sager. Venstrepolitikeren Fredrik Bajer, der senere fik Nobels fredspris, tog initiativet til en afgørende ændring af arkivaliernes opbevaringsmåde¹⁰. Som mangeårig tilsynsførende med rigsdagens bogsamling havde han i biblioteket arbejdet med sine historiske undersøgelser og havde fået adgang til bureauets arkivalier. Gennem sine rejser i egenskab af fredsforkæmper og Dansk Interparlamentarisk Gruppens stifter og førstekraft havde han lært andre europæiske parlamentsbiblioteker og -arkiver at kende, og navnlig havde ordningen i den tyske rigsdag interesseret ham. Der var arkivalierne ordnet ikke efter sessioner, men systematisk efter saglige grupper, således at man altid kunne følge de enkelte lovgivningsspørgsmål gennem årene. I 1895 foreslog Fredrik Bajer formændene, at rigsdagens arkivpakker opløstes og materialet fordeltes efter sager, at der indrettedes en emnedelt samling udsnit af rigsdagstidende med tillæg, samt at disse arbejder overlodes til en særlig arkivar. Formændene fulgte forslagene delvist, idet de 1896 sendte Bajer og bureauchef F. E. Kretz, 1893–1921, på en orienteringsrejse til Berlin og derefter i 1898 pålagde bureauet at omordne arkivet som foreslået samt at udarbejde udsnitssagerne. Arbejdet gik straks i gang, men det blev dog nødvendigt i overvejende omfang at indskrænke sig til arkivsagerne fra og med samlingen 1884/85, eftersom oplaget af tidender fra rigsdagens første 35 år var brændt ved slottets ødelæggelse og udklipsbindene måtte indrettes derefter. Ordningen af tidendeudsnittene og den parallelle inddeling af udvalgsrapporter i saglige rækker blev foretaget af assistenterne i bureauet, senere professor Knud Berlin og den senere bureauchef A. Lauesgaard. Allerede i 1898 kunne der til orientering for brugerne af udsnitssagerne trykkes en kort registratur. Ved arkivaliernes inddeling havde man bl. a. støttet sig til rigsdagstidendes hovedregister og tidendes årlige skematiske oversigt¹¹. I de følgende år fortsattes arbejdet med fordelingen af såvel de trykte som de arkivalske sager på lovgivningsemner, senere med de kommende folketingssekretærer T. B. Kofod og Jens Møller som registratorer.

Bajers forslag om en særlig arkivarstilling, som han vist nok kunne have tænkt sig selv at skulle beklæde, blev altså ikke fulgt. Men i 1911 blev der oprettet en særlig afdeling under bureauet, et arkiv for udenlandsk lovgiv-

ning¹². Behovet for et sådant dokumentations- og oplysningskontor var opstået ved danske politikeres deltagelse i det interparlamentariske arbejde, og forbilledet var det franske deputeretkammers Service des Parlements étrangers. Opgaven var til brug for arbejdet bl. a. i rigsdagsudvalgene at fremskaffe fremmed lovgivning gennem direkte kontakter og at udsende danske tekster med resumeer på fransk til andre parlamenter. Den nye informationscentral var således kun et uegentligt arkiv, nærmest et bibliotek. Til arkivar udnævntes titulær professor Pierre Oesterby, der var født i Paris, havde været lærer i fransk, bl. a. ved hærens officersskole, og sekretær for forskellige internationale sammenslutninger og kongresser. Udvekslingsarkivet var knapt kommet i gang, da den første verdenskrig standsede dets arbejde. Efter krigen blev arkivets udenlandske oplysningsvirksomhed ikke genoptaget, og forskellige mellemfolkelige institutioner har kunnet yde danske parlamentarikere den nødvendige dokumentation, således Det Internationale Arbejdsbureau med sine Legislative Series og Den Interparlamentariske Unions generalsekretærassocation med sin Constitutional and Parliamentary Information.

Da krigen altså umuligtgjorde realiseringen af arkivets påtænkte formål, overlod man det i stedet rigsdagens egentlige arkivararbejde. Men samtidigt har bureauet, under cheferne C. M. Friederichsen 1921–32, A. Lauesgaard 1932–40 og Eigil Olsen siden 1940, fortsat forvaltningen af det egentlige administrationsarkiv, idet kontorcheferne, nu Erik Jacobsen, har haft den daglige ledelse. Hos folketingets husinspektør findes inventarfortegnelser m.v. Indtil tokammerssystemets afskaffelse var bureauet centralt sekretariat for udvalgene, men fra 1953 har folketingssekretariatet under Johs. Thorborg overtaget denne udvidede opgave og ordner de nedsatte udvalgs protokoller og aktstykker inden den normalt årlige aflevering til arkivet.

Det særlige arkiv var oprindeligt normeret med tre tjenestemænd, arkivaren, en registrator og en bogbinder. 1927 ophævedes registratorstillingen, der havde været besat med fru K. M. Jarner, f. Goos, og ved professor Oesterbys død i 1930 lagdes arkivet med bogbinderen sammen med biblioteket uden yderligere forøgelse af dettes personale¹³. Rigsdagsbibliotekar siden 1912, og fra 1930 altså også -arkivar, var Victor Elberling. Han fulgtes 1950 af Magnus Sørensen, der 1930–50 virkede som arkivsagsregistrator ved siden af biblioteksarbejdet, og som siden 1953 er folketingsbibliotekar og -arkivar. 1950–64 var Jørgen Tvevad som biblioteksfuldmægtig og arkivar registrator af arkivsagerne.

Folketingets arkiv og bibliotek er nu normeret med 3 medarbejdere ud over lederen, nemlig 2 bibliotekarer i 19.–24. lønningsklasse/overenskomst og 1 assistent/overassistent i 9.–15. lkl. Desuden virker 1 bogbinder og, lejlighedsvis i de senere år, 1 erhvervshemmet kontorist. Budtjeneste udføres ved folketingets betjentstue. Da arkiv og bibliotek indgår i folketingets almindelige regnskab, kan der ikke opstilles et særligt for arkivets virksomhed. Ligeledes er det heller ikke muligt at opgøre arbejdskraftforbruget ved arkivforvalt-

ningen, idet folketingsbibliotekaren og -arkivaren leder begge institutioner, en del af bibliotekarernes og overassistentens tjenestetid optages af arkivopgaver og en del af bogbinderens af biblioteksarbejde. Ekspeditionen af arkivsager foregår til bibliotekets læsesal, og magasinrummene er blevet fælles for bogsamling og arkiv.

Ældre afdeling.

Som nævnt redegjorde rigsdagens formænd i oktober 1850 for den etablerede ordning af den lovgivende forsamlings forhold. I landstinget udtalte formanden, P. D. Bruun, bl. a.: »Det næste Punkt er Archivet. I denne Henseende maa jeg bemærke, at Archivet er blevet ordnet saaledes, at man har dannet 5 Afdelinger, idet nemlig de 2 Provindsialstænder-Archiver udgjøre een Afdeling, den grundlovgivende Forsamlings Archiv den anden Afdeling, hvert af Thingenes Archiver een Afdeling, og den fælles Rigsdags Archiv den 5te Afdeling«¹⁴. De kongerigske stænderforsamlings arkiver er nu i rigsarkivet¹⁵, hvor også vigtige aktstykker til folkestyrets fødsel¹⁶ og dets første tid¹⁷ må søges. De i Danmark bevarede arkivalier vedrørende hertugdømmernes stænderforsamlinger, hvorfra medlemmer samledes med rigsdagsmænd til rigsrådets møder på Amalienborg 1854–55 og på Christiansborg 1856–63, må ligeledes søges i rigsarkivet¹⁸.

Over den grundlovgivende rigsforsamlings papirer, der opbevares i kasser i et særligt skab i folketingets arkiv, er der oprettet en kortfattet registratur. Da både de stenografiske referater og grundlovskomiteens forhandlinger foreligger trykt¹⁹, må valgbrevene regnes blandt de arkivalier fra 1848–49, der er mest værdifulde, og som ved lejlighed burde publiceres²⁰. I forbindelse med valgbrevene findes mandatnedlæggelserne, herunder skrivelsen fra væveren i Mern. Dette aktstykke var blandt andre udstillet i rigsarkivet og i Århus ved hundredårsfesten for grundloven, og udstillingernes kataloger er en slags vejledende arkivregistratur til vor politiske historie²¹.

Da rigsforsamlingen jo endnu ikke var valgt og derfor ikke som rigsdagen senere kunne varetage sine egne sager også mellem sessionerne, måtte centraladministrationen i eftersommeren 1848 forberede de praktiske arrangementer. I fortsættelse af Danske cancellis 2. departements stænder-journal oprettede justitsministeriets 2. departement en journal²², hvis sager giver et oplysende supplement til rigsforsamlingens egne arkivalier. Lagt hertil finder man bl. a.: Generalprocureuren om indretningen af forretnings- og expeditionsbureauet ved den forestående rigsforsamling, Begjæring om meddelelse af approbation på en med bogtrykker Bianco Luno oprettet contract, Brødrene Berling om at blive overdraget trykningen af rigsdagstidende, Sagen om rigsforsamlingens åbning²³, Sagen om gudstjenesten for rigsforsamlingens åbning, Redacteur M. Goldschmidt om at erholde lettet adgang til rigsforsamlingen. Ved indenrigsministeriets oprettelse fra 1.1.1849 overtog det fol-

kerepræsentationens sager, med bibeholdelse af rigsdags-journalen. Det bemærkes, at medens valgloven og dens administration er forblevet under indenrigsministeriet, bortset fra 1866–68, da folkevalgene var henlagt under konseilspræsidiets, blev de få almindelige sager vedrørende den lovgivende forsamling, heriblandt kongevalgene til landstinget, fra 1866 overtaget af konseilspræsidiets²⁴, nu statsministeriet.

I rigsdagens ældre arkivalier findes endnu en særafdeling, rigsrådets. Den fælles lovgivende forsamling for kongeriget, hertugdømmet Slesvig og de to delstater inden for det tyske forbund, hertugdømmerne Holsten og Lauenborg, sorterede 1854–55 under finansministeren, 1855–58 under ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender, 1858–65 under finansministeriet og 1865–66 under konseilspræsidiets²⁵. De i folketigets arkiv bevarede papirer er ordnet i kasser, i nummerorden efter rigsrådets journal. Hertil føjer sig bl. a. rigsrådets forhandlingsprotokoller, på dansk og tysk. De stenografiske forhandlingsreferater med bilag er for årene 1856–66 trykt i rigsrådstidende med tillæg, 1864–66 delt i folketing og landsting. Derimod er for årene 1854–55 kun trykt rigsrådsmødernes vedtagelser²⁶. Forhandlingsprotokollerne for disse år, som indeholder vigtigt forfatnings- og forvaltningshistorisk stof, burde udgives.

Som foran nævnt blev i 1898 arkivpakkerne for hver rigsdagssamling fra og med 1884/85 opløst og deres lovgivningspapirer fordelt efter det nye arkivsystem. Der er dog nogle undtagelser herfra, idet en del ældre arkivalier senere er blevet føjet til de nyere emneordnede sager, medens enkelte sager frem til og med 1888/89 endnu ligger i samlingslæggene. De ældste udvalgs-papirer og andragender samt bureausagerne frem til og med 1928/29 er ikke centralt registreret, kun indført i tingenes udvalgsjournaler og i administrationsprotokollerne, men vil altid let kunne efterses, idet de, anbragt i skabe med hver samling på sin hylde, er ordnet efter de trykte årlige oversigter over rigsdagens forhandlinger. Hertil slutter sig en meget omfangsrig samling adresser, f. eks. vedrørende støtte til Slesvig 1851–52, fæstegodsets overgang til selveje 1852–53, arrestationer af arbejderførere 1872–73, toldloven 1873–74 og borgerrepræsentantvalgene 1880–81.

Ting og møder.

De to tings selvstændighed og daglige uafhængighed af hinanden er vanskeligt at forstå for nutidens, der vel erindrer politiske modsætninger mellem forskellige flertal i folketing og landsting, men samtidigt de fælles gruppe-møder af landstingsmænd og folketingsmedlemmer. Det må imidlertid huskes, at den lovgivende magt siden 1849 var en samklang af de to kamre og den kongelige regering, som indtil 1901 efter behov kunne, og faktisk gjorde det, hente afgørende støtte fra skiftende sider i rigsdagen. Fra 1894 udformedes vort nuværende politiske magtsystem, først gennem finansudvalgets afgørende

indflydelse, derefter gennem den opståede regeringsdannelses- eller rettere styrtelses-praksis og senest gennem folketingets bestemmelsesret og vælgernes forkastelsesret²⁷. Et kuriøst eksempel på tingenes selvstændighed i rigsdagens førte halve hundredår var spørgsmålet om indlægning af belysningsgas på Christiansborg. Bureauchefen foreslog i samlingen 1859/60 gas indlagt, og projektet blev behandlet som en fællessag mellem begge formænd. Folketingets formand gik ind for sagen, og installationen blev 1860 foretaget i de fleste af rigsdagens lokaler, medens den for landstingssalens og tilstødende værelses vedkommende først kunne iværksættes 1870 efter et formandsskifte i førstekammeret²⁸. I de følgende år forværredes som bekendt tingenes politiske samarbejds muligheder, men mellem formændene udbyggedes dog et praktisk samvirke om rigsdagens administrative forhold. I bureauet førtes fra 1872 en resolutionsprotokol, hvori bureauchefen har gjort sine indstillinger og formændene truffet deres afgørelser.

1918, ved tilbageflytningen til Christiansborg fra operahus- og landkadet-akademibygningen i Fredericiagade og den nye grundlovs ikrafttræden, indførtes præsidietsystemet, den kollektive forvaltning af de to tings formænd og næstformænd. Kompetencefordelingen mellem formændene indbyrdes og de to tings præsidier blev vel aldrig formelt fastlagt, og praksis kunne skifte gennem årene, men man opnåede dog en forvaltningsform, som bureauets præsidiereprotokol med bilag refererer.

I 1953 bestemtes, at formanden for den nye étkammerforsamling efter forhandling med næstformændene leder ordningen af folketingets indre forhold samt drifts- og regnskabsvæsen. Bureauchefen er sekretær for præsidiets, og bureauet er sekretariat for formanden. Ved siden af præsidiets varetager udvalget for forretningsordenen, hvori præsidiets indgår, og for hvilket folketingssekretæren er sekretær, visse administrative opgaver. Møder af de politiske grupperes formænd, der til tider finder sted med henblik på den praktiske tilrettelæggelse af tingets arbejde, er ikke formelt fastsatte, har ikke administrative opgaver, og der føres ikke protokol.

Som nævnt var bureauet indtil 1953 fællessekretariat for lovgivningsudvalgene. Efter etableringen af det udvidede folketingssekretariat er journal- og kopibogsarbejdet for udvalgene overgået dertil. Journal og kopibog for fællessager, der førtes af bureauet, er ligesom det vigtige fællesudvalg til valg af medlemmer til kommissioner og hverv m. v. bortfaldet med landstingets afskaffelse.

Folketing og landsting har ved deres særlige sekretariatstjenestemænd ført egne protokolrækker med tilhørende bilag, journal, kopibog, trykkeriprotokol o. s. v. Formelt vigtigst var tingenes forhandlingsprotokoller, i folketinget fra 1920/21 kaldet tingbogen. Disse protokoller er dog uden historisk interesse, da de kun indeholder kortfattede anførsler om forhandlingernes genstand.

I et par perioder, omkring og efter de slesvigske krige samt under og efter den første verdenskrig, har rigsdagen holdt fortrolige møder, lukkede fælles-

møder af begge ting. I arkivet opbevares referater af hemmelige møder angående Slesvig 1850–51 og 1864. Men desværre synes der ikke at foreligge nogen fortegnelse over antallet af og datoen for sådanne møder. Om det vigtige møde den 28.–29. marts 1879, hvor regeringen gav rigsdagen meddelelse om udviklingen i det slesvigske spørgsmål siden 1864²⁹, findes der således hverken notater eller referater. Af rigsdagens fortrolige møder i perioden 1914–33, vistnok ialt 36, opbevares der referater i bureauet. De stenografiske referater af møderne fra oktober 1918 til maj 1919, om genforeningen og om Folkenes Forbund, er trykt.

Af en helt anden karakter var rigsdagens sidste fællesmøde af de to ting, Grundlovsjubilæet den 5. juni 1949. Med deltagere fra nær og fjern, gudstjeneste, kongeligt festmøde, receptioner, teaterforestilling, soiré, udflugter o. s. v. blev jubilæet rigsdagens hidtil største arrangement. Over festlighederne, deres forberedelse og forløb blev der i bureauet oprettet en særlig, registreret aktstykkесamling, ca. 1 m indbundet i foliobind.

Finansudvalg m. v.

Skønt formelt kun et udvalg blandt andre kunne folketingets finansudvalg allerede i rigsdagens 1. session grundlægge sin senere position. Den bevarede udvalgskorrespondance er vel delvis sekundær i forhold til finansarkivalierne i rigsarkivet, og forhandlingsprotokollerne er oftest kortfattede³⁰, men de næsten komplet bevarede rækker journaler, forhandlingsprotokoller og kopi-bøger, der, bortset fra de senere årgange i finansudvalgets sekretariat, er opstillet i folketingets arkiv, kan dog blive af uvurderlig betydning ved studier over dansk forvaltningshistorie og den politiske stillingtagen til administrationens forslag. Til protokollerne er der udarbejdet registre.

Bilagene til folketingets finansudvalgs protokoller, de såkaldte aktstykker, forelå oprindeligt kun i skreven form, men trykkes siden 1893/94 til brug for udvalgets, og nu også folketingets presseloges medlemmer. Finansudvalgsaktstykkerne er fortrolige ligesom udvalgets forhandlinger³¹, men der henvises til og citeres fra en del af dem i forslagene til finanslov og til tillægsbevillingslov. Ligeledes har de mange ændringsforslag til budgetterne, der offentliggøres i betænkningerne m. v., været behandlet i udvalget sammen med statslånsforslag og de forvaltningsspørgsmål, i hvilke udvalget ifølge særlige lovbestemmelser eller praksis skal høres.

I forlængelse af folketingets finansudvalgs budgetkontrol virker statsrevisorerne kritiske kontrol af statsregnskaberne. Med enkelte lakuner er statsrevisorerne arkivalier, herunder deres forhandlingsprotokoller, bevaret tilbage fra 1851. Finansudvalgets og statsrevisoratets sekretariatsforretninger har som regel været varetaget af tjenestemænd fra bureauet, hvis chef for tiden er sekretær for statsrevisorerne, medens finansudvalget nu har sin egen protokolsekretær.

Folketingets budget udarbejdes af bureauet, godkendes af formanden og derefter af udvalget for forretningsordenen samt optages på finansloven. Regnskabet revideres af to særlige revisorer og decideres af formanden. Tingets egen økonomi passerer således hverken finansudvalg eller statsrevisorer. Bilagene til rigsrådets, rigsdagens og folketingets regnskaber opbevares i arkivet.

Til undersøgelse af almen vigtige sager kan der nedsættes parlamentariske kommissioner. I arkivet er indgået arkivalierne fra folketingets kommission af 1871 angående Vallø og Vemmetofte, af 1885 angående det kirkelige råd m. v. og af 1900 angående beskatningsforholdene samt fra landstingets kommission af 1918 til undersøgelse af forskellige færøske forhold. Samtlige kommissionsberetninger er trykt og offentliggjort. Massen af bilag til folketingets kommissioner af juni og december 1945 samt 1948 til undersøgelse af forholdene i forbindelse med det tyske angreb 1940 og Danmarks besættelse 1940–45 var enorm. De indkomne redegørelser og aktstykker er imidlertid tilbageleveret de pågældende ministerier, og kommissionernes arkiv, der endnu beror i bureauet, som varetog sekretariatsforretningerne, består bortset fra forhandlingsprotokollerne blot af den formelle korrespondance.

På linie med folketingets kontrol med forvaltningen gennem finansudvalg, statsrevisorat og parlamentariske kommissioner ligger folketingets ombudsmand. Det stående ombudsmandsudvalgs protokoller indgår i folketingets arkiv. Derimod er der endnu ikke foretaget eller taget stilling til afleveringer fra selve ombudsmandsinstitutionen.

Folketingets udenrigspolitiske kontrol udøves gennem det udenrigspolitiske nævn. Sekretariatet ligger i udenrigsministeriet. Ligeså sorterer folketingsdelegationernes arbejde i de Forenede Nationer og i Europarådet under udenrigsministeriet. Den Interparlamentariske Unions danske gruppe har sit eget sekretariat uden for folketinget. Derimod sorterer Nordisk Råds danske generalsekretariat direkte under folketinget og har til opbevaring i arkivet foreløbigt afleveret flere af rådets udvalgsprotokoller. Således som det nu grundlovsfæstede udenrigspolitiske nævn har udviklet sig af et rigsdagsudvalg, har også flere administrative kollegier deres oprindelse i folketingsudvalg. De store jordlovs- og tjenestemandsløvskomplekser af 1919 resulterede bl. a. i statens jordlovsudvalg og lønningsrådet, af hvis medlemmer i den første periode 6 af 11 og 9 af 14 var rigsdagsmænd, og som indtil videre fik husly i rigsdagens lokaler. Arkivundersøgelser af mange administrerende og rådgivende organer bør ikke blot foretages i rigsarkivet, men må nødvendigvis også i folketingets arkiv omfatte akterne til de pågældende nævns og råds forhistorie.

Nyere afdeling.

Som foran omtalt oprettedes den nye emnedelte afdeling af rigsdagens arkiv i slutningen af forrige århundrede. Den rækker bagud til 1884/85, i mange til-

fælde længere. For hvert lovgivningsområde er oprettet en såkaldt arkivsag, udsnit af tidende med tillæg og indeholdende alt det trykte og offentliggjorte materiale, samlet folketingsår efter folketingsår, og i den kronologisk orden: forslaget med motiver, ministerens eller den private forslagsstillers fremsættelsestale, første behandling, udvalgsbetænkning, anden behandling, eventuel til-lægsbetænkning, tredje behandling, forslaget som vedtaget. Indtil 1953 fulgte så yderligere den tilsvarende procedure i det andet høje ting. Disse udsnits-arkivsager er kun efter navnet arkivalier, faktisk et biblioteksarbejde. Indtil 1953 indeholdt de dog et arkivalsk indslag, idet de af det først behandlende ting, til tider folketing til andre landsting, vedtagne lovforslag, med forman-dens og en valgt sekretærs underskrifter, blev indbundet sammen med ud-klippene af tidende.

Nu som i tokammerets dage sender bureauet den endelige folketingsbeslut-ning, tidligere rigsdagsbeslutning, til statsrådsekspedition med den kongelige stadfæstelse eller ratifikation for øje³². Folketinget beholder således ikke de fleste af sine egne vedtagelser, men lader dem gå videre til den udøvende magt. Ligeså får folketinget blot gennem kundgørelsen i lovtidende kendskab til de endelige love. Kun de to grundlove af 1915 og af 1953 er udfærdiget i to eksemplarer, hvoraf det ene er afgivet til den lovgivende forsamling. I Vandrehallen er forfatningerne udstillet i sølvskrin. Grundloven af 1953 giver eksempel på den omhu, hvormed arkiverne af hensyn til eftertiden må følge nye papir- og blæk-kvaliteter. I 1953 var kuglepenen ny, og det viste sig efter nogle års forløb, at statsrådets underskrifter på grundloven blegedes. Heldigvis levede alle ministeriet Eriksen-Krafts medlemmer endnu, da en genopfriskning af signaturerne blev nødvendig. De indledningsvis omtalte kongelige forsikringsakter opbevares ligeledes særskilt, i et gammelt stålskrin i folketingsarkivarens kontor.

Som bilag til tidende-udsnittene, efter størrelsen kaldet kvart-arkivsagerne, knytter sig de egentlige arkivalier, folio-arkivsagerne. Bilag I indeholder originale skrivelser, andragender, kommissionsbetænkninger m. m., medens bilag II omfatter udvalgenes foreløbige arbejder og forhandlingsprotokoller. I fort-sættelse af arkivets gamle samling findes en række pakker med modtagne adresser, f. eks. om kvinders kommunale valgret 1887–88, margarine 1887–88, sygekasser 1900–01, afholdssagen 1908–09, forsvarssagen 1908–09, straf-feloven 1910–11, Dannevirkelinien 1919–20, kvinders adgang til præsteem-beder 1924–25. Siden 1930'erne er der ikke indkommet andragender og adres-ser i samme omfang som tidligere, og det, der er modtaget, har kunnet ind-føjes i de normale folio-arkivsager om de pågældende emner. I stedet for ved adresser med tusinder af underskrifter søger man nu at påvirke lovgiv-ningsmagten ved grundigt motiverede og argumenterende skrivelser fra inter-esseorganisationerne.

Arkivet besørger selv tilrettelægnngen af udsnitsarkivsagerne, holder dem løbende à jour og lader dem indbinde efter behov til opstilling som bøger på

reoler i biblioteket. Folketingssekretariatet holder i folketingsårets løb i forbindelse med sine bistandsydelser til udvalgene orden på protokollerne, journaliserer og opbevarer bilagene dertil og overleverer efter årets og dermed udvalgsarbejdets slutning materialet til arkivets videre foranstaltning. Alle protokoller med aktstykkerne indbindes, først i løsere mapper, ved tilstrækkelig tykkelse i stive bind, og opbevares i skabe.

Systemet for arkivsagernes emneinddeling blev fastlagt i sin tid ved den nye arkivrækkes oprettelse og er siden i det væsentlige uændret. Af de oprindelige 61 hovedgrupper er kun 16 mindre blevet indordnet under mere vigtige, og 8 nye er tilkommet, f. eks. Dyrtidsforanstaltninger, Fredning, Monopoler og Sønderjylland. Naturligvis tilføjes stadig nye lovgivningsområder, f. eks. atomenergikommissionen (Elektriske anlæg nr. 5) eller ungdommens uddannelsesfond (Undervisningsvæsen nr. 48). Men ud fra erkendelsen af, at hvor systematisk rigtig en ny opdeling end ville være i dag, vil den dog være håbløst forældet om 50 år, har man valgt at bygge videre på og udvikle den én gang fastsatte emneopdeling og dertil hjælpe sig med et meget dybtgående opslagskartotek over lovtitler og andre stikord. At Kontrolloven henviser til lov af 1946 om selvangivelsen af indkomst og formue, om foranstaltninger til kontrol med selvangivelsen og om straffen for skattesvig m. v., er ret klart. Derimod kræver det indsigt i sagføreres terminologi at forstå, at Tilgiftsloven betyder lov om bestemmelser mod uretmæssig konkurrence og varebetegnelse.

Arkivsagerne er inddelt i følgende hovedgrupper: Andragender, Arbejderforhold, Bank- og andre pengeinstitutter, Biblioteker og museer, Bygningsvæsen, Domæner, Dyrtidsforanstaltninger, Elektriske anlæg, Embedsforhold, Eneret m. v., Finansvæsen, Fiskeri, Folkeretlige forhold, Forfatningsforhold, Forsikringsvæsen, Forsvarsvæsen, Fredning, Færøerne, Grønland, Gældsforhold, Havnevæsen, Indfødsret, Island, Jagt, Jernbaner, Kirkelige forhold, Kolonierne, Kommunalvæsen, Kongehuset, Konsulatsvæsen, Landbrugsforhold, Lodsvæsen, Mål, vægt og møntvæsen, Maskiner, Ministerierne, Monopoler, Næringsvæsen, Pensioner og understøttelser, Personlige forhold, Postvæsen, Presseforhold, Retspleje, Rigsdagen, Skatter og afgifter, Sundhedsvæsen, Søfart, Sønderjylland, Telegrafer og telefoner, Undervisningsvæsen, Vandvæsen, Vejevæsen, Vrag- og strandingsvæsen, Ægteskab. Inden for hovedafdelingerne er arkivsagerne fordelt på undergrupper, ialt ca. 1700. Som eksempler på emnedelinger inden for grupperne kan nævnes to hovedafdelinger med anførsel af undergruppernes numre og begyndelsestidspunkter.

Biblioteker og museer m. v.: 1. Statens biblioteker, fra 1891/92, 2. Rigsarkivet, fra 1849/50, 3. Nationalmuseet, fra 1891/92, 4. Kunstsamlinger, fra 1884/85, 5. Ny Carlsberg Glyptoteket, fra 1887/88, 6. Lønninger ved arkiver m. v., fra 1858/59, 7. Offentlige bibliotekers ret til frieksemplarer, fra 1901/02, 8. Den Hirschsprungeske Kunstsamling, fra 1906/07, 9. Bestyrelsen af Thorvaldsens Museum i København, fra 1913/14, 10. Statsunder-

støttede biblioteker, folkebiblioteker, fra 1919/20, 11. J. F. Willumsen-Museum, fra 1948/49, 12. Erhvervsarkivet, fra 1961/62.

Fiskeri: 1. I almindelighed, 1867–, 2. Vodfiskeri, 1871–, 3. Svenske farvande, 1894–, 4. Ringkøbing fjord, 1860–, 5. Limfjorden, 1856–, 6. Saltvandsfiskeri, 1896–, 7. Ferskvandsfiskeri, 1896–, 8. Mindstemål, 1882–, 9. Trawl-fiskeri, 1880–, 10. Fiskeribekendtgørelsen, 1888–, 11. Østers, 1875–, 12. Gudenå, 1884–, 13. Maskevidde, 1884–, 14. Præstø fjord 1890–, 15. Havundersøgelser, 1900–, 16. Færøerne og Island, 1901–, 17. Fiskeribanken, 1903–, 18. Fiskeyngel, 1905–, 19. Fiskeres understøttelsesforeninger, 1905–, 20. Forsendelse af havfisk, 1905–, 21. Øresund, 1912–, 22. Alegårdsretten, 1915–, 23. Allinge-Sandvig, 1917–, 24. Produktionsmidler, 1917–, 25. Arbejdsløse fiskere, 1917–, 26. Flensborg fjord, 1921–, 27. Stormskader, 1925–, 28. Fiskerirådet, 1929–, 29. Fiskerifartøjer, 1929–, 30. Kreditinstitut, 1930–, 31. Akkord for fiskere, 1931–, 32. Udførsel af fisk, 1932–, 33. Fisk til trængende, 1938–, 34. Kvalitetskontrol, 1949–. Det må erindres, at sager om de nævnte eller andre emner også vil kunne findes i arkivets ældre afdeling.

Såvel kvart-samlingen, udsnittene, som folio-samlingen, arkivalierne, omfatter hver ca. 3.000 bind og fylder hver ca. 70 løbende hyldemeter. De enkelte sagers tykkelse er uhyre forskellig, én sag kan være på ganske få blade inden for omslaget, andre på mange bind, retsplejeloven f. eks. på 19 hidtil. Ligeså kan der være stor forskel på omfangene af kvart-sagen og den tilsvarende folio-sag. En politisk sprængstoffyldt sag kan optage mange hundrede spalter i folketingstidende, men kun afføde en ganske tynd udvalgsprotokol eller slet ingen. Som de fleste andre arkiver må også folketingets kæmpe med det stadigt voksende pladsproblem. Til eksempel på tilvæksten tjener toldlovsforslaget, der blev behandlet i folketingsåret 1959/60. I tiden med tillæg fylder disse forhandlinger med betænkninger o. s. v. ialt 1158 spalter, altså næsten 1 bind. Udvalget afholdt 47 møder, modtog 64 deputationer og ialt 823 skriftlige henvendelser, der i indbundet stand fylder 5 bind, ca. ½ m hyldeplads. Den årlige tilvækst af arkivsager, trykte og utrykte, kan skønmæssigt ansættes til 2 m, hvortil kommer forskellige bilagspakker.

Et vigtigt supplement til arkivsagsrækkerne er bibliotekets samling af kommissionsbetænkninger. Allerede det selvstændige arkiv var opmærksomt på, at motiverne til de fremsatte lovforslag ofte er kortfattede, idet ministeren nøjes med henvisninger til betænkninger fra lovforberedende kommissioner og udvalg. Derfor lod man forskellige betænkninger og beretninger indgå i arkivets systematik under de forskellige emner. Ved sammenflytningen i 1930 af arkiv og bibliotek kunne man organisere den nuværende kombinerede brugsordning. Bibliotekets samling af betænkninger, der fra gammel tid har været kronologisk opstillet, er vel næppe mere fuldstændig end det kgl. biblioteks – dog er der i de senere år tilkommet en mængde stencilerede betænkninger fra ministerielle udvalg –, men folketingets samling har den meget store praktiske fordel, at den er ordnet under ét og med dybtgående syste-

matiske og kronologiske kartoteker som indgang. Ved næsten enhver arkiv-sagsekspedition foretages derfor også en undersøgelse af, om der til den pågældende sag måtte findes en beretning om lovforslagets forberedelse.

Medlemmerne.

Partierne er reelt det vigtigste led i folketingets arbejdsmetode. Men formelt er partiernes eksistens ret ny. Fordelingen af udvalgspladser virkede fremmende på partisystemet. 1890, da partisystemet i det store og hele var fæstnet, vedtog tinget endeligt forholdstalsvalgmåden ved udvalgsnedsættelser. Af de nuværende parlamentariske partier er Venstre det ældste. Det tog imidlertid lang tid og kostede mange fraktionsstridigheder, før det nuværende liberale parti kunne organiseres³³, og venstregruppernes partiprotokoller vidner herom. Til rigsarkivet er afleveret forhandlingsprotokoller for rigsdagens venstre 1870–94³⁴, og i folketingets arkiv har Venstres bestyrelse deponeret gruppeprotokollerne fra 1893. Fra Det radikale Venstre er der afleveret protokoller til rigsarkivet, men partiet har et stort arkiv på sit kontor i folketinget³⁵. Også Det konservative Folkeparti har deponeret forhandlingsprotokoller i rigsarkivet, medens Socialdemokratiet har deponeret sin rigsdagsgruppes protokoller fra 1895 i folketingets arkiv.

Fra udentings politiske organer beror kun forhandlingsprotokollen for Vælgerforeningen for Sorø Amts 3die Valgdistrikt, Fuglebjergkredsen, 1849–1915, i folketingets arkiv. Ejheller er der endnu afleveret større politiske privatarkiver til folketinget, så herfra vil der ikke kunne gives vigtigere bidrag til den meget savnede registratur, som forhåbentlig med tiden vil samle bl. a. de årlige beretninger fra Videnskabernes Selskabs kommission til undersøgelse af de i dansk privateje bevarede kilder til dansk historie.

Som foran nævnt var valgbrevene 1848 ikke som de senere skematisk udfyldt og kan derfor give vigtige, bl. a. lokalpolitiske oplysninger. Hvad valgbrevene fra 1849 til nutiden angår, må det erindres, at den officielle statistik³⁶ ikke omfatter landstingsvalgene 1849–1915, valget til eetkammerrigsrådet 1856 samt de to folketingsvalg 1864, det ene 1865 og de to 1866, med suppleringsvalg.

Efter valgets godkendelse skriver hver ny parlamentariker under på følgende erklæring: »Jeg lover herved på ære og samvittighed at holde rigets grundlov.« Disse forsikringsakter opbevares i bureauet. For hvert medlem har bureauets arbejdsarkiv en sag, væsentligt med henblik på eventuelle pensionsydelse. Ligeledes er der bl. a. oprettet personalesager for alle folketingets tjenestemænd.

Fra folketingsarkivaren modtager de nivalgte medlemmer et spørgeskema, på grundlag af hvilket samt supplerende oplysninger politikerens biografi skrives³⁷. Materialet hertil opbevares i arkivet sammen med portrætfotografier, som ved længere medlemsperioder fornyes ca. hvert 10. år. Siden 1958 suppleres arkivets medlemssamling af daglige udklip fra samtlige landets aviser.

Fra ældre tid råder arkivet, biblioteket og bureauet over en del fotografier, bl. a. af folketingets tjenestemænd, og samlingen øges lejlighedsvis.

Adgang og brug.

Folketingets hus og dets arbejde er det mest offentligt åbne i Danmark. Den frie tilhører- og referentadgang er en nødvendighed for folkestyret. Men for på en praktisk måde at kunne fremme arbejdet må man pålægge offentligheden enkelte nødvendige indskrænkninger. Hertil hører den begrænsede adgang til brug af og indsigt i den lovgivende forsamlings arkivalier. Det er klart, at de papirer, der opbevares i bureauet, netop beror der, fordi de altid skal være disponible til administrationens daglige brug. Ligeså er det klart, at de aktuelle udvalgsrapporter, som forvaltes af folketingssekretariatet, altid må kunne stilles til rådighed for de pågældende udvalgs medlemmer og derfor ikke samtidigt kan være tilgængelige for granskning af interesserede medborgere. Desuden må det erindres, at mange af de papirer, der behandles i folketinget, af hensyn til fremmede magter og af hensyn til enkeltpersoner ikke kan være offentligt tilgængelige. F. eks. ville det være stødende, om man offentliggjorde de af finansudvalgets aktstykker, der indstiller om kun nedsat pension til den politibetjent, der har drukket i tjenesten, eller om forhøjet understøttelse til den enke, hvis formue og indtægter er så og så store i kroner og ører. Medlemmerne af folketingets presseloge har vel adgang til disse papirer, men refererer dem i henhold til de uskrevne bestemmelser med den fornødne takt. De samme fortrolighedshensyn til storpolitik og til private forhold må gælde de arkivalier, som ikke mere er dagsaktuelle og derfor kan afleveres til arkivet.

På udvalgenes protokoller med bilag anlægger man yderligere et specielt syn. Det er klart, at udvalgenes opgave er at nå frem til resultater, der kan godtages af så store dele af vælgerkorpset som muligt, dertil er folketingsmedlemmerne jo valgt, og at partierne derfor i mange tilfælde må gå kompromisernes vej, må sælge for at kunne købe, må give en indrømmelse for ikke at miste yderligere eller må nøjes med lidt i håb om at kunne få mere med tiden. En sådan politisk proces, udvalgsarbejdet, kan næppe foregå for åbne døre. Åbner man dem, vil et afgørende underudvalg straks og nødtvunget lukke en ny dør bag sig. Ønsker man et folkestyre med rettigheder og beskyttelse også for mindretallene, må man gå forhandlingsvejen. Og man forhandler nu bedst om de nødvendige detaljer, der giver resultatet i mange sager, når der ikke er radio og fjernsyn på, men man i stedet kan samles utvunget bag en lukket dør. Derfor er det udvalgsarbejde, som forbereder de afgørende betænkninger og beretninger, fortroligt. Man betragter i folketinget udvalgsprotokollerne som et arbejdsværktøj for udvalgets 17 medlemmer, en slags personlig ejendom, som hverken andre politikere eller ministrene har adgang til. Et tidligere udvalgsmedlem kan altid i arkivet anmode om protokollen og papirerne for den sag, hun eller han har deltaget i be-

handlingen af. Og så længe et udvalgsmedlem er i live, vil han kunne sætte sig imod uvædkommendes indsigt i de fortrolige papirer.

Der kan altså anføres mange formelle og reelle grunde for, at folketingets arkivalier er utilgængelige for offentligheden. Af praktiske grunde har man derfor valgt at gøre samtlige papirer fortrolige. Men samtidig har man bestemt, at protokoller og aktstykker – i øjeblikket indtil 1920 – er tilgængelige for forskningen efter forudgående tilladelse fra folketingets præsidium.

De emnefordelte udsnit af tidende, i det daglige kaldet arkivsagerne, er dog naturligvis fuldt ud tilgængelige. Da arkivsagerne opbevares i biblioteket og kan bruges i dets læseværelse, gælder adgangsbestemmelserne i bibliotekets reglement også for dem. Foruden for nuværende og tidligere medlemmer af folketinget og rigsdagen og ministrene er der adgang for folketingets tjenestemænd, for partisekretærene og medlemmerne af presselogen, for centraladministrationens og universiteternes tjenestemænd samt i særlige tilfælde for studerende, for så vidt angår benyttelse af litteratur, som ikke haves i andre offentlige biblioteker. Endvidere er der ifølge sædvane fri adgang til biblioteket for domstolenes personale, herunder advokaterne og deres fuldmægtige. Herudover kan der ifølge reglementet åbnes adgang for andre personer efter tilladelse fra formanden. Den sidste, indskrænkende, bestemmelse iagttages dog ikke formelt for tiden, hvor i praksis alle med et rimeligt formål får fri adgang til at låne fra bogsamlingen og benytte læseværelset. Ligeså ekspederer arkivets og bibliotekets personale i et meget vidt omfang skriftlige og telefoniske henvendelser.

Da udsnits-arkivsagerne sparer brugeren en ofte besværlig gennemgang af til tider mange års forhandlinger med tillæg, og da der desværre kun er udarbejdet hovedregistre til rigsdagstidende indtil 1920, er sagerne meget benyttet. Kun folketingets medlemmer og tjenestemænd kan låne dem og blot til brug i selve folketingets lokaler. Udlånet andrager ca. 250 bind om året. På læsesalen benyttes arkivsagerne foruden af de parlamentariske ordførere især af ministeriernes tjenestemænd og af advokater. Antallet af sager fremtaget til læsesal opgøres ikke særskilt, men af over 7.000 årligt fremtagne bind hidrører vel de 2.000 fra arkivet.

1. For oplysninger og råd takkes folketingsbibliotekar og -arkivar Magnus Sørensen.
2. Hans Jensen: De danske Stænderforsamlings Historie 1830–1848, II, 1934, s. 52.
3. Roeskilde Stænder-Tidende 1840. Betænkninger og Petitioner, s. 46. Viborg Stænder-Tidende 1840. B. og P., s. 96.
4. R. S.-T. 1848, s. 205, V. S.-T. 1848, s. 57.
5. Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen, sp. 75.
6. Victor Elberling: Rigsdagens Bogsamling 1848–1918, Fortegnelse over Rigsdagens Bogsamling, Tillæg, 1918, s. V.
7. For dette og følgende referater af forretningsordenen henvises til Folketingets forretningsorden af 17. december 1953 med ændringer af 23. november 1954 og 29. april 1959.
8. RT 1850/51 F. sp. 60.
9. Beretning til Thingenes Formænd angaaende Ordningen af Rigsdagens indre, navnlig økonomiske Anliggender, RT 1875/76 C. sp. 251.

10. Magnus Sørensen: Folketingets udklipssamling, Nordisk Kontakt 1958, s. 52.
11. D. Dessau: Oversigt over Rigsdagens Virksomhed i de første 35 Aar efter Grundlovens Udstedelse samt over de den grundlovgivende Rigsforsamling og Rigsraadet forelagte Sager, 1884. Fr. Kretz: Oversigt over Rigsdagens Virksomhed fra 1884–85 til 1899–1900 tilligemed et Sagregister sluttende sig saavel til nærværende Oversigt som til den i 1884 udgivne Oversigt over Rigsdagens Virksomhed i forudliggende Tidsrum, 1900. Fr. Kretz og Jens Møller: Oversigt over Rigsdagens Virksomhed fra 1900–01–Oktober 1920 tilligemed et Sagregister, 1921. For tiden efter 1920 foreligger intet hovedregister, jfr. Jørgen Tvevad: Folketingstidende, Bogens Verden 1964, s. 155, og Finansloven, smst. s. 361.
12. Pierre Oesterby: Redegørelse for Virksomheden i den danske Rigsdags Arkiv for udenlandsk Lovgivning, Aarvog for de nordiske interparlamentariske Grupper 1918, s. 306.
13. Redegørelse for Anvendelsen af det til Rigsdagens Udgifter for Finansaaret 1933–34 bevilgede Beløb og Indstilling til Beslutning af Folketinget om Besparelser paa Rigsdagens Budget, RT 1933/34 B. sp. 2355.
14. RT 1850/51 L. sp. 34.
15. Hans Jensen, I, 1931, Indledende Bemærkninger.
16. Harald Jørgensen: Aktstykker til den danske Stænderforfatnings Forhistorie 1830–31, Danske Magazin, 7. R. II.
17. Bjørn Kornerup: Danske Kancelli, Vejledende Arkivregistraturer I, 2. Udg., 1943, s. 87, 145 m. fl.
18. Johanne Skovgaard: Tyske Kancelli I, Vejledende Arkivregistraturer VII, 1946, s. 49, 93 m. fl. G. N. Kringelbach: Den civile Centraladministration 1848–1893, 1894, s. 226, 240, 245. Jfr. arkivet på Gottorp.
19. Udtog af Grundlovscomiteens Forhandlings-Protokol. Trykt som Haandskrift for Grundlovscomiteens Medlemmer, 1849.
20. (Jørgen) Sigismund Nielsen (Tvevad): Valgene paa Fyn i 1848 til Den grundlovgivende Rigsforsamling, Fynske Aarbøger III, s. 93.
21. Rigsdagens Jubilæumsudstilling 1949. Dansk folkestyre gennem 100 år, Rigsarkivet 6.–30. juni 1949, Rådhushallen, Århus 6.–18. januar 1950.
22. Rigsarkivet. Indenrigsministeriets 1. departement, Rigsdags-journal.
23. (Jørgen) Sigismund Nielsen (Tvevad): Den danske rigsdags åbning, Statsvetenskaplig Tidsskrift 1949, s. 35.
24. Kringelbach, s. 32.
25. Kringelbach, s. 32, 70, 115.
26. Departementstidenden 1854, s. 721, 745, 780, 817, 1855, s. 593, 601.
27. Jørgen Tvevad: De danske vælgeres vetoret, Statsvetenskaplig Tidsskrift 1964, s. 137.
28. Se note 8.
29. Det nordslesvigske Spørgsmål 1864–1879. Aktstykker og Breve, V, 1946, s. 1.
30. Albert Olsen: Studier over den danske Finanslov 1850–1864, 1930, s. 3.
31. HR Dom 11.10.1894, Højesteretstidende 1894, s. 457.
32. Statsministeriets cirkulære nr. 31 af 23. februar 1960 om ekspedition af statsråds-sager.
33. Jørgen Tvevad: Venstrepartiernes samling 1910, Venstres Månedssblad 1960, s. 201.
34. Kr. Erslev: Privatarhiver fra det 19. Aarhundrede, Vejledende Arkivregistraturer IV, 1923, s. 89. I registraturrens årstal for den ældste forhandlingsprotokol er der ved en trykfejl anført 1887 i stedet for 1881.
35. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale Venstre 1905–1955, 1955, s. 5, 335.
36. Danmarks statistik. Statistiske meddelelser. Folketingsvalget den 15. november 1960, s. 2, jfr. Jørgen Tvevad: Partiernes bogstavbetegnelser. Venstres Månedssblad 1963, s. 263.
37. Victor Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848–1948, I–III, 1949–50. Magnus Sørensen: Rigsdagens medlemmer 1949–50–53, 1958; Folketinget 1956, 1956; Folketinget 1957, 1957; Folketinget 1960, 1961; Folketinget 1964, 1965.

Nyere dansk kirkehistorisk litteratur

Af P. G. LINDHARDT

Dansk kirkehistorisk forskning har siden 1945 – årstallet er lidt tilfældigt valgt – været inde i en usædvanlig rig periode. Det er ikke kommet pludseligt. Af samtlige teologiske fag har kirkehistorien, og især den danske, været omfattet med den bredeste interesse og haft de fleste dyrkere, både på et videnskabeligt og et mere folkeligt plan. Det hænger naturligt sammen med, at stof og problemer her er så indvævet i ens egen eksistens, men også med at der fra Fr. Münter over C. Th. Engelstoft til H. F. Rørdam det 19. århundrede igennem var en virkelig fremragende forskertradition, som i vort århundrede er blevet fortsat af J. Askar Andersen († 1959) og Bjørn Kornerup († 1957), og endelig betød de grundtvigske kredses romantisk betonedede optagethed af fortiden – mindet skaber dåd! – en stadig inspiration til en ofte (men ikke altid) mere folkeligt bestemt historieskrivning.

To »centre« har været af afgørende betydning: 1849 stiftedes Selskabet for Danmarks Kirkehistorie – netop af grundtvigske folk – og dets højt ansete tidsskrift, Kirkehistoriske Samlinger, som standsede ved H. F. Rørdams død 1913 blev 1933 fortsat og på ny, mest ved Kornerups indsats, hævet op på et meget fornemt plan. Selskabet har da også i de senere år – hvor årsskriftet udgives af professor Niels Knud Andersen og dr. Knud Banning – kunnet glæde sig ved meget betydelig tilgang af medlemmer, og ingenlunde blot fra teologer. Det andet »center« er af nyere dato: 1956 grundede professor Hal Koch (der fra 1958 til sin bratte død 1963 også var formand for Selskabet for Danmarks Kirkehistorie) et Institut for dansk Kirkehistorie, under Københavns Universitet, og han formåede at knytte en stor kreds af unge, dygtige forskere til sig og sætte en meget omfattende virksomhed, også med publikationer, i gang. I dansk kirkehistorisk forskning siden krigen er Hal Koch den centrale skikkelse. Ganske vist lagde anden virksomhed i disse år ofte så meget beslag på ham, at hans ungdoms banebrydende forskningsarbejde (der oprindelig faldt på helt andre felter) ikke blev fortsat i samme omfang som før, men som igangsætter, som den altid – ikke mindst i sine øvelser – inspirerende lærer, og som den, der formåede at opridse arbejdsopgaverne og skaffe midler til resultaternes offentliggørelse havde han enestående betydning. Den frodighed der siden 1945 har været over arbejdsfeltet skyldes for en meget væsentlig del hans personlige indsats.

I denne oversigt vil det være umuligt at tage alt med, og slet ikke det meget omfattende materiale som er fremlagt, mest i Kirkehistoriske Samlinger – hvis

mange afhandlinger og kildepublikationer viser en vis forskydning (sammenlignet med de ældre »rækker«) fra ældre til nyere tid; det 19. århundrede, ja endog det 20., fylder stærkt i årgangene. Men også en mængde andre periodica kommer i betragtning: Personalhistorisk Tidsskrift, Danske Magazin, Jyske Samlinger, de mange stiftsårhbøger og de endnu flere amthistoriske tidsskrifter; Dansk Kirkeliv mens Tiderne skifter rummer også adskilligt, og flere udenlandske tidsskrifter bringer dansk stof, f. eks. årsoversigter fra nyere tid (best måske i Svenska kyrkans årsbok). Men især må der gøres opmærksom på Dansk Teologisk Tidsskrift, hvor Hal Koch var fagredaktør til 1952 (afløst af Niels Knud Andersen), og hvor en lang række vigtige afhandlinger til dansk kirkehistorie er blevet trykt.

Af *håndbogs- og oversigtsværker* er der grund til at nævne: Hal Koch: Den danske Kirke gennem Tiderne (1. udgave 1939) er omarbejdet flere gange og foreligger i 5. udgave, 1960, ført op til de sidste år. Det er en kort, men overmåde velskrevet oversigt, præget af sin forfatters store formelle talent og af hans særlige interesse for den tidlige middelalder, reformationstiden og det 19. århundrede. P. G. Lindhardt: Den nordiske Kirkes Historie, 1945, er en håndbog for studerende og med hovedvægten lagt på de danske afsnit; på visse punkter er den allerede temmelig forældet. I L. Bergmanns Kirkehistorie indtager de danske afsnit også en bred plads, og fremstillingen er i 8. udgave (1958ff.) omhyggeligt ført à jour. Poul Saxe: Danmarks Kirkehistorie, 1962, er beregnet til seminarie- og gymnasiebrug. En række andre skolebøger er der næppe grund til at gå ind på her.

Men virkelig repræsentativ for disse års forskning i faget er det store 8-bindsværk, som Hal Koch og Bjørn Kornerup planlagde straks efter krigen: Den danske Kirkes Historie. Hvert bind er på 3–400 store sider, med kunsthistoriske afsnit af særlig sagkyndige og med et stort billedmateriale. Bind I (1950) var skrevet af Hal Koch og nåede frem til 1241 – jfr. at han i Politikens Danmarkshistorie (III, 1963) delvis behandlede det samme stof (1042–1241) på en mere »folkelig« måde. Bind II (1241–1448) er forfattet af Niels Knud Andersen og udgivet 1962, mens bind III (1448–1536), som oprindeligt J. Oskar Andersen skulle have skrevet, blev overtaget af Niels Knud Andersen og P. G. Lindhardt; det er i trykken og vil formentlig udkomme først på året 1965. Bind V (1537–1700) var naturligvis tiltænkt Bj. Kornerup, der ved sin død efterlod et næsten tryklært manuskript; dog var de sidste 30 år af det 17. århundrede ikke behandlet, og de blev så overtaget af Urban Schrøder; bindet udkom 1959. Bind V – det 18. århundrede – udkom allerede 1951 og var delt, så Johannes Pedersen skrev om pietismen, mens Kornerup redegjorde for oplysningstiden. Bind VI – 1800–50 – blev skrevet af Hal Koch og udsendt 1954, bind VII (1850–1900) var forfattet af P. G. Lindhardt og udkom 1958. Det afsluttende bind VIII skulle deles således, at P. G. Lindhardt skrev den første del, Hal Koch den sidste, men efter planen vil det nu – med be-

nyttelse af de forarbejder Koch havde gjort – blive skrevet af førstnævnte og forhåbentlig fremkomme engang i 1965.

Det vil også være rimeligt at nævne, at der i tidsrummet er kommet flere festskrifter af en vis almen karakter (og en mængde mere specielle!): 1000-årsfesten 1948 for oprettelsen af de jyske stifter medførte et par svære jubilæumsværker med særdeles solide afhandlinger: Ribe Bispesæde 948–1948, og fra Haderslev: Slesvigs delte Bispedømme. Ved et mærkeligt uheld fik Århus stift ikke samtidig det planlagte festskrift udgivet. 1955 udkom: Lolland-Falsters Stift i 150 År, og ved 400-årsfesten for den nordjyske bispestols overflytning til Ålborg 1954 udsendtes et festskrift med en afhandling af P. G. Lindhardt: Fem Aalborg-bisper (1875–1930), jfr. samme: Biskop Chr. Ludwigs private Visitatsbog, 1960).

Dansk hymnologisk forskning, som drives i mange præstegårde (jfr. de kirkelige tidsskrifter) og aktualiseredes kraftigt ved debatten om Den danske Salmebog, 1953, er ved at sætte sig smuk frugt i standard-værket af Anders Malling: Dansk Salmehistorie, 1962ff. Foreløbig er tre store bind afsluttet, og der ventes endnu tre.

Den kirkelige jura er behandlet i en stor afhandling (August Roesen: Nogle Afsnit af dansk Kirkeret, 1960 – trykt i Teologisk Stat og udgivet af præsteforeningen og kirkeministeriet). Selv om afhandlingen er lagt an som håndbog for præster yder den – jfr. de kommenterede udgaver af kirkelovene af 1922 – et meget vigtigt bidrag til både ældre og nyere kirkelig retshistorie, forfatningsdebat etc.

Bjørn Kornerup: Ribe Katedralskoles Historie I–II, 1947–52 – 1.000 svære sider skolehistorie – er samtidig et værk af kirkehistorisk betydning og belyser det århundredlange forhold mellem kirken og den lærde skole.

Middelalder. En af de vigtigste og nyttigste publikationer er Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder (der foreligger bind I–IX, 1956ff.), en anden fremragende kilde til [sen]middelalderligt åndsliv er Middelalderens danske Bønnebøger udgivet af K. M. Nielsen; bind IV kom 1963. Nævnes må også tre disputatser: Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnensen, 1959, Tue Gad: Legenden i dansk Middelalder, 1961, og Niels Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danmark 1241–1290, 1963. Den første har især interesse i kirkepolitisk henseende, den anden er en ypperlig undersøgelse af legendedannelsens typologi og en eftervisning af, hvorledes det europæiske fællesstof spejles i det danske legende-materiale, liturgiske håndbøger, bønne- og opbyggelsesbøger etc. Den sidste er en imponerende ny-bearbejdelse af et ofte behandlet stof og især epokegørende ved sin overlegne beherskelse af den kanoniske ret.

Af andre bidrag bør nævnes: Th. Hatt-Olsen: Dacia og Rhodos, 1962, og Troels Dahlerup: Studier i senmiddelalderlig Kirkeorganisation, 1963. Fra svensk side kommer: B. Strömberg: Den pontifikala liturgin i Lund og Ros-

kilde under medeltiden, 1955, som i en lærd historisk indledning klart optrækker den europæiske baggrund og fremlægger to meget vigtige liturgiske dokumenter. M. h. t. moderne udgaver og behandlinger af liturgisk stof står Danmark beklageligt tilbage for nabolandene, og her ligger meget spændende forskningsopgaver.

Fra *reformationsårhundredet* er i denne periode hovedværket Niels Knud Andersen: *Confessio Hafniensis*, 1954, der belyser de danske prædikanters forkyndelse og den af dem sammenstillede såkaldte københavnske bekendelse (i 43 artikler fra herredagen 1530) på baggrund af et vældigt europæisk materiale, og påviser at påvirkningen var langt stærkere fra den sydtyske reformation end fra den wittenbergske. Jfr. i øvrigt samme: *The Reformation in Scandinavia and the Baltic*, *Cambridge Modern History V*, 1958. Den store udgave af Poul Helgesens skrifter sluttede 1948 med kommentarbindet som også Niels Knud Andersen i hovedsagen har æren for. 1953 udgav Bj. Kornrup: *Confessio et Ordinatio ecclesiarum danicarum, anno MCLXI consumptae*, d.v.s. Niels Hemmingsens (aldrig autoriserede) omarbejdelse af den danske kirkeordinans. 1959 kom *Danske Messebøger*, indeholdende de to Malmø-messer af 1528 og 1535 og Frands Vormordsens liturgiske håndbog af 1539, udgivet i facsimile og med indledninger og kommentar af S. H. Poulsen m. fl. 400-året for Chr. III.s bibel 1950 mindedes ved facsimile-udgaver af Chr. II.s og Christian Pedersens *Ny Testamente-oversættelser* (1524 og 1529) og af Peder Tidemands oversættelse af tre gammeltestamentlige bøger (1539ff.), med indledninger af Bertil Molde og Volmer Rosenkilde. Der kom også et festskrift fra Aarhus Universitet: *Bidrag til den danske Bibels Historie*, jfr. Bertil Molde: *Källorna til Christian III.s bibel 1550*, 1949. Et kollokvium, afholdt af Hal Koch, førte til at K. E. Bugge 1963 udgav *Tro og Tale*, en samling af handlinger om Hans Tausen og især hans forhold til Luther. Norske og svenske forskere har også medvirket stærkt ved udforskningen af det 16. århundredes danske kirkehistorie. Mest grund er der til at nævne: Gösta Johannesson: *Den skånska kyrkan och reformationen*, 1947; Kr. Gierow: *Den evangeliska bönelitteraturen i Danmark 1526–1575*, 1948 Kr. Valkner: *Paulus Helie og Christian II. Karmelitterkollegiets opløsning*, 1963, og Oskar Garstein: *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia*, 1963.

Om det 17.–18. århundrede foreligger for denne periodes vedkommende ikke mange værker. Mest grund til omtale giver den store udgave af Hans Adolph Brorson: *Samlede Skrifter I–III*, ved Brorson-kenderen L. J. Koch, 1951 ff., hvortil slutter sig et bind *Visitatsberetninger og Breve*, 1960. P. Otzen: *Nogle hidtil utrykte Vers af Brorson*, 1950, er ringe af omfang, men et meget betydeligt forskningsbidrag, og H. Hejselbjerg-Paulsen: *Sønderjysk Salmesang 1717–40*, 1962, er en solid hymnologisk disputats, der dog ved sin

dristige omkalfatring af den hidtil antagne kronologi i Brorsons salmearbejder vakte betydelig modsigelse (jfr. P. Diderichsen i Danske Studier, 1963, 5 ff.). En anden disputats er V. Lundsgaard Simonsen: Kildehistoriske Studier i Anders Arrebos Forfatterskab, 1955. Johannes Pedersen fremlagde i Fra Brydningen mellem Orthodoxi og Pietisme I-II, 1945 og 1948, en række studier over vækkelsen i København og den debat den medførte blandt teologerne 1704-30. En liturgihistorisk afhandling med centralt emne er Svend Borregaard: Danmarks og Norges Kirkeritual af 1685, 1953, og kulturhistorikeren Georg Hansen, der 1944 havde udgivet Døgnen, udsendte 1947: Præsten paa Landet i Danmark i det 18. Aarhundrede, og 1957: Sædelighedsforholdene blandt Landbefolkningen i Danmark i det 18. Aarhundrede - alle tre værker af stor kirkehistorisk betydning. Nævnes kunne også M. Hartvig: Jøderne i Danmark i Tiden 1600-1800, 1951, og Anders Bækstedes to bidrag til »overtroens« historie: Johan Brunsmans Køge Huskors, 1953, og Besættelsen i Thisted 1696-98, 1960. En svensk og to norske disputatser skal endnu nævnes, fordi de i høj grad arbejder med dansk stof: Karl F. Hansson: Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658, 1950, Oluf Kolsrud: Presteutdanning i Noreg (udg. af Kr. Valkner), 1962, og Helge Fæhn: Ritualspørgsmålet i Norge 1785-1813, 1956.

Men fremfor nogen anden periode har *tiden siden 1800* tildraget sig opmærksomheden, og både enkelte betydningsfulde personligheder, de brøde folkebevægelser og de kirkelige institutioner er blevet draget ind i omfattende undersøgelser.

Adskillige nye kilder er kommet for dagen, ofte i form af breve. Den store udgave af Fr. Münters breve og dagbøger er 1949 blevet afsluttet med udgivelsen (ved Ø. Andreassen) af første bind 2. halvbind, Bj. Kornerup udgav 1955ff. tre bind af Biskop H. Martensens breve (til L. J. Gude), P. G. Lindhardt og J. Swane udsendte 1958 To Højkirke mænd, indeholdende den omfattende brevveksling mellem bisperne J. Swane (Viborg) og H. Stein (Odense) - jfr. »fortsættelsen« (J. Swane - Frederik Nielsen) i Fra Viborg Amt, 1962. Fra 1960 foreligger ved R. Skovmand to bind af Højskolens Ungdomstid i Breve, og Holger Brøndsted udgav (i samarbejde med Lis Jacobsen) 1962: En Ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889-1901, I-II, og atter 1963: Religionshistorisk Brevveksling - et vigtigt udsnit af religionshistorikeren J. P. Jacobsens korrespondance med fagfæller og historikere. 1960 udgav P. G. Lindhardt: F. C. Krarups breve til Lyder Brun.

Om enkelte *personligheder* foreligger: J. Larsen: H. N. Clausen. Hans Liv og Gerning I, 1945 (disp.), A. Nyholm: Religion og Politik, 1947, en disputats om D. G. Monrad (jfr. Nyholms udgave af sammes: Efterladte Prædikener, 1961). 1958 kom K. Banning: En Landsbydegn og Degnekristne - en disputats om vækkelsesprædikanten og politikeren Rasmus Sørensen - og K. Bågå: Magister Jacob Christian Lindberg (disp.). Også missionshistorien er

blevet belyst med et par vægtige afhandlinger: N. Bundgaard: Dr. Chr. Kalkars Betydning for dansk Kirkeliv og Missionsvirksomhed, 1951, og Knud Gjesing: En Missionspioner, 1961 (disp.); den handler om H. P. Børresen og santalmissionen. Yderligere kan nævnes: H. P. Christensen: Steen Steensen Blichers Tro, 1956, og Chr. Svanholm: H. C. Andersens ungdoms-tro, 1952.

To religiøse personligheder har dog fremfor alle andre tildraget sig opmærksomheden: *Grundtvig og Kierkegaard*.

Også den ældre Grundtvig-litteratur er meget omfattende, men ny inspiration i arbejdet satte i 1930'erne den debat som Anders Nørgaards tre-bindsværk: Grundtvigianisme (1935ff.) vakte, og Hal Kochs berømte Grundtvigforelæsninger i efteråret 1940. Til at hæve Grundtvig-forskningen op på et videnskabeligt plan har det mægtigt bidraget at der 1947 stiftedes et Grundtvig-selskab, hvis årsskrift, Grundtvig-Studier, rummer en mængde glimrende afhandlinger, foruden årsoversigter over hvad der skrives om Grundtvig, grundtvigianismen, højskolen etc.

Den af Hal Koch og Georg Christensen i 1940 grundede publikation af Grundtvigs Værker i Udvalg nåede 1949 til sit 10. og sidste bind, ny-udgaven af Grundtvigs Sang-Værk til den danske Kirke som begyndtes 1944 sluttede med kommentarbindet 1964. Den store Registrant over Grundtvig-arkivet, påbegyndt 1957, nåede 1963 frem til sit 28. bind og er dermed i hovedsagen afsluttet, og Steen Johansens Bibliografi over N. F. S. Grundtvigs Skrifter I-VI, sluttede 1954. Af andre Grundtvig-publikationer kan man nævne: Grundtvigs Erindringer og Erindringer om Grundtvig, udgivet 1948 af H. Høirup og Steen Johansen, og N. F. S. Grundtvig: Taler paa Marielyst Højskole 1856-71, udgivet 1956 af Steen Johansen.

Dertil kommer en lang række afhandlinger: C. I. Scharling: Grundtvig og Romantikken, 1947, belyser Grundtvigs forhold til den tyske naturfilosofi og især Schelling. H. Høirup: Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse, 1949 (disp.) efterviser den overvældende betydning det formal-logiske princip »modsigelsens grundsætning« havde for de grundtvigske »anskuelsers« dannelsehistorie og for hans polemisk-apologetiske virksomhed. H. Toldberg (der også har skrevet om Grundtvig som filolog og ydet vigtige bidrag til opklaring af hans forhold til England) disputerede 1950 paa: Grundtvigs Symbolverden, William Michelsen 1954 ligeledes på Tilblivelsen af Grundtvigs Historiesyn (fortsat 1956 i Den sælsomme Forvandling i N. F. S. Grundtvigs Liv). Fra svensk foreligger H. Aronson: Mänskligt och kristet, 1960 og fra norsk: S. Aa. Aarnes: Historieskrivning og livssyn hos Grundtvig, 1962 – begge disputater. Og endelig kom 1963 Kaj Thanings tre-bind-disputat: Menneske først –, uden sammenligning den grundigste gennemarbejdning af Grundtvigs utrykte papirer som endnu er foretaget, og med en tese så skarpt optrukket og hårdhændet gennemført at det – meget betydelige – værk er sikker på at vække livlig debat i endnu lange tider. Ikke blot forkastes alle tidligere arbejder om Grundtvig som misforståelser, men også Grundt-

vigs egen opfattelse af hvad der for ham selv var det væsentlige elimineres ganske til fordel for en radikalt fremsat påstand om at Grundtvigs adskillelse – 1832 – af det »menneskelige« og det »kristelige« ikke blot var hans egentlige bedrift, men det som hans »selvopgør« på afgørende måde resulterede i.

Af den meget righoldige Grundtvig-litteratur kan man yderligere nævne: M. Stevns: *Fra Grundtvigs Salmeværksted*, 1950; Erik Møller: *Grundtvig som Samtidshistoriker*, 1950; P. G. Lindhardt: *Grundtvig. An Introduction*, 1951, jfr. Grundtvig, 1964; N. Koefoed: *Grundtvig som Selvbiograf*, 1954; G. Albeck: *Omkring Grundtvigs Digtsamlinger*, 1955, og K. Elbæk: *Grundtvig og de græske Salmer*, 1960. Men dermed er listen langt fra udtømt.

Også en række arbejder til grundtvigianismens historie har set lyset: Jens Krustrup: *Morten Larsen*, 1946; H. Holmgaard: *Peter Christian Kierkegaard*, 1953; H. Høirup: *Frederik Lange Grundtvig*, 1955; C. V. A. Ruth: *Anders Nørgaard*, 1955; Johannes Pedersen: *Fra Friskolens og Bondehøjskolens første Tid*, 1961; Hans Thysen: *Grundtvigianismen i Sønderjylland*, 1963; men hovedværket er uden sammenligning: Anders Pontoppidan Thyssen: *Den ny-grundtvigske Bevægelse I 1870–1887*, 1958, en disputats der – i sammenhæng med afhandlinger i *Kirkehistoriske Samlinger* – på grundlag af omfattende kildestudier belyser partidannelsen indenfor bevægelsen efter Grundtvigs død. Gode bidrag til samme tema findes i Hakon Stangerup: *Kulturkampen I–II*, 1946, men her er kun trykt materiale taget i betragtning.

På fransk foreligger en imponerende disputats om højskolen: Erica Simon: *Réveil national et culture populaire en Scandinavie*, 1960, jfr. samme: *De l'union culturelle du Nord*, 1962.

At Grundtvig-studiet i alle dets aspekter vedrører dansk kirkehistorie, ligesom det overvejende udføres på national eller dog nordisk basis, lader sig ikke bestride. Men tvivlsomt er det i hvor høj grad Kierkegaard-forskningen – der jo er udpræget international – vedkommer vort emne. I det 19. århundrede var det ikke teologer og kirkefolk der beskæftigede sig med Kierkegaard; dertil havde chocket i 1855 været for stort, men omkring århundredeskiftet begyndte man så småt at nærme sig den døde løve, og til et virkeligt studium kom det gennem de mænd, der stod bag anden (1900ff.) og tredje samlede udgave (1920ff.) af Kierkegaards værker (Gyldendals billigudgave er afsluttet 1964), og gennem V. Ammundsens og E. Geismars studier – mange artikler i *Tidehverv* ikke at forglemme, selvom sigtet her ikke var historisk. Siden 1948 har Søren Kierkegaard-Selskabet spillet en lignende rolle som Grundtvig-selskabet, og dets tidsskrift *Kierkegardiana* (1955ff.) er af betydelig kvalitet. Af direkte kirkehistorisk betydning er Niels Thulstrups udgave af *Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard I–II*, 1953ff., og i Thulstrups kommentarer til flere af Kierkegaards værker er der nedlagt megen ånds- og kirkehistorisk viden. At gå nærmere ind på Kierkegaard-litteraturen er i denne sammenhæng umuligt, men der kan henvises til Aage Kabell: *Kierkegaardstudiet i Norden*, 1948; Aage Henriksen: *Kierkegaard*

Studies in Scandinavia, 1951; og til Søren Kierkegaard. International Bibliografi, 1962, ved J. Himmelstrup. Derud over skal kun nogle enkelte danske værker af central betydning nævnes: Knud Hansen: Søren Kierkegaard, 1954; Johannes Sløk: Die Anthropologie Kierkegaards, 1954 (to værker der på det skarpeste modsiger hinanden!); Sejer Kühle: Søren Kierkegaard. Barndom og Ungdom, 1950. Lina Zeuthen: Søren Kierkegaards hemmelige Note, 1951; Villads Christensen: Søren Kierkegaard. Det centrale i hans Livssyn, 1963; J. Bukdahl: Søren Kierkegaard og den menige Mand, 1961. Af Carl Jørgensens biografi: Søren Kierkegaard er der 1964 udkommet 5 bind. Angående Kierkegaards opgør med kirken kan man især henvise til: G. Malantschuk og N. H. Søe: Søren Kierkegaards Kamp mod Kirken, 1956, og Villads Christensen: Søren Kierkegaards Motiver til Kirkekampen, 1959, jfr. P. G. Lindhardt: Kierkegaards Angreb på Folkekirken, 1955. En lille bog, Erindringer om Søren Kierkegaard, er 1955 udsendt af Steen Johansen. Den meget flittige forsker C. Welter, der i store tidsskriftsafhandlinger på mange måder har belyst »milieuet« omkring Grundtvig og Kierkegaard, har også 1952 forsøgt en direkte konfrontation: Grundtvig og Søren Kierkegaard! Men det er et emne som vil kræve bredere behandling – også rent historisk.

Kirkeforfatningsdebatten er stort set standset, men dens historie blev med utrolig udførlighed skrevet i H. J. H. Glædemarks posthume disputats: Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark indtil 1874, 1948. Afhandlinger af C. Trock, bl. a. i Dansk Teologisk Tidsskrift, lader formode, at arbejdet vil blive fortsat til hen imod nutiden.

Det 19. århundredes brede *folkebevægelser* – kaldet »vækkelser« – som har efterladt et righoldigt kildemateriale er også i høj grad blevet draget ind i forskningen, og mens man tidligere tolkede disse bevægelser mod folkelig frihed og selvstyre ud fra de enkelte inspirerende personligheder har man nu snarere været tilbøjelig til (også) at anskue dem under en samfundsmæssig synsvinkel, d.v.s. undersøge deres sammenhæng med og mulige indflydelse på den strukturforandring som Danmark gennemløb siden ca. 1800. Det var et hovedsynspunkt i den lille skitse af P. G. Lindhardt: Vækkelser og kirkelige Retninger i Danmark, 1951 – omarbejdet og udvidet 1959 – og under tilsyn af Hal Koch (som tog initiativet) og P. G. Lindhardt blev der – ledet af Dr. A. Pontoppidan Thyssen – igangsat en bred undersøgelse af vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede. Materialet – kirkelige, administrative og retlige arkiver blev gennempløjet, ligeså en mængde privatararkiver (som endnu tit er svært tilgængelige), og desuden kulegravedes aviser, småtryk etc. Foreløbig foreligger: Vækkelse og Kirkeliv i København og Omegn, ved Kaj Båggø, 1960; De sjællandske Vækkelser, ved Knud Banning, 1961; Den baktistiske Vækkelse i Nordjylland, ved Henry Petersen og med en almen indledning om Ålborg og Viborg stifter ved A. Pontoppidan Thyssen, 1962. Et bind om Fyn og Langeland (ved Johannes Pedersen, A. Pontoppidan Thyssen og Knud Ottosen) er under trykning. I

denne sammenhæng må også nævnes Knud Banning: Forsamlinger og Mormoner, 1960 – bygget på gejstlige indberetninger til biskop Martensen – og videre: Emil Larsen: Mogens Abraham Sommer, 1963, der belyser den »kierkegaardske sværmer« som en tid satte landet på den anden ende ved sin kirkekritiske prædiken og blev et bindeled mellem Kierkegaard-røret og socialismen. Om »de stærke jyder« på Vejle-egnen foreligger H. Hegnsvad: Hans Nielsen Smed og hans Slægt, 1956, og Niels Thomsen: De stærke Jyder og Haugianerne, 1960. Også frikirkerne – der jo i Danmark hænger intimt sammen med et »socialt« og »religiøst« oprør – er blevet skildret. Vigtigst er Danmarks Frikirker, red. af F. Bredahl Petersen, 1952; Arne Jensen: Baptisternes Historie i Danmark indtil 1864, 1961; og Ketty I. Røper: Historien om en Hær [Frelsens Hær] 1961.

Vækkelsen og den kirkelige retningsdannelse historie i forbindelse med den kirkepolitiske udvikling og det 20. århundredes strid om den »liberale« teologi er behandlet med stor bredde i P. G. Lindhardts Pontoppidan-studier (Præsten Dines Pontoppidan, 1948; Morten Pontoppidan I–II, 1950 og 1953 – jfr. samme: Kirken igår og idag, 1955, Helvedesstrategi, 1958 (ny udgave 1964) og Stat og Kirke, 1960).

Indre Missions historie behandles for tiden i P. Holt: Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark gennem 100 År, 1961ff. Et afsnit af Indre Missions forhold til kirkepolitikken er skildret i Henry Petersen: Vækkelse og Kirkepolitik, 1954, mens Indre Missions ungdomsbevægelser er tegnet af Elith Olesen: Børn og unge i dansk Kirkeliv, 1958, jfr. Knud Hee Andersen: Olfert Ricard, 1959.

De utallige kirkelige *organisationers* og *institutioners* årsskrifter, mindre publikationer etc. yder ofte historisk orienterede afhandlinger af værdi; af større arbejder er der især grund til at gøre opmærksom på dem, der belyser Det københavnske Kirkefond: »Kirkens Venner«s Korrespondance, udgivet af P. Helweg-Larsen, 1955, jfr. sammes brevudgave: H. O. Lange. En Mindebog, 1955. Et væsentligt bidrag til samme virksomhed er Berndt Gustafsson: Småkyrkorörelsen, 1955, mens to trykte prisopgaver (Jørgen Nissen: Kirken midt i Storbyen, 1962, og T. Gudmand-Højer: Kritik af et Kirkesyn, 1964) kun i begrænset forstand anlægger historiske perspektiver. En nyttig afhandling om københavnsk kirkeliv er Kr. Sommer: Kampen om København 1812–1947, 1948. Kirkens Korshær er skildret af Marius Hansen: Ad mærkelige Veje, 1962. Frivilligt Dreng-Forbund udgav 1947: Vort Forbunds Historie – ved Aage Rostrup, St. Lukas-stiftelsen udsendte ved 50-års-jubilæet 1950 et festskrift af Johannes Müller: Tjene vil jeg, og ved Den danske Diakonissestiftelses 100-årsdag udkom 1963 et meget omfattende historisk arbejde af Sv. Hauge: Troskab mod Kaldet. Nævnes må også Paul Nørgaard: Den danske Præsteforening 1896–1946, 1946, og K. Gjessing-Pedersen: Kirkeligt Centrum 1899–1949, 1949.

Et fortræffeligt overblik over det 19. århundredes kirkelige udvikling, på

bred samfundsmæssig basis, er de mange afhandlinger som under titlen *Et Kirkeskifte 1960* blev udgivet af Hal Koch, og som i høj grad byggede på hans egne øvelser og var skrevet af hans elever. Afhandlingerne er kun sjældent egentlige forskningsbidrag, snarere kan de siges at opsummere forskningens status på forbillig måde, og vigtigst er Hal Kochs egen indledning og slutning; den første optrækker klart udviklingslinien, og den sidste udkaster et program for en undersøgelse af forholdet mellem kirke og folkereligion, et arbejde som nu er taget op under Københavns Universitet, jfr. i øvrigt Jakob Rod: *Folkereligion og Kirke*, 1961. De danske menigheder i Amerika har også fået en bred og dybtgående fremstilling i Paul C. Nyholm: *The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America*, 1963.

Endelig skal det nævnes at N. M. Plum og G. Sparring-Petersen 1951ff. udgav: *Kirke og Sogn i Fortid og Nutid* (Viborg og Ribe stifter), og at genoptrykket af S. V. Wiberg: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie* (1959ff.) også for al kirkehistorisk forskning er en vigtig begivenhed. De ældre præstehistorier har siden 1923 haft en løbende fortsættelse i Paul Nedergaard: *Kirkelig Haandbog* (11. udgave, 1963), og samme har med *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske Bidrag til en dansk Præste- og Sognehistorie* (1949ff.) gjort et imponerende arbejde for at skabe en »kirkelig geografi«, dækkende tiden fra 1849. Dog må man nok sige at den store arbejdsydelse ikke står i rimeligt forhold til kvaliteten. Ikke blot bygger den væsentligt på trykt og ofte meget tilfældigt materiale, og det er næppe nogen god idé – f. eks. når det gælder præstebioграфier – at anvende referater af begravelsestaler eller nekrologer indhentet fra nære slægtninge eller venner af de pågældende. Trods den systematiske opstilling (stiftsvis og sognevis) virker værket derfor kaotisk, og i enkeltheder ofte stereotyp. Østifterne er gjort færdige, ligeså Ålborg og Viborg stifter, og publikationen befinder sig for tiden midt i Århus stift. Megen kildekritisk sans er fornøden ved brugen – men selvom kolossen unægtelig har lerfødder er og bliver præstationen respektindgydende.

Nyere museumslovgivning i Danmark^{*)}

Af VIGGO NIELSEN

Indenfor dansk museumsvesen er der i de sidste 10–15 år foregået en mærkbar udvikling i retning af, at den danske stat – eller offentlige organer – i videre omfang træder ind i billedet. Dette er i overensstemmelse med den almindelige udviklingstendens, hvorefter en række sociale opgaver, der tidligere kunne klares på mere eller mindre privat basis, nu må varetages med kollektiv bistand. Denne udvikling, der har gjort sig gældende for begge de humanistiske museumsgrupper, de kulturhistoriske museer og kunstmuseerne, er også lovgivningsmæssigt registreret.

I det forløbne tidsrum har således den danske stat ved en lov af 19. marts 1952 til drift som et statsmuseum overtaget den af etatsrådinde Henny Wilhelm Hansen til staten testamenterede Ordrupgårdsamling med dens fremragende samlinger af bl. a. fransk impressionistisk kunst. Tilsvarende har staten ved en lov af 11. maj 1954 tegnet sig for tilskud til oprettelsen og driften af J. F. Willumsenmuseet i Frederikssund, påny som accept af en privat donation, nemlig kunstnerens, af hans samling af egne værker m.v. Klart illustreres situationen også af, at det blev nødvendigt for videreførelsen af Ny Carlsberg Glyptoteket, at den danske stat i henhold til en lov af 31. marts 1954 direkte indtrådte som parttager i institutionens »driftsunderskud« med $\frac{1}{3}$, samtidig med at $\frac{1}{3}$ udredes af Københavns kommune og $\frac{1}{3}$ af Ny Carlsberg-fondet.

Af strukturelt afgørende betydning har i denne periode været gennemførelsen af loven af 7. juni 1958 om de kulturhistoriske lokalmuseer og i tilslutning hertil, følgende nogenlunde parallelle principper, loven af 15. april 1964 om statstilskud til (visse nærmere definerede) kunstmuseer. Den strukturelle nydannelse, som lokalmuseumsloven indebar, må ses i forhold til den tidligere organisation af dansk museumsvesen, der har fremtrådt som en stærk centraliseret ordning.

Dansk kulturhistorisk museumsvirksomhed fik sin egentlige start med nationalmuseets (det oldnordiske museums) oprettelse i 1807 som et statsmuseum, der naturligvis igennem en lang årrække måtte stå som landets eneste museum af denne art, uden at dette beroede på en bestemt politik. Udviklingen i den arkæologiske forskning medførte sammen med de nationale rørelser i tiden efter forfatningsændringen i 1849 etableringen af en serie selv-

---

* Denne artikel publiceres ligegyldende i »Svenska Museer«, hvortil den oprindeligt efter opfordring er skrevet. Artiklen er afgivet 8.10.1964.

stændige og selvejende museer landet over, støttede af hovedmuseet i København. Nationalmuseets direktør J. J. A. Worsaae arbejdede på denne tid ivrigt for en decentralisering af museerne, ikke mindst for at disses medarbejdere kunne medvirke ved bevaringen af de jordfaste fortidsminder. Med Worsaaes død i 1885 og Sophus Müllers indtræden som en nøglefigur i dansk museums- liv, ændredes situationen afgørende, idet udgangspunktet for Sophus Müllers politik blev, at eksistensen af andre museer kunne true nationalmuseets fremtidige virke, og at der kun i landet burde være et forhistorisk museum af betydning, og dette måtte tillige være udgangspunkt for al videnskabelig forskning. I overensstemmelse hermed blev ved en nyordning af 1887 i forbindelse med en fast tilskudsordning de eksisterende museer i provinsen sat under tilsyn af nationalmuseet, der af deres samlinger kunne udtage til nationalmuseet de museumsgenstande, der måtte være indkøbt for de ydede statstilskud. Samtidig reduceredes museernes muligheder for arkæologisk undersøgelsesvirksomhed væsentlig. Denne nyordning blev helt afgørende for museerne i provinsen derved, at deres muligheder som centre for undersøgel- sesarbejder reduceredes så kraftigt, og i nogen tilslutning hertil ved at deres interesser vendte sig mod andre områder, hvor umyndiggørelsen ikke kunne føles så stærkt som for de forhistoriske samlinger, nemlig imod folkekulturen, hvis studium netop var i sin vorden. De mange museer, der i de følgende år- tier på privat initiativ blev oprettet rundt om i landet, havde derfor indsamling af genstande, som illustrerede den danske folkekultur m.v. som hovedformål.

Den formelt inferior position for de anerkendte museer i den danske pro- vins (for ikke-ankendte museer og private var naturligvis ingen bånd) vakte misfornøjelse, men trods flere forsøg på at få gennemført ændringer allerede fra slutningen af 1800-årene opretholdtes den indtil en nyorientering fandt sted i 1941. Ved de i dette år gennemførte regler opnåedes en vis forhøjelse af de beskedne statstilskud, og der gennemførtes en ændret gruppering af de kulturhistoriske museer, og – med bibeholdelse af nationalmuseet som tilsyns- førende og for ministeriet rådgivende myndighed – etableredes et særligt råd- givende organ for ministeriet, provinsmuseumsnævnet, der også fik en repræ- sentation for de kulturhistoriske museer i provinsen. Samtidig udvidedes mu- seernes muligheder for at foretage videnskabelige undersøgelser, og national- museets udtagesret, naturligvis bortset fra danefæ, bortfaldt. Den begrænsede forhøjelse af statstilskuddet (til maksimalt 2.600 d. kr. til de største museer, centralmuseerne) muliggjorde imidlertid ikke nogen stærkt forøget aktivitet og afhjalp specielt ikke det for museerne så presserende spørgsmål om an- sættelse i videre omfang af faguddannet arbejdskraft. Statstilskuddet udgjorde en af de som hovedregel selvejende museers væsentligste indtægtsposter, og det var således kun på få museer, der kunne arbejdes på anden måde end gennem den frivillige og vederlagsfri indsats, som næsten alle danske museer skylder deres eksistens (og som fortsat udgør et helt nødvendigt led i deres virksomhed).

Efter krigen blev der givet lejlighed for provinsmuseumsnævnet til at analysere situationen. Overvejelserne mandede ud i betænkning nr. 152 af 1956 om en nyordning af de kulturhistoriske lokalmuseers forhold. Betænkningen indeholdt foruden en historik, en oversigt over samtlige kulturhistoriske museer i landet og en redegørelse for de samfundsopgaver af videnskabelig og folkeoplysende art, der naturligt måtte påhvile disse museer, og for hvordan disse opgaver kunne fordeles og finansieres. I tilslutning hertil var udarbejdet et udkast til et lovforslag om de kulturhistoriske museer med lokalt afgrænset virkeområde. Betænkningens forslag gennemførtes trods fremkomsten af en polemisk erklæring fra direktøren for nationalmuseet om forslaget til løsning af de organisatoriske problemer (Johs. Brøndsted: Nationalmuseet og Provinsmuseerne. København 1956) stort set uændret som lov nr. 166 af 7. juni 1958.

Ved loven indførtes en ny betegnelse eller definition for den museumsgruppe, loven omfatter, nemlig *kulturhistoriske lokalmuseer*, der bestemmes som museer, hvis formål er indenfor et afgrænset område af landet at indsamle og bevare genstande fra fortiden og gøre dem tilgængelige, således at de kan udnyttes i folkeoplysningens og videnskabens tjeneste. Ved denne betegnelse opnåede man at frigøre sig fra betegnelsen provinsmuseum, hvilket prestigemæssigt måtte spille en vis rolle, idet ordet provins i dansk ofte vil have en odiøs klang. Bortset fra dette rent definitoriske omfattede lovens ordning grundlæggende nye principper dels på det *økonomiske* dels på det *organisatoriske* område. Lokalmuseernes økonomiske tilstand søgtes afhjulpet ved en tilskudsordning efter principper, som dem der gælder for statstilskud til de danske folkebiblioteker, således at det lokale økonomiske initiativ opmuntres ved statstilskud, der sættes i relation til de faste stedlige tilskud til institutionernes drift og samtidig absolut har en sådan størrelsesorden, at de reelt kan bidrage til løsningen af arbejdsopgaverne. Vel det vigtigste formål med den tilsigtede forbedring af museernes økonomi ville være ansættelsen af fagligt uddannede medarbejdere selvfølgelig især ved de større museer. En sådan ordning måtte tillige forudses at bringe kommunerne mere centralt ind i billedet, således at en udvikling kunne forudses som for folkebibliotekerne med en gradvis omdannelse af de eksisterende foreningsejede eller selvejende institutioner til kommunale. Princippet i tilskudsordningen var, at der af staten til de anerkendte lokalmuseer skulle ydes 100 % af indtil 3.000 kr. faste stedlige driftstilskud og 50 % af tilskud herudover indtil 50.000 kr. Til en særlig gruppe, landsdelsmuseerne, hvorom senere, forhøjedes det tilskudsberettigede stedlige tilskud, hvoraf statstilskuddet ydedes med 100 % med 16.000 kr. til 19.000 kr. Denne specielle ydelse tilsigtede at dække merudgiften ved en faglig uddannet medarbejders halve løn. For at få markeret, at den lokale indsats må være den største, for at opnå en vis ligelighed ved tilskudsfordelingen og en forenklet beregning, fastsattes, at kun stedlige tilskud til selve driften var statstilskudsberettigede, men ikke tilskud til leje af lokaler, godt-

gørelse af lejeværdi, hoveddistandsættelser eller forrentning og afskrivning. Ved en revision af loven ved lov af 4. marts 1964 er tilskudssatserne ændret, således at der nu af de tilskudsberettigede stedlige tilskud ydes statstilskud med 100 % af indtil 5.000 kr. og 50 % af beløb herudover indtil 75.000 kr., og således at det særlige tilskud til landsdelsmuseerne ydes gennem et 100 %-tilskud af stedlige tilskud op til 33.000 kr.

Bygnings- og lokaleforhold forudsættes således klaret på stedlig basis.

I organisatorisk henseende tilsigtedes ved oprettelsen af en ny selvstændig tilsynsinstitution i hovedsagen bygget på de hidtidige organer en videregående samarbejdning af de lokalhistoriske lokalmuseers virksomhed. Tilsynet har følgende sammensætning: Rigsantikvaren, (tidligere direktøren for nationalmuseet) som formand, 2 repræsentanter for nationalmuseet, 2 for lokalmuseerne, valgt blandt de professionelle medarbejdere, 1 for de kommunale sammenslutninger og 1 for ressortministeriet. I tilknytning hertil indførtes begrebet landsdelsmuseer som sådanne større og velkvalificerede museer med faguddannet personale, der skulle påtage sig at bistå andre museer indenfor det nærmere definerede landsdelsområde efter anmodning fra disse museer. Der regnedes med højst 17 landsdelsmuseer. Man håbede herigennem på en vis decentralisering af tilsyns- og rådgivningsvirksomheden.

For opnåelsen af statsanerkendelse og dermed statsstøtte opstilledes visse generelle vilkår med hensyn til institutionernes bestyrelsesforhold, deres vedtægter, deres museumstekniske standard m.v. Disse vilkår udgjorde stort set en fortsættelse af tidligere stillede vilkår, således at de allerede understøttede museer ikke kunne komme til at blive stillet ringere på grund af krav i denne retning.

Tilskudsordningen, der naturligvis måtte være et eksperiment ligesom også organisationsformen, har nu virket i over 6 år, og lokalmuseumstilsynet har i forbindelse med en i loven foreskrevet revision af tilskudssatserne haft lejlighed til at gøre situationen op i en indstilling af 18. oktober 1963 til ministeriet for kulturelle anliggender (Folketingstidende 1963-64 tillæg A spalte 485-494).

I forhold til situationen før lovens gennemførelse i 1954/55 kan der for sidste opgørelsesår 1962/63 konstateres næsten en tredobling af de faste kommunale driftstilskud og næsten en tidobling af statstilskuddene. I forhold til 1957/58, da tilskudsordningen var ved at få virkning, er der tale om en fordobling. Statstilskuddet udgør nu henvend $\frac{1}{4}$ af lokalmuseernes indtægter mod tidligere ca. 6 %. Det stærkt øgede statstilskud er afhængigt af den større stedlige indsats, men må også ses i relation til, at der i den mellemliggende tid er anerkendt et betydeligt antal mindre museer, af hvis indtægter statens 100 %-tilskud udgør en forholdsvis stor andel. Ved nyordningens start var således 33 museer statsstøttede. Dette antal er nu steget til 59, således at Danmark er dækket ind med et ret tæt net af lokalmuseer. Speciel anerkendelse som landsdelsmuseer er meddelt museerne i Hjørring, Ålborg, Viborg, Århus,

Kolding, Ribe, Haderslev, Sønderborg, Odense, Holbæk og Randers. Når så mange landsdelsmuseer af de 17 mulige allerede har kunnet godkendes, hænger det sammen med, at også antallet af fagligt uddannede museumsmedarbejdere som et led i det øgede initiativ er blevet mere end fordoblet. Sådanne medarbejdere findes også ved almindelige lokalmuseer; i nogle tilfælde med deltidsarbejde efter noget forskellige aflønningsprincipper.

I takt med denne ekspansion er også selve museumsarbejdet blevet intensiveret. Det folkeoplysende arbejde således gennem udstillinger og anden oplysningsvirksomhed, afholdelse af foredrag, ekskursioner m.v., der ofte sker i samarbejde med de anerkendte oplysningsforbund eller foreninger. I overensstemmelse med forudsætningerne i den nye skolelovgivning anvendes lokalmuseernes samlinger i vidt omfang som led i undervisningen, og en udbygning af undervisningslokaler og lign. er ved at finde sted ved flere museer. Selve museumsarbejdet er indenfor de trods alt begrænsede midler, der har været til rådighed, undergået en lignende udvikling. Museernes protokollering og registrering af det indsamlede materiale er forbedret og standardiseret, og den primære undersøgelsesvirksomhed, hvad enten det drejer sig om arkæologiske udgravninger eller etnologiske undersøgelser, er forøget betydeligt. Parallelt hermed har der fundet en udvidelse sted af museernes og deres medarbejders publikationsvirksomhed.

De forventninger, der blev stillet til nyordningen af 1958, har således vist sig at være berettigede. Økonomisk har man opnået en betydelig ekspansion, men bl. a. på grund af de grænser, som loftet over statstilskuddet indebærer, ikke en eksplosiv udvikling. Dette kan have en vis fordel i en periode, hvor der er store vanskeligheder ved rekruttering af personale til landets museer. På den anden side må denne begrænsning i tilskudsordningen på længere sigt tilstræbes ophævet, således at netop de større og i videnskabelig henseende mest effektivt arbejdende museer får sådanne vilkår, at man kan opnå det fulde udbytte af den skete decentralisering. Problemer om afhjælpning af det store behov for konservering af samlinger er nok i højere grad af teknisk- og personalemæssig art end økonomisk. Museernes lokaleproblemer m.v. har fortsat kunnet løses med udgangspunkt i den lokale indsats, eventuelt suppleret med tilskud fra tipsmidler eller fra en beskeden dispositionskonto på i alt 25.000 kr., der fordeles efter indstilling af tilsynet. Her kan specielt ved tipsmidlernes eventuelle bortfald opstå vanskeligheder for finansieringen. Parallelt hermed er på grund af de stigende antikvitetpriser en tilsvarende dispositionsbevilling, hvoraf der ydes tilskud til indkøb af museumsgenstande og til konservering, for lille.

I organisatorisk henseende har de som foran nævnt af nationalmuseet i sin tid fremførte betænkeligheder mod etableringen af det nye tilsynsorgan ikke vist sig rigtige. Samarbejdet mellem nationalmuseet og lokalmuseerne er fortsat og vel snarest intensiveret igennem det arbejde, der udføres af nationalmuseets repræsentanter i tilsynet i samarbejde med dets øvrige med-

lemmer. Den mindst afklarede facet af nyordningen er formentlig landsdelsmuseernes funktioner dels museumsmæssigt i landsdelene, hvor der også ligger andre mindre museer, men specielt i relation til tilsynsordningen og det oprindeligt ønskede særlige samarbejde med tilsynet. Medmindre disse problemer kan bringes på en formel, vil en ændring på dette punkt kunne komme på tale.

En udbygning af de kulturhistoriske museer i flere danske byer som universitetsfaciliteter vil accentuere denne problemstilling. Ved planlægningen af udbygningen af de højere læreanstalter regnes med universiteter foruden i København, Århus og Odense også på længere sigt i 2 eller 3 andre byer. Universitetsmuseerne må naturligvis få – som Forhistorisk museum i Århus har det – en ganske særlig og mindre lokalt bundet stilling.

Det måtte ligge i luften, at når der var fundet en formel for en tilskudsordning og organisation for de kulturhistoriske lokalmuseer, måtte en lignende søges fundet for de kunstmuseer rundt om i Danmark, der indenfor deres område indtager en stilling parallelt med de kulturhistoriske lokalmuseers. Denne opgave blev da også som et af de første programpunkter taget op af det i 1961 etablerede ministerium for kulturelle anliggender. Problematikken er selvfølgelig afgørende forskellig for de 2 museumsgupper. Det forskningsmæssige eller aktivt driftsmæssige indslag, som er så afgørende for interessen for og medarbejderskabet ved de kulturhistoriske museer, er ved kunstmuseerne erstattet af en mere passiv betragtning af een gang erhvervede kunstværker. Udstillingskravene og hele holdningen overfor publikum er en anden. Selve museumsgenstandene tilvejebringes i mindre grad som led i en systematisk indsamling, og dette gælder specielt jo videre et område indenfor dansk kunst, det pågældende museum illustrerer. Hertil kommer, at den nødvendige anskaffelse af kunstværker til supplerende af samlinger oftest kræver store midler. Uden især Ny Carlsbergfondets medvirken havde de danske kunstmuseer kun haft et meget begrænset omfang. Den hidtidige statsstøtte har derfor også været koncentreret om tilskud til indkøb af kunst eventuelt konservering.

Udviklingen af kunstsamlinger udenfor København er forløbet til en vis grad parallelt med udviklingen af de kulturhistoriske museer. I 1859 oprettedes således Kunstmuseet i Århus, og i løbet af de følgende årtier etableredes som selvstændige museer kunstsamlinger i Odense, Ålborg, Maribo, Randers, Ribe, Vejle og Rønne. I dette århundrede er yderligere oprettet kunstsamlinger i Vejen, Horsens, Skagen, Esbjerg, Fåborg, Sønderborg, Åbenrå og Tønder, i Viborg, Pederstrup, Sorø, Silkeborg og Skive. De ældste af disse museer nød ved deres etablering i selvstændige bygninger i flere tilfælde godt af betydelige statstilskud til bygningens opførelse.

Disse samlinger har overvejende som mål at illustrere hovedlinierne i dansk billedkunst. De omfatter i de fleste tilfælde en begrænset repræsentation af guldaldermalerne for, i tiden efter at Ny Carlsbergfondet havde påbegyndt de

årlige uddelinger af den indkøbte udstillingskunst, at give en mere dækkende repræsentation for det danske maleri. Samtidig hermed har der været en tendens til en vis specialisering betinget af kunsthøjskoler tilknytning til den bestemte lokalitet eller af enkelte kunstneres personlige tilknytning til stedet. Museerne i Skagen, Sønderborg, Rønne, Vejen og Fåborg er eksempler herpå. Yderligere specialisering forekommer ved det specielle Skovgård-museum i Viborg, i Reventlow-museet i Pederstrup og i Silkeborg museums kunstafdeling, der helt er baseret på Asger Jorns donationer af egne arbejder og værker fra den internationale kunstretning, han repræsenterer. Bortset fra museerne i Odense og Vejle, der er kommunale, er samtlige kunstmuseer selvejende eller foreningsejede, og dette gælder også Århus-museet, der har den særlige stilling, at det tillige er universitetsinstitut.

Det hidtidige grundlag for kunstmuseernes situation har i økonomisk henseende været begrænsede statstilskud som nævnt til anskaffelser og konservering, og dette tilskud har gennem de sidste årtier været ydet med ensartede beløb til alle de anerkendte museer uanset størrelse og karakter. Beløbet var til 1960 3.600 kr. og efter dette tidspunkt 7.200 kr. årlig til hvert museum. Organisatorisk har kunstmuseerne været knyttet meget tæt til statens museum for kunst, der har været officiel tilsynsførende for disse kunstsamlinger, ligesom kunstmuseets leder en tid lang var obligatorisk medlem af samtlige kunstmuseers bestyrelser. I øvrigt har så godt som alle disse museer haft særlige kunstkyndige konsulenter som regel medarbejdere ved de københavnske museer.

Det var altså evident, at disse museer med de stigende priser på kunstværker og med øgede udgifter til driften af samlingerne og samtidig med et enormt konserveringsbehov ikke kunne opretholdes på det hidtidige grundlag. Ministeriet for kulturelle anliggender udarbejdede derfor i løbet af 1963 et udkast til en generel lov om støtte til kunstmuseerne. Efter drøftelser med foreningen af danske kunstmuseer fremsattes dette som lovforslag i folketinget og er nu vedtaget som lov nr. 118 af 15. april 1964 om statstilskud til kunstmuseer. Definitionsmæssigt har det været vanskeligere at bringe denne museumsgruppe under én hat. Loven bestemmer de museer, som den skal tilgodese, som sådanne, der har til formål at belyse enten hovedlinier i fortrinsvis dansk billedkunst evt. med særlig tilknytning til vedkommende egn eller én eller flere betydende epoker af billedkunsten. Støtte til andre kunstmuseer herunder f. eks. blandt de foran omtalte til Skovgård-museet i Viborg og Reventlow-museet, kræver en særlig bevilling på finansloven. For de museer, der er omfattet af loven, er økonomien søgt ophjulpet ved en i forhold til, hvad der ydes de kulturhistoriske museer, noget ændret tilskudsordning. Bortset fra et fast tilskud på 10.000 kr., der kan betragtes som et grundtilskud til samtlige anerkendte museer til kunstindkøb og konservering, udgør statstilskuddet til museernes drift og kunstindkøb 100 % af de faste stedlige tilskud til museernes drift og kunstindkøb. Af statsfinansielle grunde er det dog fastsat, at beløbet, hvis det overstiger 15.000 kr., ikke uden særlig bevil-

ling kan overstige 125 % af det tilsvarende stedlige tilskud i regnskabsåret 1962/63. I øvrigt er man gået ud fra, som ved de kulturhistoriske lokal-museer, at bygningsudgifter og lign. helt må afholdes af stedlige midler. Baggrunden for nuancen i forhold til tilskuddene til de kulturhistoriske lokal-museer er et påregnet større kapitalbehov til anskaffelse af kunst, idet en vis supplerings af samlingerne som nævnt må betragtes som en livsbetingelse for museerne og samtidig af vital betydning for kunstnerne.

Endvidere har man fundet, at de øgede pladskrav, der må stilles, for at en kunstsamling kan fremtræde på hensigtsmæssig og æstetisk måde bl. a. også ud fra lys-, temperatur- og fugtighedsforhold, bevirker et særligt behov. Hertil kommer, at de stedlige tilskud de fleste steder har været yderst beskedne, således at en mere begrænset relation mellem de stedlige tilskud og statstilskuddene ikke ville få megen effekt. Reelt vil tilskudsordningen derfor for de fleste museer indebære en forhøjelse af tilskuddet fra 7.200 kr. til 25.000 kr., hvori indgår grundtilskuddet på 10.000 kr. Kun enkelte museer som Fyns stiftmuseum, Århus museums kunstafdeling, Vejen museum og Silkeborg-museet vil opnå meget betydelige forhøjelser. Størst Fyns stiftmuseum, som opnår en forhøjelse af statstilskuddet fra 7.200 kr. til 104.400 kr.

Organisatorisk er der etableret et organ på linie med lokalmuseumstilsynet, nemlig statens kunstmuseumsnævn, der vil få direktøren for statens museum for kunst som formand, og dertil 1 repræsentant for foreningen af danske kunstmuseer i provinsen, 1 for de kommunale sammenslutninger og eventuelt 1 for ministeriet for kulturelle anliggender. Kun på ét område opretholdes og befæstes centralinstitutionens position nemlig med hensyn til overvågelsen af samlingernes konserveringstilstand og opbevaringsforhold, og dette i en sådan grad, at loven tillige kan betragtes som en lov om kunstmuseets konserveringsanstalt. Loven bygger på den tanke, at konserveringen af kunstværker på baggrund af kunstkonserveringens enorme udvikling med deraf følgende tekniske og økonomiske krav må centraliseres. Dette så meget mere som den personalemæssige situation blandt danske konservatorer indenfor alle grupper er meget betænkelig. Ikke mindst en i 1958 etableret, uheldig normering af statens konservatorstillinger har medført, at rekrutteringen af personale er svigtet. Samtidig med, at kunstmuseumsloven nu stiller krav til kunstmuseets konserveringsanstalt om at varetage konserveringen ved de anerkendte museer over hele landet, fremgår det som en forudsætning i bemærkningerne til lovforslaget, at kunstmuseets konserveringsanstalt udbygges i betydelig grad, og et program for denne udbygning opstilles.

Kunstmuseumsloven vil først få virkning fra 1. april 1965 altså for det danske finansår 1965/66. Adskilligt af det, der må være en forudsætning for nyordningens effektivitet, står derfor hen i det uvisse, herunder også spørgsmålene om den konserveringsmæssige udbygning. Tilsvarende er det endnu uafklaret, hvorledes den endelige sammensætning af kunstmuseumsnævnet vil blive, og hvilken karakter dets sekretariat vil få.

Som det må være naturligt ud fra den komplicerede tilskudsberegning, er det tanken, at loven inden for en begrænset årrække tages op til revision. Denne revision skal finde sted i folketingsåret 1968/69 altså samtidig med revisionen af loven om de kulturhistoriske lokalmuseer. Til den tid vil der på et nyt erfaringsgrundlag kunne foretages en jævnføring af de 2 museumsgrupper.

Allerede vanskelighederne ved at finde fælles formler for museerne inden for disse 2 grupper viser, hvor kompliceret en fælles regulering af forholdene ville være for de mange andre udenfor grupperne stående som regel specialiserede museer, ja blot for de kulturhistoriske inden for disse. Museernes helt forskellige status og ikke mindst deres forskellige ressortforhold illustrerer dette. Lige så givet er det imidlertid, at adskillige af dem inden for en nærmere fremtid må have ændret deres vilkår, hvis de fortsat skal kunne bestå.

Henvisninger til de steder i Folketingstidende, hvor forhandlingerne om de i artiklen omtalte love er gengivet.

- Lov nr. 92 af 19. marts 1952 om statens overtagelse af Ordrupgårdsamlingen.
Fremsat i folketinget 27/11 1951 F. sp. 1284. 1. beh. sp. 1372.
Betænkning afg. 28/2 1952, till. B. sp. 255.
2. beh. sp. 2707. 3. beh. sp. 2736.
Oversendt til landstinget. 1. beh. 7/3 1952 L. sp. 625.
2. beh. sp. 634. 3. beh. sp. 636.
- Lov nr. 155 af 11. maj 1954 om et J. F. Willumsen-museum i Frederikssund.
Fremsat 17/3 1954, sp. 4198. 1. beh. sp. 4485.
Betænkning afg. 8/4 1954, till. B. sp. 523.
2. beh. sp. 4932. 3. beh. sp. 4985.
- Lov nr. 95 af 31. marts 1954 om tilskud af statskassen til Ny Carlsberg Glyptotek.
Fremsat 4/2 1954, sp. 3085. 1. beh. sp. 3438.
Betænkning afg. 10/3 1954, till. B. sp. 287.
2. beh. sp. 4143. 3. beh. sp. 4303.
- Lov nr. 166 af 7. juni 1958 om de kulturhistoriske lokalmuseer.
Fremsat 6/3 1958, sp. 1385. 1. beh. sp. 3030.
Betænkning afg. 27/5 till. B. sp. 1233.
2. beh. sp. 5089. 3. beh. sp. 5166.
- Lov nr. 54 af 4. marts 1964 om ændring af lov om de kulturhistoriske lokalmuseer.
Fremsat 4/12 1963, sp. 1504. 1. beh. sp. 1839.
Betænkning afg. 30/1 1964, till. B. sp. 183.
2. beh. sp. 2545. 3. beh. sp. 3208.
- Lov nr. 118 af 15. april 1964 om statstilskud til kunstmuseer.
Fremsat 15/1 1964, sp. 1915. 1. beh. sp. 2109.
Betænkning afg. 19. marts 1964, sp. 573.
2. beh. sp. 4409. 3. beh. sp. 4550.

Svend Larsen

1905–1964

Museumsdirektør Svend Larsen var fynbo. Men ikke af den sangvinske art, som man ofte forestiller sig hører hjemme på de frodige øer midt i landet. Han kunne le med en lille hjertelig latter, men kom nogen hans kære landsdels interesser for nær eller vovede sig ind på hans museums græsgange for vindings skyld, blev de kort og utvetydigt vist tilbage. Han var af naturen tilbageholdende; men frygtsom var han ingenlunde. Han brugte ikke mange ord, hverken i tale eller skrift. Men hans ord faldt med myndighed og vægt. Og hemmeligheden ved hans indflydelse på sin bys bevilgende instanser beroede på, at man kunne stole på ham og rette sig efter hans bedømmelse. Han for ikke med letsindig snak. Han pralede heller aldrig af sejre eller bedrifter – modstandere kunne bevidne hans loyalitet!

Man kunne efter dette forledes til at tro, at Svend Larsen var en mand, man kunne komme på kant med. Sådan var han ikke. Vel stod han overmåde fast på sine saglige grunde og var ikke let tilgængelig for smiger eller overtalelse. Men hans modstandere blev ikke uvenner med ham, hvis de ikke selv ville. Og han var den første til at glatte ud, hvis der var kommet en kurre på tråden. Den, der skriver disse linier, havde lejlighed til at beundre Svend

Larsens saglighed og store åbenhed overfor andres argumenter i det af ministeriet nedsatte udvalg, der forberedte den nye museumslov af 1958. Et mere frugtbart samarbejde kunne ikke tænkes. Men man var ganske vist også enige om, at nu måtte resterne af det gamle nag, der siden Sophus Müllers tid havde været overfor Nationalmuseet, forsvinde og afløses af et nært samarbejde, i det væsentlige på lige fod; provinsmuseerne måtte have indflydelse og dermed ansvar. Svend Larsens ranke holdning mindede i mange henseender om Poul Nørlunds.

Museerne i hele landet nød gavn af hans format – thi uden ham som formand, var loven næppe gået så glat igennem. Men museerne i Odense var midtpunktet for hans manddomsgerning. Allerede året efter, at han var blevet cand. mag. i historie og dansk blev han ansat som honorarlønnet assistent ved »Odense Bys offentlige Samlinger«, i 1931. Han avancerede til inspektør i 1939 og til direktør i 1946. Det er uoverkommeligt i detaljer at nævne det store organisationsarbejde, Larsen udførte i museet. Var krigen ikke kommet og havde afbrudt udviklingen, ville denne antagelig have været endnu mere eksplosiv. Odense-museernes besøgstal voksede fra 32.000 i 1931 til 236.000 i 1963 samtidig med at staben voksede fra 5 til 13 personer. I 1941 genåbnedes museets historiske samlinger i Møndergårdskomplekset samtidig med, at Dansk historisk fællesforening og Dansk kulturhistorisk museumsforening holdt årsmøde i den nye kirkesal.

Svend Larsen lod sig ikke standse af krigen. Sammen med Kai Uldall tog han rundt til de fynske landsbyer for at se på gårde til et frilandsmuseum, og snart var han også kyndig og selvstændig på dette område. »Den fynske Landsby« åbnedes i sommeren 1946. I Sortebro kro foregik mange rådslagninger i udvalg og ved kongresser. Larsen var den uforlignelige organisator også af en nordisk folkelivsforskerkongres og en skandinavisk museumskongres med besøg på herregårde og i bondehjem og fynske musikanter til aftenunderholdning. Efter krigen organiserede han kunstudstillinger, som der gik ry af over det ganske land. I 1951 grundlagde han årbogen »Fynske Minder« og ham var det, der døbte danske museers fælles årbog: »Arv og Eje«. Ved H. C. Andersen-museets 50 års jubilæum påbegyndtes en ny skriftserie »Fynske Studier«. Dertil kom, at han satte et omfattende oplysningsarbejde i gang med skolebesøg, films, foredrag etc. med succes.

Om hans arbejde for Foreningen af danske kunstmuseer, H. C. Andersen Samfundet, Odense turistforening skal der ikke tales på dette sted. Vigtigt var det, at han trods disse mange gøremål og tiltagende sygdom, mente at måtte holde fast ved medlemskabet af Statens lokalmuseumstilsyn også efter, at han havde nedlagt sin formandspost i museumsforeningen. – Overraskende at en så travlt beskæftiget mand kunne få tid til videnskabelige studier, men en række bøger udsendtes fra hans hånd: Et Provinsmuseums Historie (1935), Sygehuse i Odense (1937), Graabrødre Hospital og Kloster i Odense (1939), festskrifter for forsikrings- og pengeinstitutter i Odense og en lang række

bidrag til H. C. Andersen-forskningen. Dertil kom, at han punktligt hver dag i middagspausen gik over på landsarkivet for at studere dokumenter som forberedelse til den doktorafhandling, som han fik antaget, men desværre ikke nåede at forsvare før sin altfor tidlige død: Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede.

Svend Larsens virke har sat sig dybe spor i kulturlivet på Fyn og i Odense. Man kunne have undt ham at se det tredje danske universitet etableret i hans by, således at et nært samarbejde mellem museum og forskningscenter kunne komme i stand.

Axel Steensberg.

Anmeldelser

Historiens grundproblemer

H. P. CLAUSEN: HVAD ER HISTORIE? Berlinske Leksikonbibliotek, 1963. 164 s.
Pris: 9,75 kr., ib. 13,50 kr.

H. P. Clausens lille bog (164 små sider) er en håndbog – forsynet med stikordsliste, litteraturfortegnelse, person- og sagregistre. Den er overordentlig velkrevet, en ypperlig oversigt over »den historiske videnskabs metodiske grundspørgsmål og nyere synspunkter på historieforskningens synspunkter«, men nok mere udstyret med fremmedord end de fleste vil synes om. Som grundlag for undervisning i historisk problematik, for de overvejelser historikere foretager med sig selv og som anledning til åben debat om forskningens mål og veje vil den herefter være uomgængelig.

Virkningsfuldt stilles i indledningen det populære (tit også hos historikere populære!) at »vor opfattelse af fortiden også er identisk med denne fortid« op overfor Huizingas berømte: »Enhver kultur har den fortid, den kan forstå!« Med dette »dualistiske« udgangspunkt giver det god mening at skrive for dem, der ikke er tilfredse med forskningens »færdige resultater«, men vil vide »hvilke metodiske overvejelser og mere håndværksmæssige færdigheder der går forud for og bestemmer resultaterne«.

Først gennemgås historieskrivningens historie fra den tid da de græske folkehistorier blev vehikel for det jødisk-kristelige syn på historien som en »proces« der har en begyndelse (skabelsen eller syndefaldet) og et mål (Kristi genkomst og dommedag), og det vises hvordan denne tro på historiens formålsbestemthed i mange former, også nutidige, bliver ved at gå igen. Middelalderens og det 16.–18. historieskrivning skildres med større forståelse end man er vant til, men med rette lægges der særlig vægt på det 19. århundredes »historisme«, med dens efterhånden fint udviklede kildekritik, dens sans for at historiske epoker skal forstås ud fra deres egne forudsætninger, og den debat, som kom ind med romantikken, om det individuelle og det generelle i historien. Men skal de historiske epoker forstås ud fra sig selv, hvilken mening har det da for nutiden at der drives historievidenskab? Er det ikke en hobby? Et liebhaveri? En alt nivellerende relativisme? »Historien har måttet overveje sin egenart og sin berettigelse«. Ja, unægtelig!

Positivismens og marxismens historieopfattelse er tegnet lovlig kort – det er dog nu engang den der sidder fast i de fleste – men mere er der gjort ud af de moderne former for reaktion (Dilthey-Rickert-Collingwood-Ryle etc.) på at gøre historien til en slags naturvidenskab.

De følgende afsnit behandler selve forskningsprocessen, og arbejdsfeltet søges i tilslutning til Ottar Dahl fastlagt til det »emneområde« som »består af socialt re-

levant menneskelig adfærd og sådanne ikke-menneskelige forhold som er relevante for social menneskelig adfærd«. Det er en noget tør definition, for »adfærd« er sådan et klangløst ord, men lad gå. Det betyder ialtfald fornuftigvis at historie ikke blot – som så ofte – er politisk historie (selv i Grundtvigs Haandbog i Verdenshistorie!), men har sit arbejdsfelt i den kendsgerning at homo sapiens kun forefindes i samfundsmæssig betingethed; historien bliver altså samfunds- eller kulturhistorie i videste forstand. I forbigående sagt findes der nogle fornuftige bemærkninger om at der ikke er principforskel på samtidshistorie og fortids- eller forhistorie. De er trøsterige for den der har brugt en del af sit liv i avisarkivet.

Vigtig er Clausens – selvfølgelige, men ingenlunde altid respekterede – skel mellem historie og historie. På tysk kan man som bekendt sige »Geschichte« og »Historie« og mene to meget forskellige ting med det; det kan vi ikke, og Clausen opererer med en *historie*¹, som er selve den fortidige virkelighed, og en *historie*², der er den viden om fortiden som historieforskningen kan etablere. Problemet er at vi kun kender fortiden i bearbejdet historisk erkendelse, og at den fortid vi lærer at kende er noget andet (ontologisk!) end fortiden selv. Fortiden i sig selv er et, kilderne om fortiden er noget andet, og historikerens tolkning af kilderne noget tredje. Kilderne er ganske vist udtryk for en reel forbindelse med fortiden, men de svarer først når de bliver spurgt, de svarer kun på det man spørger dem om (hvis de ellers svarer!), og der er ingen mulighed for ad eksperimentel vej at undersøge om vore rekonstruktioner er korrekte. At arbejde med historie kan derfor synes idel relativisme og subjektivism, noget i retning af at nyde som man nemmer, for al lovmæssighed, årsagsforklaring i egentlig forstand, teleologi etc. etc. findes jo åbenbart kun i historikerens hovede, og det kan han få til at passe på ethvert materiale (i bøgerne ser man faktisk hvordan), men med rette tager Clausen reb i sejlene: selve kildematerialet begrænser vilkårligheden, historikernes indbyrdes samarbejde (om ikke andet så i gensidig kritik) virker i samme retning, men lidt mere skeptisk ville jeg være overfor det »kriterium for sandhed i historien« som består i »den interne koherens i de påstande vi bygger op«. Det er ialtfald ikke et kriterium ved siden af eller udover kildematerialet.

Men i det store og hele må man være enig med Clausen i det resultat han – gennem de mange og spændende kapitler om »vurdering og valg«, »det individuelle i historien«, »årsagsforklaringer«, »motivforklaringer«, »determinisme og indeterminisme« etc. – kommer frem til, nemlig at det ikke blot er muligt, men simpelthen umuligt at undgå, at arbejde f. eks. med årsagsbegrebet, lov-synspunktet o.s.v., blot man gør det klart at forholdet mellem objekt og subjekt ikke kan elimineres, hverken når man finder, kritiserer, tolker og sammenstiller kilderne, eller når man danner sig sine teorier og vælger sine arbejdshypoteser, og blot man er sig bevidst at arbejde med »reducerede prætentioner og følgelig må anvende de historiske begreber med den forsigtighed, der må følge med bevidstheden om sænkede krav til præcision og mulighed for efterprøvelse«. Historie er ikke og kan aldrig blive naturvidenskab. Kildernes art og »den menneskelige faktor« udelukker det. Historisk forskning er en sammensat proces af »interaktion og interrelation mellem subjekt og objekt. Man må interessere sig for historikeren, for hans emne og måde at behandle det på«! Sandt nok – og kan man forresten ikke sige det samme om naturvidenskaben?

Til sidst skal blot noteres at bogen i al korthed også rummer en glimrende oversigt over den kildekritiske metode, diskussion om levning og beretning, symbolske og ikke symbolske, primære og sekundære kilder, og en besindig skepsis overfor værdien af »kvantitative analyser« (elektronhjerner!). Dertil kommer en gennemgang af historiens mange hjælpevidenskaber. Men alt det er der ikke grund til at gå ind på i denne sammenhæng – selvom det øger bogens håndbogsværdi. Det virkelig spændende er debatten om historikerens problematik, og her er Clausen altid forsigtig og lægger en næsten urimelig beskedenhed for sagen. Han siger kun lidt på egne vegne, og lader hele tiden sine synspunkter komme frem ved på dialektisk vis at få repræsentative forskere og historisk orienterede tænkere til at ytre sig – for og imod det problem som aktuelt er til behandling. Det er en raffineret metode! Den afslører Clausens suveræne faglige dygtighed og hans (sjældne!) evne til teoretisk anskuelse af spørgsmålene. Med en sådan overlegenhed har man sagtens råd til at være beskeden. Og så er det tilmed morsomt at læse.

P. G. Lindhardt.

Svenske bøger – også for danskere

SVEN TÄGIL: VALDEMAR ATTERDAG OCH EUROPA (Bibliotheca Historica Lundensis IX, Gleerup, Lund 1962, 444 s., 28 sv. kr.), HARRY HEDIN: ÅRKEBISKOPSSTRIDEN, Birger Jarls medling och mötet i Ettarp 1257, Ett nordiskt fredsmöte (Utg. av Samfundet Hallands Biblioteks Vänner, Halmstad 1961, distribution: Enslövs Hembygdsförening, Skavböke, Okarström, 162 s., 15 sv. kr.), HERIBERT SEITZ: DE TRE KROKORNA, Det svenska riksvapnet i sitt europeiska sammanhang (Norstedt, Stockholm 1961, 150 s., 47 plancher, heftet 37,50 sv. kr.), BENGT HILDEBRAND: HANDBOK I SLÄKT- OCH PERSONFORSKNING, Del I, Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi (Wahlström & Widstrand, Stockholm 1961, 340 s., heftet 29,50 sv. kr.).

Allerede prædikereren sagde: »Der er ingen ende på, hvad der gøres af bøger, og den megen studeren trætter legemet.« Det er en fornemmelse, der nok kan gribe en historiker, der prøver at være velorienteret i, hvad der kommer af ny litteratur. Det kan føles næsten uoverkommeligt at skulle følge med i den strøm der kommer af kildepublikationer, de vægtige disputatser der udsendes, og de talrige afhandlinger der ser lyset i de mange tidsskrifter, der behandler historiske emner. Når dertil kommer, at der også findes historikere i andre lande, melder de fleste nok pas. Udlandet må klare sig selv, vi har nok i det danske stof. Men der er ingen tvivl om, at man snyder sig selv grundigt, hvis man indtager dette standpunkt. Ikke mindst i Sverige fremkommer jævnligt bøger, som på en eller flere måder har værdi for en dansk læserkreds. Det gælder således de fire værker, som er nævnt over disse linjer. Her kan hentes viden, inspiration og metode af såvel politiske historikere som kulturhistorikere, af personalhistorikere og lokalhistorikere. Det er ikke meningen at give en kritisk analyse af de fire bøger, men der er god grund til at gøre opmærksom på, at bøgerne findes, og at der er værdier at hente i dem.

Det er snart anselige bidder af dansk middelalderhistorie der er blevet »erobret« af historikere fra Lunds Universitet. Fra dansk side er der ingen grund til at fortryde

forholdet, erobringerne bliver givet tilbage i form af store og grundige afhandlinger, sidst Sven Tägils doktordisputats: Valdemar Atterdag och Europa. Titlen angiver tydeligt, at man her ser Valdemar under en anden synsvinkel end den, der hidtil har været gængs. Danske forskere har naturligt nok i første række været optaget af kongens genrejsningsarbejde og de indre forhold i disse vanskelige år. Kongens indblanding i nordtyske affærer og hans rejser både til det nære og det fjerne udland er kommet til at svæve i et næsten lufttomt rum. Man har enten ikke rigtig forstået disse forhold, eller man har opfattet Valdemar som noget af en fusetast, der egentlig ender med at spille fallit. Her sætter Tägil ind, og han gør det meget dygtigt. Ud fra et indgående kendskab til de politiske forhold i hele Europa – og ikke mindst i Nordtyskland, sætter han Valdemars politik ind i en europæisk sammenhæng. Synspunktet er frugtbart og Tägil kan med stor ret konkludere: »livliga förbindelser med furstar och maktcentra på kontinenten och aktivt engagemang i Europas politiska liv har därmed visat sig vara en central, genomgående linje i Valdemar Atterdags politik«. Af bogens syv hovedafsnit er der særlig grund til at fremhæve tre: Baggrunden for valget af Valdemar til dansk konge i 1340, Valdemars forhold til kejser Karl IV og Wittelsbacherne og endelig Valdemar, Hansaen og Europa 1365–73. I det første afsnit understreges den store betydning Valdemars tyske slægtninge havde for tronbestigelsen og hvilken støtte de udgjorde for kongen i de første vanskelige år. Det næste afsnit viser, hvoreldes Valdemar får lejlighed til at tilbagebetale sin taknemmelighedsgæld gennem sin indblanding i nordtyske forhold omkring 1350. Endelig beretter det sidste – og meget store – afsnit om Valdemars diplomatiske aktivitet under de sidste kritiske kampår. Hvad man tidligere har anset for planløse og unyttige rejser rundt til europæiske hoffer, mens Danmark var militært trængt af mange fjender, kommer nu til at udgøre et mønster. På europæisk baggrund bliver det uforståede eller meningsløse forståeligt og meningsfyldt, et nyt billede af Valdemar Atterdag voxer frem af kilderne. Selvfølgelig vil enkeltheder i bogen kunne diskuteres, og betydningen af de indenrigspolitiske forhold – især adelsoppositionen – er måske trængt rigeligt stærkt i baggrunden. Men forfatterens tema er nu engang Valdemars udenrigspolitik, og når der gives så meget på dette område, var man dog et utaknemligt skarn, om man tillige forlangte, at Tägil også skulle levere en behandling af indenrigspolitikken.

Efter denne rundtur i Europa fører Harry Hedin os i sin bog om Birger Jarls medling til den lille lokalitet Ettarp i Halland. Forfatteren er lærer i en by, der ligger i nærheden af Ettarp, og kimen til den foreliggende bog er nogle bemærkninger han hørte om, at her skulle Birger Jarl have mæglet mellem kong Christoffer og en ærkebisp. De historiske oplysninger, der kunne findes herom, var få og undertiden modstridende »och sporrade därför till ett fördjupat studium«. Det er resultatet af disse studier, der fremlægges i bogen. Først kommer en oversigt over kilder og litteratur, dernæst en fremstilling af den store strid mellem konge og ærkebisp 1254–1274. Den giver dels en baggrund for mæglingsmødet i 1257, og dels placerer den mødet i tidens voldsomme begivenheder. Det kan være vanskeligt at levere nye resultater i en sådan oversigt, men jeg vil gerne fremhæve en enkelt af Hedins iagttagelser. Det er kendt, hvorledes den danske gejstlighed var kaldt til kirkemøde i Vejle i 1256 på samme dag som kongen holdt danehof i Nyborg. Følgelig kom ærkebispemændene for sent til hoffet og blev af kongen hilst med ordene:

Sent kommer stuedriverne – tarde venere bubulci. Jeg har altid haft et ret uklart begreb om hvorfor ordene var så krænkende, som de åbenbart var – Hedin forklarer det. Han gør opmærksom på, at i sin helhed lyder det sted hos Vergil, som kongen citerer: »Fårenes vogter kom, sent kom stuedriverne«. Hånen bliver derved brændende, når man betænker, at ærkebissen burde være en vogter for hjorden, en hyrde for sine får, og ikke nogen stuedriver. Bogens hovedafsnit er ellers en gennemgang af forhandlingerne i Ettarp, såvel de mere officielle som de hemmelige. De sidste har ikke sat sig direkte spor i kilderne, men ved en vurdering af hændelsesforløbet omkring mødet og ved en betragtning af de personer der deltog, kan forfatteren også sige noget herom. Overbevisende hævdes det, at der her må være sluttet et forsvarsforbund mellem Danmark og Sverige, og det synes som om ægteskabet mellem den svenske kong Valdemar og den danske prinsesse Sofie blev aftalt ved samme lejlighed. Det der officielt var mødets hovedemne, striden mellem konge og ærkebisp, glider derved i baggrunden, og forhandlingerne fremtræder – med Hedins ord – som et nordisk fredsmøde, hvorved Christoffer styrkede sin politiske stilling. Bogen rummer desuden nogle excuser, hvor der fortælles om egnens og gården Ettarps historie ned gennem tiden. Til sidst er aftrykt en række bilag med de tekster, Hedin bygger sin argumentation på.

Der er ikke tvivl om, at der er leveret et interessant bidrag til Ettarp-mødets historie, og det er inspirerende at følge forsøget på at få kilderne til at tale, selv når de er tavse. For danske lokalhistorikere er bogen dog først og fremmest interessant ved sit anlæg. En lokal begivenhed placeres i en geografisk, kronologisk og politisk sammenhæng, og derved kombineres lokalhistorie og rigshistorie på en god måde. Det ville ikke være nogen skade til, om danske lokalhistorikere kunne lade sig inspirere til at arbejde i dette spor.

Den tredje bog, Heribert Seitz: De tre Kronorna, er igen af en helt anden art, idet den på en bred europæisk baggrund behandler spørgsmålet om det svenske rigsvåbens oprindelse. Der er tale om et forsøg på at indplacere et heraldisk element i en udvidet kulturhistorisk sammenhæng, og derfor har bogen bud til en langt videre kreds end heraldikernes. Symbolet med de tre kroner synes at stamme fra to vidt forskellige områder. Det ene hænger sammen med dyrkelsen af de hellige tre konger i Køln – i hvis byvåben kronerne optræder – og hvorfra symbolet spredtes over hele Europa, Køln var en berømt valfartsby. Det andet område er legendedigtningen omkring kong Arthur, hvis (konstruerede) våbenmærke allerede i begyndelsen af 1300-årene var tre kroner.

Forfatteren undersøger derpå symbolets rolle og dets vandring, og der er i sandhed tale om en lang vej med udsigter over vidt forskellige fagområder. Snart er der tale om ikonografiske problemer ved en sammenligning mellem en fransk vævning med en fremstilling af sagnkongen Arthur og et tysk manuskript med et billede af Albrecht af Mecklenburg, snart er det den hellige Helena, snart Frederik Barbarossa. Der er betragtninger over folketroen som spredningsmedium, der hentes argumenter fra billedkalendrier, og vi præsenteres for Matthæusengelen. Handelsveje belyses, stamtavler opstilles, og alle disse emner fører læseren gennem store dele af Europa for at slutte ved det svenske rigsvåben. Det er ikke her det rette sted at drøfte undersøgelsens heraldiske konsekvenser, det skal kun anføres, at bogen har affødt nogle indlæg i Heraldisk Tidsskrift, og at emnets heraldiske side næppe er

uddebatteret. Langt vigtigere er det i denne forbindelse at understrege, hvor vide perspektiver en sådan enkeltundersøgelse kan give, og hvor kulturhistorisk belysende den kan være, vel at mærke når den som her gennemføres med stor ihærdighed og på basis af en meget bred viden. Det skal endelig tilføjes, at bogen byder på et meget stort og usædvanlig smukt billedmateriale.

I dette forår døde professor Bengt Hildebrand, og hans store *Handbok i Släkt- och Personforskning*, hvoraf bd. 1 foreligger, skulle altså ikke blive fuldført. Det er særdeles beklageligt, dels fordi dette første bind er en fortrinlig vejledning i slægts- og personalhistorie, og dels fordi bogen giver adskilligt mere end dens titel lader ane. Hildebrand var historiker af uddannelse, fil. dr. i 1939, og han var fra 1937 til 1960 hovedredaktør af Svenskt biografiskt lexikon. Hans egne arbejder var præget af mange fornemme egenskaber: sund og skarp kritisk sans, stor belæsthed, vidt udsyn og sikker fremstillingsevne. Det er derfor en erfaren mand, der taler gennem den 400 sider store bog. Formålet er at give såvel faghistorikeren som amatøreren »åtminstone någon vägledning« vedrørende virkelig genealogi og biografi, og det tør antydes, at man får vejledning. For enhver der vil arbejde med svensk personalhistorie er bogen uomgængelig, og også de, der kun beskæftiger sig med dansk slægtshistorie, vil kunne hente nyttige råd og megen inspiration her. Men som nævnt rummer bogen mere end som så og en gennemgang af den 18 sider store indholdsfortegnelse kan nok virke som en appetitvækker.

Efter indledningen kommer et meget udførligt afsnit om historisk metode, ydre og indre kildekritik, ægthedsprøvning, problemer der knytter sig til specielle kilde typer: breve, dagbøger, regnskaber, film, radio og meget andet. Næste kapitel er slægtsforskningens almindelige historie, dens nuværende stilling i Danmark, Norge og Finland, samt den svenske genealogis udvikling indtil 1800-tallets midte. Det følgende afsnit behandler »levnadsteckningens« almindelige historie og især udviklingen i svensk biografi til ca. 1850. Et afsluttende kapitel fører den svenske slægtsforsknings udvikling frem til vore dage. Hovedafsnittet både i omfang og værdi er dog nok de godt 100 sider, der behandler middelaldergenealogi og -biografi. Der er her underafsnit om kildematerialets art og omfang, arveretsbestemmelser, navneskik, segl og våben, titler og embedsmandslistor, kildepublikationer og litteratur.

Bogens hovedsvaghed er sikkert dens noget uoverskuelige disposition, som heller ikke synes at have tilfredsstillet forfatteren, men svagheden skyldes først og fremmest, at Hildebrand har haft så umådelig meget godt stof at øse af. Bogen er levende skrevet med gode råd og fornuftige advarsler mod uforsigtige konklusioner. Hildebrand var i den lykkelige – og desværre ret sjældne – situation at kunne forene sikker historisk metode med en dyb viden om en række af fagets hjælpevidenskaber, og det bliver til gavn for både historieforskerne og dyrkerne af hjælpevidenskaberne. De enkelte afsnit og emner er belyst med eksempler; der skrives udførligt om de forskellige kildeudgaver, og bogen fremtræder næsten som en hel bibliografi. Da Hildebrand opfattede slægts- og personalhistorie meget bredt, gives der oplysninger om kilder og litteratur, som man ellers er vant til at betragte som almenhistoriske i deres art. Hildebrand har ikke været bange for at give en bedømmelse af den litteratur han omtaler, og han indskrænker sig ikke til udelukkende at omtale svenske værker. Man træffer mange titler fra de øvrige nordiske lande og ikke få tyske, engelske og franske. Alt dette gør, at man læser bogen med den største interesse, og gang på gang

noterer sig et eksempel eller en henvisning til speciallitteratur, som man enten direkte kan benytte i sit eget arbejde eller som kan tjene som forbillede eller give inspiration. Det er en rig bog.

Det er en selvfølge at alle de fire nævnte værker er forsynet med »lærd apparat«, altså noter og kildehenvisninger. Litteraturfortegnelserne er efter svensk tradition så omfattende, at de kan forekomme en dansker lidt pedantiske, men nyttige er de så sandelig. Bøgerne er imidlertid ikke blot lærde, de er også godt skrevet, og de skal da også af denne grund være anbefalet på det varmeste.

Knud Prange.

Finsk tiendebeskatning

KAUKO PIRINEN: KYMMENYSVEROTUS SUOMESSA ENNEN KIRKKOREDUKTIOTA. (Tiendebeskatningen i Finland før Kirkereduktionen), Historiallisia Tutkimuksia Julkaisut Suomen Historiallinen Seura LV (Helsinki 1962), 254 p.

Ikke mindst gennem dr. Skyum-Nielsens arbejde (især Skandia XXIII, 1956) er vi ved at være klar over, at der bag de enkle, generelle tiendepåbud i praksis skjuler sig en mangfoldighed af lokalt udviklede ordninger. Den kendte finske kirkehistoriker Kauko Pirinen har nu taget sig for at skildre tiendevæsenets historie i finsk middelalder, et efter alt at dømme særdeles grundigt værk, også af interesse for danske kirke- og agrarhistorikere. Ret naturligt, men for os beklageligt, er bogen udgivet på finsk, og de seks sider »Auszug in deutscher Sprache« skærper blot appetitten uden at tilfredsstille den videbegærlige.

Forfatteren påviser specielt de store lokale forskelle og sætter disse i forbindelse med forskellig erhvervsstruktur, heraf det morsomme tilfælde, at den finsk-finske bosatte og agerdyrkende befolkning tiender omtrent som i Sverige, mens den svenske kystbefolkning har en hel anden afgiftsform, *ius suecicum*, en lokalt udformet »tiendeafløsning«, som snart efterlignes i de finske kolonisationsområder. Han er af den mening, at de nærmeste paralleller ikke skal søges i Skandinavien, men i de øvrige grænseområder mellem Øst- og Vesteuropa (Balticum, Polen), dog snarest på grund af fælles erhvervsstruktur. Når en gang Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder når frem til »tiende«, må vi håbe, at Pirinen får lejlighed til atter at fremlægge sine synspunkter for os.

Troels Dahlerup.

Et slot med syv liv

SØNDERBORG SLOT. Historie og bygning. Af OTTO NORN, JØRGEN PAULSEN og JØRGEN SLETTEBO. Med opmålinger af CHARLES CHRISTENSEN. Gad, København 1963. 220 s. + 16 plancher. 38,50 kr.

I 1935 påbegyndte Vilh. la Cour sine undersøgelser på Næsholm voldsted i Odsherred, og året efter gav Charles Christensen sig i kast med at aflure Sønderborg slot dets hemmeligheder. Begge undersøgelser har nu – i 1960'ernes første halvdel – sat sig

frugt i statelige monografier, til glæde og gavn for såvel den læge som den lærde dyrker af kulturhistorien.

Mens Odsherred-borgen var ganske uomtalt i skrevne kilder, så at alle vidnesbyrd måtte fremskaffes ad arkæologisk vej, foreligger der til belysning af Sønderborg slots historie et forholdsvis righoldigt, for visse perioders vedkommende endda overmåde righoldigt kildemateriale. Og endelig har en nådig skæbne holdt sin skærmende hånd over dette bygningsværk, så at undersøgerne i mange tilfælde har kunnet kontrollere rigtigheden af kildernes vidnesbyrd, ved udgravning hist og udhugning her.

De tre forfattere har delt opgaven således imellem sig, at museumsdirektør Jørgen Paulsen har skrevet det indledende afsnit om slottets almindelige historie, mens museumsinspektørerne Jørgen Slettebo og Otto Norn har behandlet henholdsvis middelalderborgens og renaissance- og barokslottets bygningshistorie. Det er klart, at med en sådan disposition er en del gentagelser uundgåelige, men som forfatterne selv siger det i indledningen, »i forskellig sammenhæng kan en ting godt tåle at blive nævnt mere end én gang«, og det må man stort set give dem ret i. Jørgen Paulsen har beskedent kaldt sit afsnit »Træk af slottets historie«, men en gennemlæsning af afsnittet giver én det indtryk, at her er intet væsentligt træk udeladt. Med et stort, men spredt materiale som grundlag gives en fortræffelig skildring af slottets skæbne gennem mange århundreder, og det forekommer helt rimeligt, at hovedvægten lægges på perioden 1532–1622, hvor slottet først tjente som et forholdsvis komfortabelt fængsel for Christian II og siden – efter dronning Dorotheas og Hercules von Oberbergs ombygning – som en tidssvarende residens for hertug Hans den Yngre og hans hof. Af de to forfattere til afsnittene om slottets bygningshistorie har Jørgen Slettebo afgjort haft den mest utaknemmelige opgave, selv om han i vid udstrækning har kunnet bygge på Charles Christensens bygningsundersøgelser fra 1936–41. I betragtning af, at slotsbygningen i eftermiddelalderlig tid har været underkastet to gennemgribende ombygninger, er det imponerende, at dets middelalderlige bygningshistorie har kunnet belyses i et omfang som sket er, og man glædes over, at dette borganlæg bestandig jævnføres med landets øvrige middelalderborge, så at afsnittet indirekte giver et godt udsyn over den bygningskultur, vore middelalderborge repræsenterer. Der tages skyldigt forbehold m.h.t. holdbarheden af de forskellige opstillede teorier, men argumentationen virker som oftest såre overbevisende, og det kan vel formodes, at forfatteren under den nu igangværende restaurering vil få lejlighed til at foretage supplerende undersøgelser, som kan kaste yderligere lys over dette meget spændende emne. Otto Norn har til sit afsnit haft et næsten overdådigt kildemateriale at øse af. Man tænke sig f. eks. renaissanceslottet skildret *uden* benyttelse af François Dieussarts opmålinger og bygningsbeskrivelse 1708! Men når dette er sagt, skal det samtidig siges, at det er en sand fornøjelse at læse den velfunderede skildring, hvor forfatteren nok er stærkest engageret i »Dronningens slot«, og det må håbes, at han siden vil give sig i kast med en monografi over hendes bygmester Hercules von Oberberg, »den første moderne arkitekt, der har virket i kongeriget og hertugdømmerne«. Men trods sin åbenbare forelskelse i renaissanceslottet frakender forfatteren ingenlunde v. Platens barokslot dets kvaliteter. Dels kom der virkelig et helstøbt bygningsværk ud af v. Platens reparation, som i realiteten var en total ombygning, og dels havde vi utvivlsomt uden hans – og Frederik IV's – indsats været et prægtigt monument fattigere.

Også i det ydre fremtræder bogen som et gedigent værk. Med bogtilrettelæggeren Erik Ellegaard Frederikssens hjælp er der kommet en overordentlig smuk bog ud af det. I den forholdsvis brede margin er samlet alle billedtekster samt de nyttige henvisninger til billedstoffet, som naturligvis udgør sin meget væsentlige del af hele bogen. På behageligt store plancher er Charles Christensens opmålinger gengivet, og naturligvis savnes heller ikke Dieussarts og Thurahs opmålinger fra det 18. århundrede. De af Holger Schmidt tegnede rekonstruktionsplaner støtter på bedste måde teksten.

Når dette værk har kunnet udsendes, hænger det rimeligvis sammen med den længe planlagte og omsider igangsatte restaurering af Sønderborg slot. Efter denne recept skulle det næste gang blive Koldinghus' tur til at få sin monografiske behandling, men det ville være ønskeligt, om den samme skæbne kunne vederfares endnu flere af vore mere markante bygningsmonumenter.

Niels Oxenvad.

»Vorstrup« gennem tiderne

AKSEL LASSEN og OLE KARUP PEDERSEN: SLÆGTENS SPOR. Gyldendal, København 1963. 185 s. 24,75 kr.

Mange ville på forhånd anse det for usandsynligt, men man *kan* opleve morsomme ting på en arkivlæsesal. For nogle år siden var en flok gymnasjaster blevet stamgæster på et landsarkiv. De arbejdede med slægtshistorie og blev efterhånden ganske opslugte af jagten. Hvad der vel oprindeligt havde været et tilfældigt lune blev til noget mere. En af disse gymnasieelever fandt for eksempel ud af, at han nedstammede fra Københavns borgmester Hans Nansen, og jeg skal love for, at hans syn på Københavns belejring og enevældens indførelse undergik en ændring. Nu var det blevet realiteter, noget han havde en direkte berøring med.

Der går mange stier fra slægtshistorie over lokalhistorie til rigshistorie, og det er ikke få arkivgæster, der har begivet sig ud på denne vandring, der rummer mulighed for stadig større og rigere oplevelser. Hidtil har man ikke været alt for godt stillet, hvis man skulle anvise litteratur for en sådan »slægtsforsker på vandring«. Vejledninger, oversigter osv. har man meget af, men man har manglet en bog, der på en inspirerende måde kunne binde de tre nævnte områder sammen; det er derfor glædeligt at man nu kan anbefale Slægtens Spor. Det er en vanskelig opgave forfatterne har sat sig, og den er ikke blevet lettere af, at bogen er udsprunget af de to forfatters udsendelsesrække i radioen: Menigmand i Danmarks historie. At skildre »Danmarkshistorien i landsbyhistorisk belysning« eller menigmand i Danmarkshistorien er nemlig ikke helt det samme som at følge 11 slægtled, som alle har boet i den samme landsby »for at se hvordan forfædrene egentlig har levet«. Som udgangspunkt for skildringen har man valgt en landsby på Ribe-kanten, kaldet Vorstrup, men man har hentet karakteristiske træk fra næsten alle egne af landet. Derved glider Vorstrup undertiden noget i baggrunden, det gælder især for begyndelsen og slutningen af bogen. Her fornemmes det at bogen har haft et dobbelt sigte, så forfatterne sætter sig mellem to – eller måske fire – stole. Til gengæld er

de midterste afsnit virkelig gode. Der er fortalt ligefremt og særdeles spændende, og man følger med usvækket interesse de mange slægtled i landbrugskrise, pest og krig. Skildringen oplyses gang på gang af gode konkrete glimt, så man for alvor fornemmer bøndernes liv i hverdag og fest – men uægtelig mest i hverdag. Man kunne måske have fået noget mere ud af visitatsprotokoller, præsteindberetninger – og for den nyere tids vedkommende – af aviserne, men hvad der gives er godt. Ofte etableres god forbindelse mellem rigshistorien og det lokale. Et enkelt eksempel: til stænderforsamlingen valgte bønderne på Als ikke hertugen af Augustenborgs kandidat, men den liberale Ebbesen. Hertugen erklærede derfor, at de der har valgt Ebbesen ikke vil få nogen hoppe bedækket så længe denne er repræsentant. Ebbesen blev ikke genvalgt.

Bogen er rigt, men noget fantasiløst illustreret. Billeder af Johan Rantzau, Peder Palladius, Frihedsstøtten o. m. a. har man set så tit. Det havde været rart med flere afbildninger af for eksempel de arbejdsredskaber, møbler og inventargenstande, som findes omtalt i skifter og syn. Her kunne forfatterne med held have rådspurgt en museumsmand.

Trods disse og andre skavanker, hvoraf de fleste nok er uomgængelige, er det en god og en vigtig bog. Den fortæller meget om, at slægtens spor ikke blot er navne og årstal og derved kan den få stor betydning. Historisk interesse kan fremelskes på mange måder – her præsenteres en af dem.

Overalt i bogen har man fastholdt »Vorstrups« anonymitet så hårdnakket, at læseren næsten bliver besat af ønsket om at opklare fiktionen. Anmelderen vil da også gerne demonstrere sine detektiviske evner ved at gætte på landsbyen Lustrup i Ribe købstads landdistrikt.

Knud Prange.

Provinsteaterhistorie

GUNNAR SANDFELD: THALIA I PROVINSEN. Dansk provinsteater 1870–1920 med særligt henblik på Jylland. (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, II). – Universitetsforlaget i Århus, 1962. 401 sider, ill. Kr. 22,50.

Der er i de sidste par år blevet publiceret adskilligt om dansk provinsteater, i reglen dog som en slags lejlighedsskrifter, eller i det mindste skrifter, der har deres anledning i en teaterbygningens restaurering; det gælder således både amtslæge Jakob Jakobsens meget kyndige afhandling »Vejle Teater og dets Historie« (Vejle amts årbog 1963, pag. 91–134), og arkitekt, M.A.A., Curt von Jessens redegørelse for flytningen af Helsingør Theater og dets genopførelse i »Den gamle By« (»Den gamle By«s årbog 1963, p. 18–122); større skrifter om enkeltteatre så dagens lys ved teaterjubilæer, i Århus 1950, og helt ypperligt, redigeret af Poul Dreyer, i Odense 1946. – I 1944 skrev Robert Neiiendam sin lille bog »De farende Folk« om en række af de gamle provinsskuespillere, men bogen er væsentligt personalhistorisk, og giver desværre ikke noget komplet billede af teaterforholdene i provinsen i gamle dage. – Med *Gunnar Sandfelds* bog »Thalia i provinsen« har da provinsteatret fået sin første samlede historie.

Det er en morsom bog, lektor Sandfeld har skrevet, – og den er også nyttig.

Man må kun beklage, at den er koncentreret om perioden 1870–1920 (men om dette forhold nedenfor), og at teaterlivet på øerne ikke er taget i betragtning; med en belæsthed som Sandfelds måtte det jo have været ham en smal sag at tage op, hvad der har været (måske med undtagelse af Odense). Men lad os glæde os over, hvad der er, og håbe, at en anden måske vil tage øernes teaterhistorie op en anden gang.

Bogen er som sagt nyttig, og vil blive brugt med flid af enhver, som i fremtiden vil beskæftige sig med nyere teaterhistorie i Jylland. Nyere – ja! thi man må nok beklage, at den ikke beskæftiger sig nævneværdigt med det, som ligger før 1870. Men måske er grunden at finde i afsnittet »Kort Rids af Teaterlivet 1800–1870« (pag. 11–25). Man kan ikke nægte, at dette afsnit viser en påfaldende og alvorlig brist i forståelsen af hin tids teater. I en af noterne henviser lektor Sandfeld til Torben Kroghs instruktive lille bog »Skuespilleren i det 18. Aarhundrede« (Kbh. 1948), men alligevel imponeres han af det factum, at »Aarhus dramatiske Selskab« havde premiere hver 14. dag; (»Det dramatiske Selskab i Helsingør« havde endda premiere hver 8. dag!). Men det lå simpelthen i hele tidens kunstneriske arbejdsmåde, som igen var betinget af teatrets teknik (som Sandfeld intetsteds berører; hvor ville det have været morsomt at få noget at vide om belysningsforhold m.v. på de forskellige provinsteatre); den svage belysning krævede, at man ikke bevægede sig for meget rundt på scenen – bort fra rampen, og følgelig behøvede man ikke at tænke på noget egentligt arrangement; rollerne kunne man jo lære udenad hjemme, – og under spillet var man dejligt nær ved sufflørkassen! Dette kunne Sandfeld have set hos Krogh, og han kender derfra også tidens håndværksregler for scenekunstnere, men har kun et foragteligt ord til overs for dem: »Et saadant Teater vilde næppe kunne tilfredsstille os.« Men vi skal ikke måle fortidens teaterpræstationer med vor tids målestok; den, som dengang blev en stor kunstner, ville også være blevet det i dag – spillemåden er en anden, men talent er det samme; og når håndværksreglerne blev fortolket af store kunstnere, har man såmænd overhovedet ikke tænkt på dem. (Disse betragtninger kan i øvrigt anvendes overfor alle de afsnit i bogen, hvor Sandfeld kommer ind på fortidens skuespillerpræstationer). Nu kan man nok sige, at på provinsscenerne optrådte mest dilettanter og anden rangs selskaber, men også mellem dem fandtes betydelige kunstnere, og nogle af dem fandt jo også vej til Det kgl. Teater. (Se pag. 17f.).

I den øvrige del af bogen, som er meget klogt disponeret, søger Sandfeld at give en fremstilling af dels hvem der spillede i provinsen, og hvad de spillede, dels de sociale vilkår de havde. Ikke mindst de afsnit, der berører dette, er højst interessante; man forstår, hvilken heltemodig kamp selv de mest anerkendte har måttet føre mod den gamle infami, tilmed plaget af de frygteligste økonomiske vanskeligheder. Hvilket perspektiv ligger der ikke i skuespiller Julius Jacobsens – »Bewer-Jacobsens« – skæbne; han endte som kontrollør ved Industriforeningen i København, og sagde en dag til sin gamle chefs søn: »Husk, William, at gamle Skuespillere og gamle Droscheheste er til ingen Verdens Nytte! – de skal skydes«. (Endnu i dag kender undertegnede agtede videnskabsmænd, der omtaler skuespillere, operasangere og balletdansere som »den Slags Folk«!).

At provinsselskaberne, hvis personale ofte rekrutteredes på den mest ejendommelige måde, i mange tilfælde var ringe, er hævet over enhver tvivl; og det herlige

stykke »Svend, Knud og Valdemar« – som Sandfeld kun nævner et sted – vidner også herom; det er vist ikke så outreret, som man kunne tro. Repertoiret var også broget; oversættelserne af udenlandske stykker var forfærdelige (jfr. »Medora« – som endda er møntet på de københavnske scener). Alligevel forekommer det mig, at Gunnar Sandfeld undertiden er lovlig streng. Han synes ganske at mangle sans for charmen i de gamle folkekomedier og farcer; det er meget muligt, at de ikke rummede de store og dybe tanker – men de var i mange tilfælde gode *teaterstykker* (ligesom konversationsstykkerne), og på et teater er nu engang *forestillingen* det vigtigste. Heller ikke Henriques og Melbye synes Sandfeld at agte højt, så lidt som »de efter tidens smag så stærkt yndede veldrejede, men overfladiske komedier af Kotzebue og Scribe – »Familien Richebourg« [*Riquebourg* – om jeg må bede!] ikke mindst – i dag ganske umulige at spille . . .«. Kotzebue vil jeg nødtigt se, men Scribe . . . !

I et ganske kort kapitel behandler Sandfeld teaterbygningerne og deres tilstand. Det kunne være blevet meget bedre, hvis han havde opsøgt, hvad der er tilbage af dem – enten hele bygninger, eller rester deraf. Rønne Theater besidder f. eks. en dejlig teatergarderobe, som går langt tilbage i tiden. Og både der og på Helsingør Theater findes belysningsapparater fra den svundne tid (olie – gas – elektricitet). Men det er måske netop Sandfelds svaghed, at både teatret selv og teaterforskningen for ham er en rent litterær affære. Til gengæld har han gennemtrawlet aviser og en del arkivalier så grundigt, at der ikke er meget, han har glemte; dog har han overset Betty Borchsenius' Tourné-Erindringer i kalenderen »Da Capo!« 1889–90. Og når han erklærer, at alt, hvad der er tilbage af det gamle Aarhus Teater er et dørhåndtag paa Teatermuseet i København, tager han fejl; i »Den gamle By« findes dels en meget fin rokokodør (nu hoveddør i Aarhus Mølle), dels et par lysepustere, stammende fra Kannikegadeteatret.

Endnu en indvendig: Sproget! Det er friskt og morsomt, men der er rigtignok en del floskler; Sandfeld kan ikke nævne William Bewer uden at kalde ham »gamle William Bewer«; og der er mere af samme slags. Der er lidt trykfejl, som mest går ud over personnavne, så man næsten tror, det er en fejl hos forfatteren, hvad det undertiden også er (Poul Friis hed Povl – under billederne står Schandorph, i teksten Schandorff).

Alt dete er dog kun småting, sammenlignet med det store og værdifulde arbejde, lektor Sandfeld har skænket danske teaterhistorikere, som her også kan finde enkelte korrektiver til andre arbejder; Sandfeld er en grundig forsker.

Henrik Nyrop-Christensen.

Gamle viser i folkemunde

GAMLE VISER I FOLKEMUNDE. [Med indledning og noter af] KAREN STOUGAARD HANSEN. Træsnit: Gunnar Hossy. Udgivet af Demokraten i Århus. Årsskiftet 1963–64. 77 sider. [2. oplag 1964] i kommission hos Borgens Forlag. Kr. 28,-.

Som bekendt var det Herder, der i 1778 prægede begrebet »folkevise«. Hans tanke var jo, at det nationalt særartede på en meget direkte måde måtte kunne opleves og studeres i disse anonyme digtninge, netop fordi de var opstået spontant

i den folkelige organisme, som »folkesjælen«s udtryk. Denne teori blev udgangspunktet for romantikkens vidtdrevne interesse for de gamle viser og skulle på denne vis få den allerstørste betydning for den tidlige, i den romantiske idésfære befæstede folkeviseforsknings formulering af sine problemstillinger. I dag er man af gode grunde ikke begejstret for så u håndterlige størrelser som den herderske folkesjæl; og selve opkomstteorien er jo forlængst blevet udskiftet med den nærliggende antagelse, at viserne skylder kunstnerisk begavede enkeltpersoner deres tilblivelse, – og at de har haft deres publikum i et forholdsvis snævert, kulturelt bærende overklasse miljø. Derimod har man stadig problemer af terminologisk art at kæmpe med, – hvilket er grunden til, at man næppe kan åbne en bog om folkevisedigtningen uden at støde på overvejelser vedrørende forholdet mellem den indgroede benævnelse og den historiske fakticitet.

Også Karen Stougaard Hansen kommer i forordet til dagbladet Demokratens nytårspublikation 1963–64 ind på denne problematik. Et utvivlsomt endnu vanskeligere og netop i forbindelse med denne samling af gamle viser i folkemunde særlig væsentligt problem knytter sig til forholdet mellem adelstraditionen og almuetraditionen. Ifølge den almindelige antagelse skulle visen, da den var ved at gå af mode hos overklassen, være sunket ned i det brede folk, som tog tråden op, men videreførte traditionen så at sige på et lavere niveau. Over for denne opfattelse stiller Karen Stougaard Hansen Orlriks allerede i 1895 fremsatte erkendelse, at E. Tang Kristensens hos almuen indsamlede folkevisestof meget vel kunne repræsentere en folkelig tradition, hvis rødder måtte søges helt tilbage i 1300-tallet, – således at den altså igennem et par århundreder har eksisteret ved siden af adels-traditionen, inden denne efter ca. 1550 begyndte at udkrystallisere sig i de fornemme, litterært interesserede og antikvarisk sindede damers poesibøger. Hvorom alt er, så står det fast, at adelsdamernes opskrifter hidtil har spillet hovedrollen i folkeviseforskningen, – mens de hos almuen optegnede, tilsvarende viser er blevet betragtet som – ofte stærkt slidte og forsimplede – varianter til hovednumrene. Samtidig har aspektet overvejende været æstetisk og historisk. Nu synes det imidlertid, som om vægten inden for udforskningen af almuens visesang mere og mere lægges på folkeviserne opfattet som folkelige viser.

Imidlertid er det jo kun en forholdsvis beskedne del af det folkelige repertoire, som kan sættes i relation til de middelalderlige viser, således som disse tager sig ud i den i *Danmarks gamle Folkeviser* fremlagte overlevering. Af bogens 26 viser drejer det sig kun om de seks første. De resterende henhører under grupperne efterklangsviser og skillingsviser; det yngste af numrene omhandler »Hans Hedtoft«s forlis og illustrerer, at visedigtningens aktiviteten ikke alene hører fortiden og dens mennesker til.

Den smukt formgivne publikation kan anskues som en frugt af den store indsamlingskampagne, som *Dansk Folkemindesamling* for nogle år siden startede. Det skulle snart vise sig, at resultaterne af dette arbejde langt oversteg de ikke synderlig dristige forventninger, som man knyttede til det. Faktisk troede man, at de moderne kommunikationsfaktorer og den emsige schlagerindustri efterhånden helt havde taget livet af den folkelige sang. At der virkelig er en kløft mellem før og nu på dette område, kan næppe bortforklares: det er et gennemgående tema i de mere end 3000 breve fra ca. 1500 mennesker, som er kommet folkemindesamlingen

i hænde i forbindelse med Thorkild Knudsens månedlige radioudsendelser, *Folk synger*. Forklaringen turde være den, som Karen Stougaard Hansen anfører, at sang forudsætter et fællesskab, en samhørighedsfølelse, som vort komplicerede samfund ikke kan indgive de enkelte mennesketandhjul. I øvrigt anføres det, at hovedparten af folkemindesamlingens visesangere stammer fra økonomisk dårligt stillede landbohjem, fra et miljø, der i tiden op mod århundredskiftet kun i forsvindende grad var påvirket af de åndelige – især religiøse – rørelser, der væltede hen over landet.

Bogen indeholder foruden selve viseteksterne, der naturligvis udgør dens *corpus*, og den instruktive og medrivende indledning, hvis problematik er blevet tangeret i det foregående, noter og melodier til hver enkelt vise. Hertil kommer endelig Gunnar Hossys træsnit, der motivisk lempes sig efter bogens indhold og æstetisk efter dens tilrettelægning. Over for bogens dyder er dens lyder diminutive: pudsigt nok er der i tre navne indløbet lige så mange overflødige bogstaver (korrekt er *Boberg* s. 18, *Dyring* s. 62 og *Dalin* s. 66).

Aage Jørgensen.

Bærekurve og kurvemageri

AUGUST GANDERT: TRAGKÖRBE IN HESSEN. Kulturelle und wirtschaftliche Bedeutung des Korbes. SCHRIFTEN ZUR VOLKSKUNDE. Staatliche Kunstsammlungen Kassel. I. Erich-Röth-Verlag. Kassel 1963. 208 s., ill.

Det foreliggende værk over bærekurve har ikke mange sidestykker i Tyskland og vel næppe uden for. Det op til Hessen grænsende Thüringen har dog for en halv snes år siden fået sit kurvemateriale behandlet af Walther Hävernich (i *Beiträge zur deutschen Volks- und Altertumskunde*, Hamburg 1954), men der efterlyses i bogen sammenligningsmateriale fra andre områder.

Man må ikke gå til Ganderts arbejde med forventning om at få alle problemer vedrørende bærekurve og kurvemageri i Hessen belyst. Forf. gør straks en begrænsning: det er rygbærekurven med skulderremme (*Közen*), der er hans emne; kurve til at bære på hovedet eller på armen eller i hånden og alle andre former for kurve reserveres til en senere behandling. Derfor viser det kort over kurveformernes udbredelse, der bringes, fundtomhed for hele Vesthessen, hvor kurve til at bære på hovedet er enerådende, mens Østhessen viser ikke færre end 14 mere eller mindre afvigende typer af rygbærekurve.

Det er forf.s hensigt ikke blot at beskrive disse forskellige typer gennem form, teknik og materiale, men også deres brug og det miljø, hvor de er blevet til. Det første er lykkedes bedst for ham, og beskrivelsen her understøttes af en række aldeles fremragende fotos taget af forf. selv under indsamlingsarbejdet i marken i årene 1934–39 og efter et ophold under krigen i 1958–59. Når fremstillingen alligevel efterlader et flimrende indtryk under læsningen, skyldes det dels, at der mangler et fuldt gennemført indledende afsnit, hvor teknikken og de dertil hørende hjælpemidler præsenteres og forklares, dels at man skal hele turen igennem, hver gang man når til et nyt område med en lokal kurveform. Hertil kommer den rigelige brug af dialektord, der ikke altid får en forklaring.

Man skal altså ikke vente en systematisk gennemgang af materialet som i de beslægtede værker af Valonen om flettede genstande af birkebark eller af Granlund om spånæsker. Dette betyder dog ikke, at der ikke er systematik i bogen, hvis behandling falder i to hovedafsnit om henh. spånflettede kurve og kurve flettede af hele pilekviste enten med eller uden påsiddende bark. Det smukkeste arbejde og de ejendommeligste kurveformer finder man i den første gruppe, bl. a. kurve med forlænget ryg, der går højt over hovedet på bæreren, eller den ejendommelige, åbent-flettede kurv, der minder om en trompetformet fiskeruse (og også kaldes »Reuse« af brugerne). Ved disse former sker en jævnføring med kurvemateriale i andre dele af Europa; de ruseformede har således paralleller i alpeområdet.

Ind imellem beskrivelsen af de enkelte kurvetyper findes værdifulde oplysninger om selve arbejdsgangen i kurvemagermiljøet. Især skal fremhæves beskrivelsen fra landsbyen Beiseförth nær Fulda, hvor kurvemageriet endnu trives i bedste velgående, selv om det ikke har det omfang som for en menneskealder siden. Helt til 1954 fandtes her dog en kurvemagerlav, som da blev ophævet, fordi der ikke længere var tilgang af lærlinge i tilstrækkeligt tal, og her fandtes fælles foretagender, bl. a. når kurvemagerne i slutningen af sommeren i fællesskab foretog indsamling af flette-materiale. Her skete også en specialisering, idet visse kurvemagere overtog afsætningen af produkterne på lange køreture fra kunde til kunde. Et udmærket kort med ruterne for disse handlende lagt ind, illustrerer forklaringen.

Selv om bogen godt kan irritere under læsningen, er den dog fuld af gode oplysninger og som nævnt et stort billedstof. Noget tilsvarende findes ikke på dansk, og det er skade.

Holger Rasmussen.

Museumshistorie

GERHARD WIETEK: DAS ALTONAER MUSEUM IN HAMBURG. Zum 100-jährigen Bestehen des Museums. KULTURGESCHICHTLICHE MUSEEN IN DEUTSCHLAND, Bd. I, Hamburg 1963. 84 s. + 81 ill. 18 DM. ERNST SCHLEE: DAS SCHLESWIG-HOLSTEINISCHE LANDESMUSEUM. Schleswig. Schloss Gottorf. KULTURGESCHICHTLICHE MUSEEN IN DEUTSCHLAND, Bd. II, Hamburg 1963. 84 s. + 67 ill. 18 DM. Verlag Cram, De Gruyter & Co.

I Tyskland har man planlagt udsendelsen af en monografiserie over tyske kulturhistoriske museer, hvoraf foreløbig er udkommet bind 1 og 2. Det er samme mål, som H. P. Hansen i sin tid satte sig for danske folkemuseers vedkommende. Trods alle de øvrige opgaver, han tog op, lykkedes det ham at udarbejde tre museumsbeskrivelser: Ribe (1932), Hjørring (1939) og Herning (1942). Opgaven var selvfølgelig uløselig for en enkelt mand, og i Tyskland har man da også grebet sagen anderledes an. Serien har her en redaktør, og behandlingen af hvert enkelt museum overlades til vedkommende museums egen stab.

Bd. 1 skyldes seriens redaktør, Gerhard Wietek, der er leder af museet i Altona, mens bd. 2 har lederen af det kulturhistoriske museum på Gottorp som forfatter. Man skulle derved kunne opnå, hvad Wietek indledningsvis opstiller som et program, at beskrivelsen af museerne må tage skyldigt hensyn til de geografiske og historiske

forudsætninger. Uden disse kan det enkelte museums egenart selvfølgelig ikke gives.

De to foreliggende behandlinger har primær interesse for et dansk publikum, idet museernes virkeområde og genstandssamlinger yder væsentlige bidrag til dansk kulturhistorie. Museet i Altona fik sin start med dannelsen af en museumsforening i 1863, men havde en forløber i en privatsamling fra 1856. Hovedformålet var fra starten at skaffe »et anskuelsermateriale for almindelse«, og dette belærende grundtræk har givet museet dets særpræg siden da. Det opnåedes ved et meget alsidigt virkeområde, hvor de naturhistoriske og etnografiske dominerede over de kulturhistoriske samlinger. I de kommissioner, der ledede museumsvirksomheden indtil 1899, var de førstnævnte interesser da også fyldigst repræsenteret, og da ledelsen i 1899 (–1931) overgik til Otto Lehmann, var også han naturvidenskabsmand. I hans periode fik museet en egen bygning (indtil da havde det holdt til i en af C. F. Hansens huse på Palmaille'n), opført efter samme pompøse ideer, som besjælede Nordiska Museets bygherre. Det var Lehmanns fortjeneste at give museet et fastslået virkeområde, der i naturhistorisk henseende begrænsedes til Tyskland og i kulturhistorisk til Slesvig-Holsten og området ved Nedreelben. Et vigtigt tilskud til det kulturhistoriske materiale fik museet i 1903, da samlingerne fra Deutscher Seefischerei-Verein indlemmedes. Lehmann lagde stor vægt på at gøre museets samlinger anskuelige. Som eksempel herpå kan anføres den række modeller i 1:20, han lod forfærdige af bondehuse og -gårde, foruden at han fik indsamlet og opstillet en snes bondestuer, der er den rigeste samling af sin art i Tyskland. En tilsvarende betydelig indsats ydede han på skibsbygningens og skibsfartens område, hvor nøjagtigt udførte modeller ligeledes udgjorde grundstammen i udstillingen.

Som efterfølger fik han Hubert Stierling (–1949), en kunsthistoriker, hvis interesser først og fremmest gik i retning af at gøre museet til et indsamlings- og forskercentrum. Den stille lærde oplevede en tid fuld af ydre uro med nazisternes magtovertagelse, Altonas indlemmelse i Hamburg og krigens ødelæggelser, hvor bl. a. mere end halvdelen af museumsbygningen og ca. tredjedelen af genstandssamlingen tilintetgjordes ved et bombeangreb i 1945. Som udtryk for Stierlings arbejdsindsats kan nævnes hans arbejder over Nordsøkystens sølvsmykker og hans interesse for samtidens kunst. På det sidste område måtte han dog i 1937 opleve at se denne samling (bl. a. mange arbejder af Emil Nolde), beslaglagt som »entartete Kunst«.

For hans efterfølger, Günther Grundmann (–1959) og Wietek måtte hovedopgaven blive genopførelsen og nyopstillingen af museet. Dette arbejde, der nu er i sin sidste fase, indbefatter plads til overskuelige studiesamlinger (ikke *magasiner*), der som forf. bemærker »gehören zu den Voraussetzungen, die für eine wissenschaftliche Betreuung und Bearbeitung gegeben sein müssen«. Samtidig hermed skete en fiksering af museets indsamlings- og arbejdsområde overfor områdets øvrige museer, hvor hovedvægten blev lagt på den etnologiske linie, bl. a. fiskeriet i såvel Nordsøen som Østersøen, uden dog at opgive den gamle kombination med de naturhistoriske samlinger.

Museet består da i dag udover hovedsamlingerne i den fornyede museumsbygning af Jenischhaus, et klassicistisk landhus i Klein-Flottbek, hvor museets samlinger fra højere stand har været udstillet siden 1928, og Rieckhaus i Curslack, et karakteristisk bondehus, der er blevet liggende på sin oprindelige plads i landskabet Vierlanden.

For museet på Gottorp har forløbet været et andet end for museet i Altona, selv om slutresultatet er blevet det samme med hovedvægten lagt på områdets etnologi. Starten lå i den privatsamling, som Kieler-professoren Fritz Thaulow påbegyndte o. 1850 under påvirkning af ideerne om gennem folkekunsten at vække nationalfølelsen til live. Thaulows samlervirksomhed betragtedes da også som en patriotisk handling, der satte andre privatsamlere i gang. I øvrigt blev hertugdømmerne efter krigen 1864 et foretrukket område for antikvitetshandlere og museumsopkøbere, bl. a. skriver grundbestanden af folkemuseumssamlingen i Germanisches Museum i Nürnberg sig herfra. Thaulows samling var så righoldig, at den ikke kunne rummes i hans privathus, så i stor udstrækning brugte han de gamle kister til forfærdigelse af nye møbler.

Thaulows samling, hvor hovedvægten var lagt på det kunstneriske, først og fremmest træskæringer fra sengotik og renaissance, skænkedes i 1875 til provinsen Slesvig-Holsten, og i 1878 indviedes museet i Kiel. Uden egentlig ledelse og i for lille et hus fristede det i en længere periode en relativt upåagtet tilværelse. Under Gustav Brandts ledelse (1901–1919) blev museet for det første udvidet til det firdobbelte og for det andet begyndte man under påvirkning af nordiske museumstanker at interessere sig for de senere perioder og for den folkelige kultur. Forf. må dog med beklagelse konstatere, at kostbar tid var gået tabt i museets første år, hvor andre museer som Flensborg, Altona og Hamburg samt privatsamlere og antikvitetshandlere havde været virksomme.

Da Ernst Saueremann i 1920 efterfulgte Brandt, lagde han bevidst museets arbejde om i kulturhistorisk retning, sådan at det med rette kom til at svare til det navn, Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum, som det fik mellem de to verdenskrige. Det er dog først i de sidste halve snes år, at et virkeligt omfattende etnologisk arbejde med indsamling af dagliglivets enkle brugsgenstande kombineret med opmålinger, optegnelser og øvrige former for registrering for alvor er sat ind. Indtil da var museets hovedkarakter kunsthistorisk.

Dette præger da også nyopstillingen på Gottorp, hvortil museet flyttedes efter krigens afslutning. Museet i Kiel skadedes alvorligt ved bombeangreb, men hovedparten af samlingerne var inden da bragt i sikkerhed. Om opstillingen af samlingerne på Gottorp slot fortæller Schlee instruktivt og gør i den sammenhæng udførligt rede for slottets historie og arkitektur. Bygningen er jo i sig selv en museums-genstand med fremragende enkeltheder som kongesalen, den blå sal, hjortesalen og fremfor alt slotskapellet med den indbyggede fyrstestol. Forf. anfører i den forbindelse Otto Lauffers ord om, at hvis et museum er så lykkeligt at eje et brugbart gammelt hus, så er det en stor fordel; »Denn ein altes Haus rahmt eine Altertums-sammlung so gut und so natürlich ein, wie es kein Neubau vermag«. Schlee deler tilsyneladende Lauffers mening, men han skjuler dog ikke de mange vanskeligheder, der viste sig under opstillingen og noterer som slutresultat: »Det skal ikke forties, at indordningen af samlingen i et egenrådigt murværk kun er mulig med kompromisser og ofre. De falder for det meste ensidigt på samlingen, der må give bygningen forrangen«.

Ved siden af den omhyggelige gennemgang af slottets historie og dets benyttelse som museum har forf. fremsat nogle interessante betragtninger over samlingerne som helhed. I den historiske opstilling, hvor de originale slotsinteriører indgår som

naturlige led, betones Slesvigs stilling som gennemgangssted for kulturstrømme fra kontinentet til Norden med det lokale indslag, det giver i selve landsdelen. Det er denne del af samlingerne, der er museets hovedattraktion. Som den anden hovedgruppe regner forf. folkekunsten, hvor samlingen fra Slesvig viser ældre træk end den tilsvarende fra Holsten. Af bygningsmæssige grunde er ingen interiører vist fra det første område, mens der fra Holsten er vist fem fuldstændige stuer fra landets forskellige dele. Forf. bemærker, at det er »søndagssiden« af folkekulturen, der her er repræsenteret, idet som nævnt dagligdagen først for nylig er blevet gjort til genstand for udforskning og indsamling. 1963 kunne museet for første gang vise prøver på de resultater, der var opnået her.

Illustrationsmaterialet til redegørelsen for det slesvig-holstenske landsmuseum giver som i bd. 1 et smukt udvalg af museumsbygningen og dens samlinger. I begge tilfælde havde man gerne set planer, der kunne vise opstillingerne, og måske have ønsket redegørelser for den tekniske side af museumsarbejdet i højere grad, end det er sket. Der er dog al mulig grund til at hilse det tyske initiativ med glæde og se frem til seriens kommende bind med forventning.

Holger Rasmussen.

Skole og museum

ARNE MEYLING: SKOLE OG MUSEUM. Om museumsgenstandes brug som grundlag for opdragelse. Grønbechs forlag, København 1964. 163 s. ill. English summary. Forord af Kjeld Winding. Kr. 29,50.

Skal børn på museumsbesøg? Skal museet komme til børnene? Arne Meyling går sine egne veje, han bygger skolens egen samling op ved egen iver og ved børnenes interesse og bistand. En kalejdoskopisk samling af genstande, der kan tages frem, endevendes, berøres og undersøges af eleverne, og den dygtige pædagog kan så gennem samtalen med børnene lade dem forstå tingenes anvendelse, deres plads i kulturlivet og deres historiske baggrund. Gennem ordrette referater af samtalen, som er fastholdt af en båndoptager, følger man lærerens spørgeteknik og føres – som børnene – derhen, hvor læreren ønsker det. Bogen giver et glimrende billede af en dygtig lærers arbejde med sine børn, man fornemmer en god del af hyggen og interessen, der præger arbejdet, og man forstår, at Arne Meyling foretrækker at give eleverne kulturhistorie, samfundsbeskrivelse og atmosfære, og af og til fjerner man sig lovlig langt fra selve tingen, der er til behandling. Forfatteren mener, at historien huskes bedre, når man kan knytte viden om fortiden til en eller anden konkret ting, som eleverne har haft i hånden. Tingen selv kommer derfor ofte til at virke som igangsætter for en diskussion, der i løbet af kort tid fører lærer og børn til mange kulturer og mange tidsperioder. Men vil netop denne fremgangsmåde give børnene nogen fornemmelse af kontinuitet i kulturudviklingen, vil det ikke let efterlade flimrende og tilfældige indtryk af fortids liv og virke?

Der er ingen tvivl om, at Arne Meyling kan opnå store resultater med sin undervisning, og der er ingen tvivl om, at både skole- og museumsfolk med interesse kan stifte bekendtskab med denne inspirerende undervisningsform, der gang på

gang bringer verslinierne om »hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog« i erindring.

Arne Meylings bog viser os – som Kjeld Winding siger i forordet – »en af de veje«, som man kan gå i historieundervisning.

Richardt Meyer-Heiselberg.

Fortegnelse over udenrigspolitiske arkivalier

TYSKE KANCELLI II. Gehejmekonseilet 1670–1770. Danske Kancellis udenrigske afdeling til 1676. Tyske Kancellis udenrigske afdeling til 1770. Vejledende Arkivregistraturer XI. 1962. 390 s. Kr. 32,25.

I løbet af få år har Rigsarkivet kunnet udsende adskillige bind i rækken af Vejledende Arkivregistraturer, der begyndte at udkomme i 1886. Der er herigennem givet danske historikere en værdifuld hjælp i det daglige arbejde, en hjælp, som ikke mindst er af betydning for de mange, som bor udenfor København eller i udlandet.

Det bind, der nu er blevet udsendt, omfatter Gehejmekonseilets akter og protokoller, Danske Kancellis arkivalier vedrørende udlandet samt Tyske Kancellis udenrigske afdeling indtil 1770. Den sidste afdeling er langt den mest omfattende. Den overvejende del af dette materiale er ordnet efter lande, således at man hurtigt kan få et overblik over, hvad der i disse arkiver findes vedrørende Danmarks forhold til de enkelte lande i tiden indtil 1770.

Dette bind af Vejledende Arkivregistraturer har vel kun begrænset betydning for den, der udelukkende beskæftiger sig med dansk indre historie. Der kan dog være grund til at gøre opmærksom på, at der her også er et yderst omfattende personalhistorisk materiale, hvis udnyttelse lettes af et udførligt personregister. For enhver, der beskæftiger sig med forholdene mellem Danmark og fremmede lande, her i landet såvel som i udlandet, er værket uundværligt.

Johan Hvidtfeldt.

Bibliografi over byhistorie

INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY OF URBAN HISTORY. Denmark. Finland. Norway. Sweden. Stockholm 1960. 73 s.

På den internationale historikerkongres i Rom 1955 blev der fremsat ønske om en international bibliografi over byhistorie. Det følgende år blev der udpeget en komité til at føre denne tanke ud i livet. Det blev besluttet, at der skulle være en særlig bibliografi for hvert land. Man blev dog enige om, at der skulle komme en fælles publikation for de nordiske lande. I det nu foreliggende værk behandles Danmark af afdøde landsarkivar Gunnar Olsen, Finland af magister Henrik Grönroos, Norge af dr. Tønnessen og Sverige af professor Folke Lindberg.

Bibliografien er inddelt efter de fire lande, og inden for disse behandles først de mere almene byhistoriske emner: bibliografier, kildeudgaver, oprindelse og tidligste historie, politisk, forfatningsmæssig og administrativ historie, topograf, by-

planlægning og »bybygning« samt økonomisk og social historie. Man undrer sig lidt over, at et så vigtigt område som det kulturelle, herunder kirke og skole, ikke er taget med. Dernæst kommer oversigten over litteraturen om de enkelte byer.

Som nævnt i indledningen er der tale om et udvalg. Det er indlysende, at en sådan begrænsning har været nødvendig, men det er dog et spørgsmål, om det ikke havde været rigtigere at have gjort bibliografien noget fyldigere. Ikke mindst ville det have været ønskeligt, om alle selvstændige værker om de enkelte byers historie var blevet taget med.

Den lille bog er jo først og fremmest beregnet for historikere udenfor Norden. Der er ingen tvivl om, at den her vil have sin mission.

Johan Hvidtfeldt.

Dansk kulturhistorisk Museumsforenings

årsmøde i Göteborg 27.–28. august 1964

Årsmødet begyndte torsdag aften med et møde på Röhsska Konstslöjdmuseet, hvor museichef, fil.dr. Göran Axel-Nilsson holdt et interessant foredrag om nogle af de danske sølvarbejder, som findes i Röhsska Konstslöjdmuseet, og hvoraf det mest bemærkelsesværdige er en meget smuk pokal lavet af en københavnsk sølvsmed i sidste halvdel af 1500-årene.

Efter fredag formiddag at have været på en ganske vidunderlig udflugt til Nya og Gamla Älvsborg og været Carnegie-bryggeriets gæster til lunch samledes museumsfolkene i Röhsska Konstslöjdmuseet, hvor dr. Göran Axel-Nilsson foreviste museets nye bygning og dele af samlingerne.

Repræsentantskabsmødet kl. 16 i Kronhusets store sal indledtes med, at foreningens formand museumsdirektør Knud Klem bød gæster og repræsentanter velkommen.

I mødet deltog repræsentanter for følgende museer: Nationalmuseets 1., 2., 3. og 7. afd. samt konserveringsanstalten i Brede; Rosenborg-Museet, Dansk Landbrugsmuseum, Jagt- og Skovbrugsmuseet, Handels- og Søfartsmuseet, Frederiksborg-Museet, »Den fynske Landsby«, »H. C. Andersens Hus«, Købstadmuseet »Den gamle By«, og Museet for Søfart og Fiskeri, Esbjerg; endvidere museerne i Helsingør, Gilleleje, Espergærde, Søllerød, Frederiksværk, Roskilde, Køge, Holbæk, Kalundborg, Næstved, Vordingborg, Maribo, Nykøbing F., Odense, Middelfart, Hjørring, Skagen, Frederikshavn, Aalborg, Grenaa, Ebeltoft, Horsens, Silkeborg, Odder, Fredericia, Ribe, Esbjerg, Haderslev og Sønderborg.

Efter at civilingeniør I. H. Baagøe, Fredericia, var valgt til dirigent, udtalte formanden følgende:

»Vi har mistet fem af vore kolleger, siden vi mødtes til sidste årsmøde.

I forsommeren døde *malmester Jørgen Jensen, Grenaa*. Igennem en menneskealder var han medlem af bestyrelsen for Djurslands Museum, og i en lang årrække formand. Han omfattede museumsarbejdet med meget stor interesse og var en trofast deltager ved årsmøderne. Før sin død indstiftede han et legat til fordel for Djurslands Museum.

Husejer Th. Christensen, Frederiksværk, var i mange år leder af Frederiksværk Museum. De husker ham sikkert alle. Han var en flittig deltager i vore årsmøder, og han udførte et stort og fortjenstfuldt arbejde ved sit museum både med indsamling af materiale og med opstillinger. Han var en stilfærdig og sympatisk personlighed, som vi satte megen pris på.

Efter forholdsvis kort tids virksomhed ved Svendborg Amts Museum er *lektor Eilif Bøgebjerg* afgået ved døden. Han var jyde, født i Havredal midt på Alheden i kartoffeltyskernes egn, men han fik sit manddoms virke på Fyn. Allerede 2–3

år efter sin skoleembedseksamen med historie som hovedfag knyttedes han til Svendborg Statsgymnasium, først som timelærer, siden som adjunkt og lektor. I 1961 blev han Marcussens efterfølger som leder af Svendborg Amts Museum. Med sin uddannelse og sine interesser havde han udmærkede forudsætninger for at gøre et arbejde her, og der var grund til at vente sig meget af dette, men han kom knapt nok rigtig i gang dermed, da døden indhentede ham med så kort varsel. Fagligt og videnskabeligt havde han placeret sig. Han var forfatter til forskellige lærebøger i historie og har offentliggjort nogle afhandlinger i Jyske Samlinger og i Danske Studier. Han var desuden politisk interesseret. Siden 1957 var han medlem af Svendborg byråd, valgt af Socialdemokratiet.

Den 30. september 1963 døde formanden for Koldinghusmuseets styrelse, *overlæge Johs. Kjølbye*, i en alder af 76 år. Han var født i Århus og blev i 1905 student fra Marselisborg. Hans fagstudium blev medicinen, og han udviklede dette med dygtighed som specialist i øjensygdomme bl. a. ved studier i Paris og Wien, og han blev siden overlæge ved Skt. Hedvigs klinik. Som nybagt cand. med. søgte han ud som skibslæge med et af Ø.K.s skibe, og hans trang til at se sig om i verden førte ham siden på mange rejser, men det blev dog især gamle ting og sager, som blev hans hobby, og han blev privatsamler udover det almindelige. Han specialiserede sig især i ældre danske fajancer og dansk sølv, men også møbler, engelske ure og norske glas kom til. Han var ikke bare samler, men også kender. Hans interesser førte ham tidligt ind i Koldinghusmuseets styrelse, og siden 1955 var han styrelsens formand, og en meget aktiv formand tillige. Han har megen fortjeneste i arbejdet for museets økonomi, for lokalernes istandsættelse og samlingernes nyopstilling, hvilket tør siges uden forklejning for det store arbejde, som museets leder har indlagt i dette. Overlæge Kjølbye var en energisk mand med udtalte meninger, men havde ikke svært ved kontakter udadtil. Han stod i venskabeligt samarbejde med sit museums personale, og også i denne kreds kendte vi ham som en interesseret og venlig personlighed. Den første kontakt, jeg selv fik med ham, ligger så langt tilbage som ved Dansk historisk Fællesforenings møde i Kolding i længst forsvunden tid umiddelbart efter riddersalens indvielse, og det meget sympatiske indtryk af hans personlighed, jeg dengang fik, har holdt sig siden.

Den 9. april i år afgik *Svend Larsen, Odense*, ved døden efter en sygdom, som havde plaget ham i mange år, og som ofte havde givet ham svære lidelser. Det kan ikke siges stærkere om nogen end om Svend Larsen, at han var en mand, som kom på sin rette plads. Født i Odense havde han den lykke at blive medarbejder ved og i mange år chef for sin bys museer. Vi ældre her i forsamlingen husker udmærket hans forgænger, skoleinspektør M. K. Petersen og erindrer det initiativ, han i 1920'erne og 1930'erne udfoldede for det museum, han havde fået overladt styret af, men som dengang, i hvert fald hvad der lå uden for den gamle Stiftsmuseumsbygning, var af ret beskedent omfang; men vi ved også, at i de sidste år var det Svend Larsen, som stod bagved. Han fik embedseksamen i 1930 og ansattes fra 1931 som assistent ved Odense bys museer, blev fra 1939 leder, først som inspektør, siden 1946 som direktør. Sammen med Albrechtsen, siden sammen med flere udviklede han Odenses museer, som uden hans initiativ og energi og hans fremsyn ikke var blevet det, de blev. I de følgende år skete den store omvæltning med indretning af museumskomplekset i Mønterstræde, overførelsen af Eiler Rønnows gård hertil

og opstillingerne i museet. H. C. Andersen-museet udvikledes, og ikke mindst skabtes den fynske landsby på Svend Larsens initiativ og gennemførtes ved hans energi. De senere år har ligeledes været opfyldt af meget arbejde under udarbejdelsen af planerne for museets nybygning, som de økonomiske forhold desværre ikke har tilladt gennemført, men som vi meget må håbe, hans efterfølger snart får sit slid med. Som bekendt omfatter museet en meget betydelig kunstafdeling. Også den helligede Svend Larsen megen opmærksomhed, og han blev desuden fra 1939 et aktivt bestyrelsesmedlem i Foreningen af danske Kunstmuseer. Som hovedmuseet på Fyn fik Odense Bys Museer også forud for den nuværende ordning kontakter med øens andre museer, ligesom der også kom arbejder i marken. Ved udgravningen af Ladbyskibet var Svend Larsen meget virksom sammen med konservator Rosenberg og apoteker Mikkelsen.

Svend Larsens fortjenester går langt videre end til hans eget museum, så omfattende dette arbejde end var. I 1946 blev han indvalgt i Dansk kulturhistorisk Museumsforenings bestyrelse, i en årrække var han kasserer, og fra 1952 til 1959 formand. Dette arbejde førte ham ind i museumsarbejde på et højere plan. Foreningens arbejde bestod jo i mange år i bestræbelser for at opnå omfattende forbedringer af museumsvæsenet her i landet. Ved sin tiltrædelse som formand blev Svend Larsen medlem af undervisningsministeriets museumsnævn, og den betænkning, som udarbejdedes om museernes fremtid, og som danner grundlaget for museumsloven, blev i allerhøjeste grad præget af Svend Larsen, og han blev fra 1958 et virksomt medlem af Statens Lokalmuseumstilsyn, indvalgt som en af repræsentanterne for museumsforeningen.

Svend Larsen har et omfattende lokalhistorisk forfatterskab. Også her har arbejdet for hans museum været fremtrædende. Fra 1941 var han redaktør af »Anderseniana«, og han var tillige udgiver af en række H. C. Andersen-skrifter. I 1951 påbegyndte Odense Bys Museer udgivelsen af årsskriftet »Fynske Minder« med Svend Larsen som initiativtager og redaktør og som forfatter af afhandlinger i dette årsskrift. Skønt Svend Larsens arbejdskraft i høj grad var beslaglagt af administrationen af hans museer og af hans øvrige museums-mæssige arbejde, var han dog optaget af videnskabelige studier, der krævede omfattende arbejder i arkiverne. Resultatet får vi nu i hans bog om »Det fynske rådsaristokrati i det 17. årh.«, der af Århus Universitet var antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad. Efter alt det, som Svend Larsen har præsteret ved skabelsen af Odense Bys Museer og opbygningen af dettes videnskabelige apparat, kan man med sandhed sige, at han ikke havde haft nødig at dokumentere sin videnskabelige kunnen ved en disputats. Det er i rigt mål sket i hans hele arbejde. Det er tragisk, at han ikke opnåede disputatsens gennemførelse, men vi må glæde os over, at bogen kommer, omend det sker postmortem.

Svend Larsen havde naturlige anlæg for kontakter udadtil. Han var respekteret af sin styrelse og havde dens fulde tillid. Det samme har været tilfældet her. Dansk kulturhistorisk Museumsforening har grund til at være taknemmelig for den indsats, som Svend Larsen har ydet sit fag og sine kolleger.

Vi vil med taknemmelighed mindes disse mænd for deres virke i dansk museums-væsen«.

Formanden aflagde derefter følgende årsberetning:

»Ved Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i fjor i Aalborg var man enige om i 1964 at mødes i Sverige, enten i Göteborg eller på Gotland. Der fandt en afstemning sted, og ved den fik Gotland flertallet af stemmerne. Nu er den slags afstemninger jo kun vejledende for bestyrelsen, og jeg håber derfor, at man tilgiver, at bestyrelsen valgte Göteborg og ikke Gotland, som vi alle meget gerne vil besøge. Men en undersøgelse viste, at det ville blive uforholdsmæssigt dyrt, og da Göteborg ud fra et museums-mæssigt synspunkt forekommer mig at være det bedste mødested af disse to for museumsfolk, er jeg gået ind for Göteborg, hvilket jeg håber, man kan tiltræde.

Vi er ved at komme ind i en periode med jubilæer. De kulturhistoriske museer er nu så gamle, at de begynder at passere de store tal. I årets løb har Vendsyssels historiske Museum i Hjørring og Landbrugsmuseet begge passeret 75 års jubilæet; begge steder var D.k.M. repræsenteret, og vi ønsker til lykke. Vi ved, at begge disse museer har store ønsker for fremtiden, og vi håber, at de må se deres planer gennemført. Det er vist ubestrideligt, at offentlighedens, også de offentlige myndigheders, interesse for kulturhistoriske anliggender er i vækst, selv om vi gerne ser en hastigere fremgangslinie. På den politiske arena taler man i højere grad end tidligere om kulturpolitik, hvad man så mener med det. Det er en af de positive følger af striden mellem Øst og Vest, at den vestlige verden har fundet ud af, at den uddannelsesmæssigt og på anden måde må stramme sig an for at følge med i kapløbet. Hertil kommer, at den tekniske udvikling tillader arbejdere og funktionærer at stille krav om kortere arbejdstid. Uanset hvordan den enkelte stiller sig overfor sådanne tanker, er der ingen tvivl om, at vi går en fremtid i møde med forøgelse af fritiden, og det er min overbevisning, at det hurtigere og alvorligere, end de fleste forestiller sig, vil blive et samfundsmæssigt problem, hvordan man skal få folk til at anvende denne fritid på en fornuftig og hensigtsmæssig måde. Der er derfor en opgave at tage op, som stiller store krav til museerne og til museumsfolkernes initiativ og arbejdskraft. Det kan blive nok så svært at leve op til, men det vil i hvert fald også medføre, at vi frejdigere og dristigere kan fremføre vore anliggender og håbe på at blive forstået i højere grad end tidligere.

På to områder har vi i årets løb gjort gode fremskridt. Den 15. april 1964 fik vi en lov om statstilskud til kunstmuseer. Selv om denne lov ikke vedrører de kulturhistoriske museer, er den alligevel af interesse for os, ikke mindst på de steder, hvor der ved vore museer findes kunstafdelinger. At det er vor egen lov, der har været medvirkende til, at kunstmuseumsloven er vedtaget, er der naturligvis ingen tvivl om.

Vigtigere for os er det dog, at loven om de kulturhistoriske lokalmuseer er blevet forbedret. Grænsen for 100 %'s tilskuddet er hævet fra 3.000 kr. til 5.000 kr., og topgrænsen på 50.000 kr. til 75.000 kr., ligesom landsdelsmuseernes 100 pct's tilskud er forhøjet fra 19.000 kr. til 33.000 kr. Helt fik vi ikke vore ønsker opfyldt. Bl. a. ville vi gerne have 3.000 kr.'s grænsen hævet til 6.000 kr., for at de små museer kunne få bedre mulighed for aflønning af den faste medhjælp, men de nævnte tal viser dog en fremgangslinie, som vi er ministeriet og de bevilgende myndigheder taknemmelige for. Desuden er loven også i sin nye skikkelse blevet tidsbegrænset til 5 år. Der vil derfor være mulighed for, at de kommende års erfaringer kan afspejle sig i nye forbedringer. Det er vigtigt, at vore medlemmer

meddeler deres erfaringer til bestyrelsen, således at vi kan overveje disse ønsker, når vi nærmer os folketingsåret 1968–69, da loven udløber.

På et andet område er ligeledes kommet en forbedring, der kommer dem af vore medlemmer til gode, som udsender årbøger, idet omsen på sådanne publikationer er ophævet ved den ændring af loven om omsætningsafgift, der er vedtaget. Samtidig er papirafgiften forsvundet. Derved er en skønhedsfejl i loven om forbrugsafgifter blevet fjernet.

I årets løb er givet statsanerkendelse af følgende museer: Gilleleje Museum, »Den gamle Gaard« i Fåborg, Ærø Museum, Ærøskøbing. Kulturhistorisk Museum i Randers er blevet landsdelsmuseum fra 1./4. 1964.

Årets studiemøde gik til Koldinghus og Fredericia den 9. og 10. maj. Vi gennemgik de to museer under ledelse af magister Skov og ingeniør Baagøe, og vi havde begge steder den glæde at konstatere fremgang både i materiale og opstillinger. Vi takker vore to kolleger for, hvad de gav, og også for den gæstfrihed, som udfoldedes overfor deltagerne begge steder. Vi takker ligeledes vore kolleger Holger Rasmussen og Hans Lassen for deres foredrag om museernes opstillingsproblemer og udstillingsvirksomheden. Der var mødt adskillige deltagere, og vi fik en meget livlig diskussion ud af det. De mange indlæg forekommer mig at være et vidnesbyrd om, at denne form for møder er hensigtsmæssig. Vi bør fortsætte dem også i fremtiden og gøre det på en sådan måde, at der bliver tid til at drøfte emnerne ordentligt i højere grad, end det er muligt på årsmøderne. Det drejer sig jo om at drage nytte af kollegernes erfaringer på de forskellige felter, og der er intet til hinder for, at de større museers repræsentanter kan få lige så meget udbytte af disse diskussioner som de, der møder for de mindre. Bestyrelsen er meget lydhør over for forslag om emner til behandling i det kommende år.

Bestyrelsen udsendte i vinter en forespørgsel til alle museerne vedrørende forretningsgangen på de enkelte institutioner, beføjelsernes fordeling mellem leder og bestyrelse, etc. Vi ville gerne danne os et overblik over, hvorvidt der var store forskelligheder, og om foreningen ved sit initiativ kunne være til nogen støtte for nogen bestyrelse eller leder. Der er naturligvis forskelligheder, men når man tager både vedtagne regler og praksis i betragtning, ser det ud til at danne et temmelig ensartet billede af fordelingen af pligter og beføjelser mellem bestyrelse og leder. Nogle steder har man en instruks for lederen, andre steder ikke, men så vidt jeg kan se, er billedet alle vegne således, at den daglige administration påhviler lederen alene, og at han oftest også foretager indkøb, i reglen således, at han alene afgør mindre indkøb, og et større køb besluttet i samråd med formand eller et udvalg af bestyrelsen, eventuelt hele bestyrelsen, alt efter sagens betydning. I en række tilfælde svares, at forretningsgangen foregår ganske gnidningsløst. Enkelte steder har man udsat affattelsen af en instruks for lederen, indtil museet bliver landsdelsmuseum. Det er jo ikke nødvendigt, at der er absolut ensartethed alle vegne, selv om en noget større ensartethed nok var praktisk, når hensyn tages til, at vi arbejder os frem til oprettelse af flere stillinger for faguddannede ledere, og hvor man efterhånden kan søge stilling fra ét museum til et andet.

Lønningsforholdene har vi ikke beskæftiget os med i vor forespørgsel. De er som bekendt yderst forskellige, i hvert fald på de museer, der ikke har heldagsbeskæftigede ledere. Der er dog fremkommet bemærkninger desangående i nogle af

svarene, og jeg skal til oplysning citere et enkelt. Lederen, der i forvejen er tjenestemand, oplyser, at han lønnes som ministeriernes formiddagssekretærer, »altså en ordning, hvorved pristalsreguleringen nøje følges. For mig at se«, siger han, »en ideel løsning for museer af den kategori, hvor ansættelse af heldagslønnet leder ikke er aktuel«.

Jeg håber, at medlemmerne inden afrejsen til dette møde har modtaget årgang 1964 af »Arv og Eje«, og at de synes om den. Jeg takker redaktion og forfattere for det gode arbejde, og der er også grund til at føje en tak til annoncørerne for deres støtte. Årbogen giver endnu ikke balance, selv om dens økonomi forbedres. Forfatterhonorarerne er desuden ikke tilfredsstillende.

Jeg skal sluttelig henlede opmærksomheden på de planer om en vandrestilling for dansk sølv, som magister Lassen omtalte i sit foredrag i Fredericia, og som nærmere er uddybet i det nyligt udkomne nummer af Nyt og Noter. De ser, at det drejer sig om en udstilling især af korpusarbejder, men dog også om andre genstande, der skal belyse sølvmedekunstens udvikling i Danmark fra oldtiden indtil vore dage. Det sker ved et samarbejde mellem museerne og erhvervet, og Nationalmuseets oplysningsafdeling står for tilrettelæggelsen. Der skabes en fast bestand af museumsgenstande, der følger hele udstillingen med et vist antal genstande såvel af ældre sølv som af moderne sølvarbejder, f. eks. 20 ældre og 60 nyere; desuden er det tanken, at de enkelte museer, der får udstillingen, hertil skal føje ting fra museet, eller som det kan låne til formålet fra private ejere. På denne måde vil der kunne skabes en pragtfuld oversigt over sølvmedekunstens udvikling i Danmark, og der kan næppe være tvivl om, at udstillingen vil møde stor interesse. Den vil ske i samarbejde med sølvmedene, der på forskellig måde støtter udstillingen, dels ved fremskaffelse af det moderne materiale, som de naturligvis er interesseret i at få frem, dels f. eks. ved at yde en garantisum ved udgivelsen af den bog om sølvmedekunsten, som det er meningen samtidig at udsende med magister Hans Lassen som forfatter. En sådan ydelse fra erhvervets side er naturlig. Det er museernes bestand af gammelt sølv og deres indkøb og udstilling heraf, som i meget væsentlig grad har været med til at placere sølvkunsten i den offentlige bevidsthed på det niveau, den står, og derfor er dette samarbejde naturligt. Til udstillingen fremstilles moderne montrere, og der udgives et katalog, der naturligvis må omfatte den faste bestand af genstande, der følger med udstillingen hele tiden, men man har tænkt sig, at det lokale indslag kan omtales i en typografi, der svarer til det øvrige katalog og lægges inden i dette. Hele sagen kan ikke praktiseres, medmindre mindst 16 museer deltager. Der må naturligvis gerne være flere. Der regnes med en udgift for det enkelte deltagende museum på ca. 4.500 kr.; men for dette beløb får museet udstillingen, d.v.s. genstande og montrere, leveret til museumsbyens banegård, hvor den skal tilbageleveres efter udstillingen, 25 stk. plakater, evt. flere, 500 udstillingskataloger, hvis salgssum går til museet. Disse 500 eksemplarer leveres gratis, men man kan få flere mod at betale fremstillingsprisen; lokale udgifter i forbindelse med udstillingen betales lokalt, men man har entréindtægten og provenuet for salget af kataloger.

Jeg har omtalt disse udstillingsplaner så udførligt, fordi jeg synes, at denne udstillingsform er en god idé. Vi er nok individualister i dette land, og museerne næppe mindre end andre, men vi er det vel ikke i højere grad, end at vi kan se fornuffen i

et samarbejde. Jeg tror, at denne sag vil møde stor interesse, og der skulle ikke være nogen frygt for, at en udstilling er mindre interessant, fordi den har været i nærheden. Det er nemlig meningen at gøre store spring i den køreplan, som tilrettelægges, så at man ikke springer f. eks. fra Viborg til Herning, men i stedet til Fyn eller et andet fra Viborg fjernere liggende sted. Desuden vil der altid være en del mennesker, som ikke når at komme til en udstilling i hjembyen, men besøger den, når den på ny kommer i nærheden og ved pressereklamen efterhånden er blevet opreklameret. Ikke mindst må det tilføjes, at der altid er et lokalt indslag, man kan arbejde med. Jeg tror, at det gavner den lokale museumstanke, at privatsamlere i byen og på egnen kan få deres gode sølv frem på udstillingen. En sådan udstilling vil også være velegnet til at få kendskab til sølv i privateje, som man ikke havde før, og selv om det enkelte museum ikke selv har nogen større sølvbestand, vil man kunne fremskaffe det enten fra egnen eller andetsteds fra, måske fra fjerne egne af landet. Det kan ofte være vanskeligt for et mindre museum at arrangere en sådan udstilling, men her er et godt tilbud om god hjælp til en værdifuld, kulturel opgave.

Nu har jeg givet bolden op til drøftelse her eller til overvejelse hjemme. Der er ikke så lang tid at betænke sig i, da Nationalmuseet ønsker tilmeldelse til udstillingen senest 15. oktober. Der vil i øvrigt blive udsendt en brochure til museerne i løbet af den nærmeste tid. Jeg synes, man skulle tage ind i overvejelser, om ikke man skulle prøve denne nye form for udstilling, også af den grund, at den kan efterfølges af tilsvarende udstillinger med andre emner. Sølv er jo nok noget af det mest populære, man kan finde, men tekstil er også velegnet, og man vil også kunne tage mere perifere emner op, hvis man først vænner folk til disse udstillinger og får dem til at forstå, at de er morsomme. Og mon ikke vi også har godt af selv at vænne os til dem?«

Den påfølgende diskussion drejede sig udelukkende om den i formandens beretning omtalte sølvudstilling. Alle indlæg fra forsamlingen gav udtryk for, at planerne ikke synes at tage hensyn til lokalmuseernes muligheder for økonomisk at klare en sådan udstilling. Adskillige udtalte, at det ville være adskilligt billigere for de enkelte lokalmuseer selv at lave en lokal sølvudstilling. Der var i forsamlingen ingen tilslutning til den foreliggende plan.

Efter godkendelse af formandens beretning forelagde kassereren, dommer Tage Worsaae, Vordingborg, regnskabet, der balancerede med 30.673,33 kr. Udgifterne har været 19.291,34 kr., og kassebeholdningen er 11.381,99 kr., hvoraf 1.356,00 kr. henstår til tekstilkonservering og 4.025,99 kr. foreslås hensat til udgivelse af »Arv og Eje« 1965, hvorefter der til foreningens almindelige drift vil være 6.000 kr.

Forsamlingen gav decharge for regnskabet. Medlemskontingentet fastsattes til det samme som sidste år, idet bestyrelsen mener, at Dansk historisk Fællesforenings krav om forhøjet medlemsbidrag kan klares i det kommende år med vort nuværende kontingent.

Dispositionsbevillingernes fordeling var af hensyn til den knappe tid, hvori mødet måtte afvikles, ikke på dagsordenen, men medtages alligevel her som vanligt:

1) Bevillingen til museumstekniske forbedringer havde 37 ansøgninger om tilskud på ialt 96.325 kr., og fordelingen blev: Den antikvariske Samling 1.850 kr., Silke-

borg Museum 1.000 kr., Lolland-Falsters Stiftsmuseum 1.000 kr., Ringkjøbing Museum 2.500 kr., Vendsyssels historiske Museum 1.500 kr., Langelands Museum 3.000 kr., Museet på Sønderborg Slot 1.000 kr., Aalborg historiske Museum 1.200 kr., Holbæk Museum 2.500 kr., Dragør Museum 1.000 kr., Gilleleje Museum 2.000 kr., Samsø Museum 1.150 kr., Hobro Museum 1.000 kr., Esbjerg Museum 1.400 kr., Haderslev Amts Museum 1.400 kr. og Viborg Stiftsmuseum 1.500 kr.

2) Bevillingen til indkøb og konservering havde 25 ansøgninger om tilskud på ialt 65.765 kr., og fordelingen blev: Museet på Koldinghus 700 kr., Lemvig Museum 2.000 kr., Kulturhistorisk Museum, Randers, 800 kr., Roskilde Museum 2.000 kr., Køge Museum 800 kr., Marstal Museum 1.000 kr., Vendsyssels historiske Museum 1.300 kr., Museet på Sønderborg Slot 2.000 kr., Haderslev Amts Museum 1.300 kr., Hobro Museum 800 kr., Sorø Amts Museum 2.000 kr., Falsters Minder 1.000 kr., Kalundborg Museum 1.300 kr., Odense Bys Museer 2.000 kr., Vejle Museum 1.500 kr., Viborg Stiftsmuseum 400 kr., Gilleleje Museum 1.000 kr., Esbjerg Museum 2.000 kr., Glud Museum 500 kr. og Fredericia Museum 600 kr.

Til formand genvalgte Knud Klem, og til bestyrelsen genvalgte Tage Worsaae, Holger Rasmussen og P. Halkjær Kristensen. Til revisorer nyvalgte sparekassedirektør K. G. Kaaber, Holbæk, og stationsforstander E. Kaster, Odder; som revisorsuppleant valgte museumsinspektør Else-Marie Boyhus, Maribo.

Under eventuelt opfordrede Palle Friis, Hjørring, bestyrelsen til at gøre en forstærket indsats for at forbedre museernes økonomiske forhold, bl. a. for at sætte museerne i stand til at gennemføre nødvendige sikkerhedsforanstaltninger.

Mogens Bencard, Ribe, spurgte om, hvorledes det forholder sig med planerne om en lovgivning vedrørende handel med antikviteter. Kontorchef Viggo Nielsen, Kulturministeriet, svarede, at der i ministeriet foregår visse overvejelser i denne sag, men man kan ikke tiltræde særlig rigoristiske bestemmelser om handel med antikviteter. Måske vil sagen blive løst i forbindelse med en udskillelse af § 2 i naturfredningsloven.

Knud Klem takkede for indlæggene i debatten og lovede, at bestyrelsen vil drøfte mulighederne for at skaffe penge til forbedring af museernes sikkerhedsforanstaltninger.

Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver

har i tilslutning til Dansk historisk Fællesforenings' årsmøde i Göteborg afholdt møde den 29. august 1964 i Kronhuset. I mødet deltog 24 repræsentanter.

Formanden, cand. pharm. *Hans Brandt*, Fåborg, bød velkommen, hvorefter landsarkivar *Lindberg Nielsen* blev valgt til dirigent og gav ordet til formanden, som indledte med at udtale mindeord over afdøde sygehusinspektør, fhv. sognerådsformand *H. C. Larsen*, Grindsted, der havde været besjælet af en stærk lokalhistorisk interesse. Han havde i en årrække været medlem af bestyrelsen for Ribe Amts Historiske Samfund og af bestyrelsen for Grindsted Museum, ligesom han havde været med til at stifte Grindsted Sognearkiv. Medlemmerne tilsluttede sig formandens ord ved at rejse sig.

Formanden oplyste, at der i det forløbne år var tilkommet tre nye medlemmer: Holstebro byhistoriske Arkiv, Næstved by og omegns Arkiv og Det nordjyske Landsbibliotek i Ålborg. S sammenslutningen tæller derefter 42 aktive og 10 passive medlemmer.

Ved sidste årsmøde blev der udtalt ønske om at få afholdt kurser for arkivledere. Dette ønske var det lykkedes at få opfyldt, idet der var afholdt to sådanne kurser, nemlig 1. til 3. november 1963 i Viborg med 22 deltagere og 2. til 4. januar 1964 i København med 28 deltagere. Der var på kurserne blevet holdt foredrag om og givet vejledning i, hvad der falder ind under de lokalhistoriske arkivers arbejdsområde. Deltagerne i Viborg havde fået den nye arkivbygning forevist, medens deltagerne i København havde besøgt Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland og Arbejderbevægelsens Arkiv.

Formanden takkede rigsarkivaren og landsarkivar *Holmgaard*, der havde stillet lokaler til rådighed for de pågældende kurser. Det var tanken at søge et nyt kursus afholdt i den kommende vinter i Åbenrå.

Formanden takkede D. H. F. for, at de lokalhistoriske arkivers beretninger nu var optaget i Fortid og Nutid på lige fod med andre, ligesom han takkede landsarkivar, dr. phil. *Harald Jørgensen* for tilsendelsen af Nordisk Arkivnyt. Endelig rettedes en tak til Nationalmuseet for de arkiverne tilsendte eksemplarer af Jævnførelsesregister for Køge Købstads Byggegrunde 1682-1963, og formanden opfordrede arkiverne til at optage et lignende arbejde i deres hjemby. Sluttelig kunne formanden på ny bringe en tak til Ministeriet for kulturelle Anliggender for en ny tildeling på 1.500 kr. fra tipsmidlerne.

Kassereren, ekspeditionssekretær *Olav Christensen*, Haderslev, forelagde derefter regnskabet, som balancerede med 6.984,71 kr. og udviste en kassebeholdning på 2.665,28 kr. Hovedudgiften var medgået til de to kurser, som tilsammen havde kostet 2.446,67 kr. *)

Kassereren motiverede forslag om, at kontingentet forhøjedes for passive medlemmer til 15 kr. og for aktive til 45 kr., hvoraf 30 kr. skal gå videre til D. H. F., tiltrådtes.

* Regnskabet var på grund af revisorens sygdom ikke revideret, men dette er nu sket, og det har fået følgende påtegning: Revideret og fundet i orden. Hellerup i august 1964.

Johan Hvidtfeldt.

Til formand genvalgte *Hans Brandt*, medens *Olav Christensen* genvalgte til bestyrelsen, og rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt* som revisor.

Dagsordenens punkt 7: Drøftelse af de lokalhistoriske arkivers forhold til bibliotekerne gav anledning til en længere forhandling. Biblioteksdirektør *E. Allerslev Jensen* havde haft en samtale med rigsarkivaren herom, og de to herrer var blevet enige om visse retningslinier for det fremtidige samarbejde, hvorom biblioteksdirektøren den 25. november 1963 havde tilskrevet sammenslutningen. I brevet hedder det blandt andet:

»De byhistoriske arkiver vil i almindelighed kunne organiseres som led af det stedlige folkebibliotek, da sådanne samlinger enten må være identiske med eller ligge i forlængelse af bibliotekernes lokalhistoriske samlinger. Der bør i hvert fald ikke være tale om to konkurrerende foretagender.

Fordelen ved en sådan ordning er først og fremmest den, at man herved opnår lokaler, regelmæssige åbningstider og tilstedeværelsen af et personale, der på forskellig vis kan bistå ved tilvejebringelsen og benyttelsen af arkivet.

Kommunale og andre stedlige bidrag til det byhistoriske arkiv vil i almindelighed kunne afkaste statstilskud, såfremt det byhistoriske arkiv er en del af folkebiblioteket.

Såfremt man etablerer de byhistoriske arkiver som selvstændige, selvejende institutioner, rejser deres anbringelse i bibliotekerne forskellige problemer. Der vil således næppe kunne ydes statstilskud af det lokale, der evt. anvendes til formålet.

Fra det byhistoriske arkivs side vil man naturligvis være interesseret i at bevare kontakten med de interesserede kredse, der står bag oprettelsen, og dette vil også udmærket kunne lade sig gøre, selv om arkiverne bliver en del af de offentlige biblioteker, idet man vil kunne overdrage det reelle ansvar for det byhistoriske arkiv til et særligt udvalg, hvoraf overbibliotekaren bør være medlem.«

Overbibliotekar *Aage Bonde* ridsede i denne forbindelse nyordningen af Viborg byhistoriske Arkivs forhold op, og oplyste blandt andet, at arkivet var indlemmet i biblioteket som en afdeling af dette, men med egne tilskud, der dog indgik i bibliotekets regnskab. Bibliotekets bestyrelse har ansvaret for arkivets arbejde, men et særligt udvalg, som skulle træde sammen mindst to gange årligt, skulle kontrollere anvendelsen af de arkivet bevilgede beløb og bistå biblioteket i arbejdet med arkivet, hvis pengebeholdning ved overgangen var indgået i et særligt fond. Overskuddet ved salg af arkivets publikationer skulle i fremtiden indgå i fondet, som skulle anvendes til udgivers virksomhed.

I den efterfølgende drøftelse deltog en lang række af mødedeltagerne.

Meningerne om det skitserede forslag var meget delte, navnlig kom den betænkelighed til udtryk, at bibliotekerne ville opsluge arkiverne, der helt ville miste deres selvstændighed, hvad man mente kunne være en fare også for sammenslutningens fortsatte arbejde. Dette blev dog kraftig imødegået af blandt andre kassereren, med god vilje fra begge parters side måtte et sådant samarbejde kunne gennemføres også til gavn for vor sammenslutning.

Formanden opfordrede sluttelig til lokalt at drøfte problemet nærmere, idet dette ikke kunne løses af sammenslutningen, men måtte være afhængig af de lokale forhold. Han sluttede derefter mødet med en tak for den saglige drøftelse af dette betydningsfulde emne.

Dansk Historisk Fællesforenings

årsmøde i Göteborg den 28.–30. august 1964

De historiske samfunds sektionsmøde den 28. august.

1. Sognefilm.

Indlederen, arkivar *Iørn Piø*, Dansk Folkemindesamling, fortalte, at man flere steder i landet har fået henvendelser fra firmaer, der har specialiseret sig i optagelser af sognefilm. DHF har derfor i foråret nedsat et filmudvalg bestående af formanden, Axel Steensberg, Yde Andersen, Holger Rasmussen, Ole Højrup samt indlederen. Udvalget har set forskellige film og har på nogle møder udarbejdet en emneliste med 15 grupper. Listen er meget omfattende og skal derfor kun opfattes som et hjælpemiddel, der kan give ideer. Det er udvalgets opfattelse, at det er bedre at behandle nogle få emner udførligt end at strejfe mange; man bør prøve at vise dagligdagen set indefra, og rekonstruktioner bør undgås.

En tone- og farvefilm på 30 minutter koster skønsmæssigt omkring 100.000 kr., og det vil derfor som regel være kommunen eller turistforeningen, der står bag en sognefilm. Det giver to forskellige typer film: en kommunal, der stiller sognet i det smukkeste mulige lys, social forsyng, moderne boligbyggeri, optagelser fra et sognerådsmøde og kun lidt historisk stof, og en turistfilm med gamle huse, smukke landskaber, spinderokke og folkedragter.

Mange film er optaget, uden at amtssamfundene har haft nogen føling med arbejdet, måske fordi man synes, at en nutidsfilm ligger uden for samfundenes arbejdsområde. Men man bør søge at få indflydelse på en eventuel sognefilm – man kan for eksempel vejlede ved udarbejdelse af drejebogen – for en sognefilm kan udmærket blive et supplement til en trykt sognehistorie eller til amtsårbogen. Før man eventuelt selv foreslår optagelse af en film, bør man dog overveje, om emnerne ikke bedst kan fastholdes i form af fotografier eller lydband. Ønsker man en film, kan man for eksempel forelægge et udkast, der belyser dagligliv i dag, man skal samarbejde med en dygtig filmsmand, og det er bedst at optage filmen over flere år, således at man får en række mindre film til arkivet og en noget længere film til forevisningsbrug.

Museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg Slot, fandt indledningen særdeles interessant, men var bange for at emnelisten kunne bevirke, at filmene blev for stereotype. Det kan være farligt at ofre de mange penge på en film, da uvedkommende hensyn altid vil spille ind. Man skal først og fremmest sigte mod arkivfilm lavet af amatører. De professionelle filmfolk skal ikke holdes ude, men det er ikke den vej, vi vil. Det nedsatte udvalg kan blive af stor værdi, for film er en farlig ting. Man skal ikke have for stive rammer m. h. t. emnerne – vi ved jo ikke,

hvad der vil få betydning fremover – og man skal udnytte amatørernes umiddelbarhed.

Arkivar *Piø* svarede, at der ikke var tilsigtet noget stereotyp med emnelisten, den var blot et forslag, der viste variationsbredden. Nogle amatører er meget dygtige, men dels er der mange tekniske vanskeligheder, og dels er film et specielt sprog, derfor er det nødvendigt at arbejde sammen med professionelle filmfolk.

Stationsforstander *Kaster*, Østjysk Hjemstavnsforening, spurgte, om nogle af de tilstedeværende havde fået tilbud fra et firma om optagelse af sognefilm. Odder havde fået en forespørgsel, men det lokalhistoriske arkiv mente, at det ville blive for dyrt. I 1950'erne har arkivet selv fået lavet en række filmsoptagelser, og det er langt bedre at få et samarbejde i stand med lokale amatører.

Overlærer *Warthoe-Hansen*, Historisk Samfund for Randers amt, fortalte, at samfundet i forbindelse med en udstilling havde vist en film fra Havndal, den var et bestillingsarbejde og absolut ikke særlig god. Det ville være langt bedre og billigere, om man henvendte sig til den lokale sognekonge, fik ham til at interessere sognerådet for sagen og derpå knyttede kontakt med en lokal fotograf. I Randers optager man med mellemrum små specialfilm, for eksempel fremstilling af hestesko, kobbersmeden i arbejde, o. s. v. Skal den slags holdes uden for en eventuel sognefilm, og skal man nøjes med at tage udsnit af arbejdsgangen, eller skal man vise hele processen?

Landsarkivar *Peter Kr. Iversen*, Historisk Samfund for Sønderjylland, sagde, at der havde været tale om at lave en Sønderjyllandsfilm, der ville koste mellem en kvart og en halv million kroner. Forslaget var blevet afvist af Historisk Samfund, der mente, at pengene kunne bruges til noget nyttigere. Man skal ikke kræve penge til en sognefilm, hellere til andet historisk arbejde. Man skal vejlede amatørerne og prøve at hjælpe dem over de tekniske vanskeligheder, for eksempel ved at arrangere kurser. Et arbejde på amatørbasis er overkommeligt og desuden mere værdifuldt i videnskabelig henseende. Hele planen var for teoretisk.

Arkivar *Piø* svarede, at der ikke var tale om en plan. Fællesforeningen havde modtaget en henvendelse og havde derfor taget problemet op til drøftelse og lavet en emneliste. Bemærkningerne i indledningen tog sigte på den situation, hvor et historisk samfund ønsker at have tilknytning til skabelsen af en sognefilm. Det var desuden nævnt i indledningen, at historiske opgaver også – og undertiden bedre – kunne løses på anden måde. Erfaringerne fra optegners arbejde med lydbånd viser, at amatører i det hele har behov for uddannelse i brugen af tekniske hjælpemidler, og ethvert forslag i denne retning fortjener støtte.

Overlærer *Warthoe-Hansen* foreslog, at Fællesforeningen udskrev filmkonkurrence for amatører.

Stationsforstander *Kaster* anså det for endnu bedre at lave et kursus, hvad der fik stærk tilslutning fra forsamlingen.

2. Lokale kurser i hjemstavns- og slægtshistorie.

Arkivar *Hans H. Worsøe*, Historisk Samfund for Sønderjylland, gik i sin indledning ud fra, at der sikkert er bred enighed om, at aftenhøjskolen er et af de bedste midler amtssamfundene har til at få en stor og bred kreds i tale. På baggrund heraf

er det skuffende at gennemgå samfundenes beretninger for årene 1962 og 63. Nu har der selvfølgelig været arrangeret kurser af andre end samfundene, men disse synes kun tre steder – Lolland-Falster, Præstø og Sønderjylland – at have udnyttet aftenhøjskolelovens muligheder.

Der er åbenbart en vis skyhed til stede. Nogen økonomisk risiko er der ikke tale om, der kan endda fås et beskedent overskud, og det organisationsmæssige arbejde kan man få de eksisterende oplysningsforbund til at tage sig af – i Åbenrå er det tilmed sådan, at vore kurser optages gratis i alle tre forbunds brochurer og annoncer. Årsagerne til det ringe antal aftenhøjskoler skal nok søges i vanskeligheden ved at fremskaffe lærere og en vis usikkerhed overfor muligheden af rent undervisningsteknisk at gennemføre for eksempel undervisning i slægtsforskning uden adgang til arkivalier. Det sidste kan dog sagtens klares. Der findes udmærkede skriftlæsningsbøger, og man kan ret billigt få fremstillet fotokopier (xerox) af arkivalier, som jo kan bruges år efter år. Manglen på lærere er langt alvorligere. DHF har sine sommerkurser, men man bør også fra lokal side gøre noget. I Sønderjylland har man dels givet tilskud til flere læreres deltagelse i Fællesforeningens kurser og dels hvert år sendt tillidsmændene lister over foredragsholdere, der var villige til at tale i aftenhøjskolen. Endelig har man for et par år siden afholdt et kursus specielt beregnet for lærere i lokalhistorisk aftenhøjskole. Kurset havde skiftende foredragsholdere, strakte sig over 14 aftener à 2 timer og fik fuld offentlig støtte. Tilslutningen var meget stor, og virkningerne synes at kunne spores i større kursusaktivitet. Det har ofte vist sig, at interessen for lokalhistorie kan vækkes gennem slægtshistorisk arbejde, og det vil sikkert være god politik at arrangere kurser i slægtshistorie og siden lade dem efterfølge af lokalhistoriske aftenhøjskoler. Det vil derfor være velkomment, om DHF i sin række af sommerkurser arrangerede et, der tog særligt henblik på vordende lærere i slægtshistorie.

Distriktsopmåler *Wilhelm Paamejer*, Historisk Samfund for Lolland-Falster, fortalte om virksomheden på Lolland og Falster, hvor der foruden et kursus i arkæologi og to aftenhøjskolekredse findes flere mindre studiekredse. Amtsunngdomsnævnet har holdt et to-dages kursus for lærere i hjemstavnshistorie, og der udsendes en foredragsliste, som er meget benyttet.

Bibliotekar *Svend Gissel*, Det kgl. Bibliotek, nævnede, at biblioteket formentlig godt kunne arrangere mindre udstillinger i provinsbyer af både billedværker (Resen og Pontoppidan) og håndskrifter, men det kræver tilstedeværelsen af en brandsikker box. Han ville gerne undersøge muligheden for på denne måde at afhjælpe manglen på undervisningsmaterialer, og hvis man er interesseret, kan man blot skrive til biblioteket.

Landsarkivar *Iversen* takkede for dette tilsagn. Han mente at indlederen så sagen for meget fra et arkivsynspunkt. Det er vigtigt at få museerne med – det sker alt for ofte, at en sognehistorie har overset kilderne her. Desværre var det vanskeligt at få museumsfolkene trukket ind i arbejdet. Det er ikke DHF, men de amtshistoriske samfund, der skal arrangere kurser for lærere i slægtshistorie.

Arkivar *Worsøe* kunne fuldt ud tilslutte sig bemærkningerne om museerne. Opgaven at uddanne lærerne måtte være Fællesforeningens – det kunne samfundene ikke selv klare. Deres indsats måtte komme i næste led.

Under punkt 3 *Eventuelt* var der ingen, der bad om ordet.

Repræsentantmødet

Repræsentantmødet blev afholdt i Kronhuset lørdag den 29. august kl. 10 til 11.45. Følgende foreninger og institutioner var repræsenteret:

De historiske samfund og foreninger for: Holbæk amt, Lolland-Falster, Københavns, Præstø, Randers og Sorø amter, Sønderjylland, Thisted, Vejle og Viborg amter, Østjysk Hjemstavnsforening, Ålborg amt og Søllerød kommune. Desuden Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Landsforeningen for Hjemstavnskultur, Ministeriet for kulturelle anliggender, Lokalmuseumstilsynet, Rigsarkivet, Landsarkiverne for Fyn, Nørrejylland, Sjælland og Sønderjylland. Københavns Stadsarkiv, Matrikeldirektoratet, Det kongelige Bibliotek, Dansk Folkemindesamling og Det nordjyske Landsbibliotek, Ålborg, de by- og egnhistoriske arkiver for Ebeltoft, Esbjerg, Falster, Fåborg, Haderslev, Herning, Horsens, Maribo, Middelfart, Odder, Sæby og Viborg samt i alt 39 museer.

Da formanden på grund af sygdom ikke kunne være til stede, blev mødet ledet af museumsdirektør *Knud Klem*, der bød velkommen. Efter at dommer *Worsaae*, Vordingborg Museum, var valgt til dirigent, gav han ordet til sekretæren, arkivar *Knud Prange*, som udtalte følgende mindeord:

Sygehusinspektør *H. C. Larsen*, Grindsted, var stærkt lokalhistorisk interesseret. Han var i mange år medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Ribe amt og han var medlem af Grindsted Museums bestyrelse. Fra 1950 til 1958 var han sognerådsformand, og det var i denne periode, at han som en af de førende var med til at oprette Grindsted byhistoriske arkiv. Han var en søgt foredragsholder på egnen, og sin lokalhistoriske viden udmøntede han såvel i mange avisartikler som i flere jubilæumsskrifter. De, der har truffet *H. C. Larsen* til Fællesforeningens møder eller kurser, vil huske ham som en ivrig og interesseret lokalhistoriker.

Lektor *Jens Clausen* har næppe deltaget mange gange i Fællesforeningens møder, men der er alligevel god grund til at minde ham i denne forsamling. Fra lektor Clausen blev knyttet til Aarhus Kathedralskole i 1924 har han udfoldet et alsidigt og frugtbart virke. Han har således skrevet både aviskronikker, tidsskriftsartikler, lærebøger i Danmarks og Nordens historie og de særdeles grundige og omfattende afsnit i Aarhus gennem Tiderne om byens økonomi og styre. Men også på anden måde blev hans rige evner taget i brug. Han var i mange år medlem af forretningsudvalget og regnskabsfører for Erhvervsarkivet, han kom ind i det Byhistoriske Udvalg og endelig var han en lang årrække medlem af bestyrelsen, redaktør og i 5 år formand for Historisk Samfund for Aarhus Stift. Hans indsats her var af særdeles stor betydning. Bag et overmåde stilfærdigt væsen rummede *Jens Clausen* en dyb interesse for sine medmennesker og en umådelig hjælpsomhed. Han er et smukt eksempel på en der altid var parat, når der var brug for hans store arbejdskraft.

Ordet blev derefter overladt museumsdirektør *Oxenvad*, som udtalte:

I april måned i år døde museumsdirektør *Svend Larsen*, Odense. *Svend Larsen* var fynbo, journalistsøn fra Odense, og bortset fra studieårene i København tilbragte han hele sit liv i fødebyen. At *Svend Larsen* blev museumsmand, endda museumsmand af det usædvanlige format, var egentlig lidt af et tilfælde, for selv havde han oprindeligt forestillet sig en videnskabelig løbebane som arkivar. I 1931 knyttedes han som assistent til det, der dengang hed Odense Bys offentlige Sam-

linger (Fyns Stiftsmuseum, Fyns Folkemuseum og H. C. Andersens Hus), for 8 år senere at blive denne institutions leder. I løbet af de 33 år, hvor Svend Larsen virkede ved Odense Bys Museer, undergik museerne en vældig forvandling. De ældre samlinger videreudvikledes og nye kom: Det store kulturhistoriske museum i Møntestræde og frilandsmuseet »Den fynske Landsby« foruden de mindre museer H. C. Andersens Barndomshjem og Carl Niensens Barndomshjem samt – uden for kredsen – Ladbyskibet, som Svend Larsen selv havde været med til at udgrave. Og side om side hermed intensiveredes museernes virksomhed på den folkeoplysende og videnskabelige front, med undersøgelser af arkæologisk, historisk og etnologisk art og med en betydelig udstillings- og publikationsvirksomhed. Årbøgerne »Fynske Minder« og »Anderseniana« er skabt af ham, skriftrækken »Fynske Studier« ligeså, og han gik selv forrest i arbejdet med at fylde disse rammer ud.

Svend Larsen udfoldede en meget betydelig litterær virksomhed, koncentreret om H. C. Andersen og om fynsk lokal- og kulturhistorie. Mange og vægtige er hans bidrag til disse to forskningsfelter, og alle er de solidt funderet på grundige arkivstudier. Kronen på værket skulle være den disputats om det fynske rådsaristokrati i det 17de århundrede, som Svend Larsen havde arbejdet på gennem mere end 20 år og som blev antaget til forsvar for den filosofiske doktorgrad ganske kort tid før hans død. Bittert er det, at han ikke selv skulle opleve at se værket færdigtrykt.

I denne kreds vil man mindes ham som en flittig og veloplagt årsmødedeltager. I årene 1952–59 sad han som museumsforeningens formand i DHF's styrelse og tillige i redaktionsudvalget. Han viste sig her – som i sit øvrige virke – som praktiker, der fandt udvej for at gennemføre selv den vanskeligste og mest komplicerede sag. Hans store praktiske begavelse dokumenteredes vel tydeligst i det arbejde, som gik forud for vedtagelsen af loven om de kulturhistoriske lokal-museer. Han bar sin meget store del af arbejdet, og tilsvarende stor må hans andel af æren for sagens lykkelige afslutning blive.

Forsamlingen rejste sig og mindedes disse tre mænd, hvorefter *sekretæren* af-lagde årsberetningen, idet han understregede, at ansvaret for beretningen var hans, idet formanden ikke havde kunnet udarbejde nogen beretning under sin sygdom:

Årsmødets placering. Som det vil huskes, vedtog repræsentanterne sidste år, at man denne gang skulle mødes i Visby – dog med tilføjelsen »hvis ellers de økonomiske muligheder taler derfor«. Det gjorde de imidlertid ikke. Hvis vi lejede fly ville billetprisen blive 230 kr. pro persona (fra København), og selv om rejse med skib og tog var en del billigere, ville det alligevel blive ret bekosteligt, og selve rejsen ville tage en hel dag. Styrelsen var derefter ikke i tvivl om, at man burde foretrække Göteborg, som der jo også var stærk stemning for sidste år.

Nye medlemmer. Der har for første gang i mange år været en mindre tilbagegang i medlemstallet, nemlig på 1. Fem medlemmer, deraf fire byråd har meldt sig ud. Til gengæld har jeg den glæde at byde følgende nye medlemmer velkommen:

Jernbanehistorisk Selskab.

Viby Folkebibliotek.

Udgivnerselskabet for Danmarks Nyere Historie.

Institut for Presseforskning og Samtidshistorie.

Fællesforeningens medlemstal udgøres nu af 35 amtssamfund m.m., 109 museer, 66 arkiver, biblioteker m.m. samt 16 by- og amtsråd.

DHF's styrelse. Styrelsen har på sit første møde konstitueret sig således: professor, dr. Roar Skovmand: næstformand, arkivar Knud Prange: sekretær, overlærer O. Warthoe-Hansen: kasserer, museumsdirektør Niels Oxenvad: redaktør af Fortid og Nutid. Redaktionsudvalget for dette består i øvrigt af museumsdirektør Knud Klem, professor, dr. Kristian Hald og formanden.

Statstilskud til amtsamfund og DHF. Samfundenes tilskud for finansåret 1963–64 var af samme størrelse som året før, og Fællesforeningens tilskud er også uforandret – 2.500 kr. Der er dog udsigt til en mindre efterbevilling.

Samarbejde mellem byhistoriske arkiver og biblioteker. Formanden har sidste efterår haft en drøftelse med biblioteksdirektør Allerslev Jensen om dette spørgsmål. Samtalen var kun af ren orienterende art, men det kan nævnes at biblioteksdirektøren meget gerne så et nært samarbejde mellem arkiverne og folkebibliotekerne. Et arkiv vil i almindelighed kunne organiseres som et led af det stedlige bibliotek og vil herigennem kunne opnå lokaler, regelmæssige åbningstider samt den fordel, at lokale bidrag til arkivet vil kunne medføre statstilskud. Samtidig vil et sådant arkiv reelt kunne forblive en selvstændig institution. Dertil må dog føjes, at forholdene er ret forskellige for de enkelte arkivers vedkommende, og at en ordning som den skitserede kun har arkivernes interesse, hvor forholdene i øvrigt taler for det.

Kursus for lærere i aftenhøjskolen. I dagene 4.–7. august afholdt Fællesforeningen på Landboskolen ved Odense et kursus med emnet: Besættelsestidens historie i Danmark. Gennem otte foredrag og en filmsforevisning belystes udviklingen fra mange sider og ud fra mange standpunkter. Hele kursets forløb og det store deltagerantal, nemlig 63 kursister, opfordrer stærkt til fortsættelse af denne del af Fællesforeningens virke.

Kursus for SLA's medlemmer. På Sammenslutningen af lokalhistoriske arkivers sidste årsmøde drøftede man planen om at afholde et eller flere kurser for arkivarer ved de egnehistoriske arkiver. I årets løb er der blevet afholdt to kurser med foredrag, rundvisninger, instruktioner og drøftelser. Det første kursus fandt sted på Landsarkivet i Viborg fra 1. til 3. november 1963, det andet på Rigsarkivet fra 2. til 4. januar 1964. Der havde i alt meldt sig 50 deltagere, og det må vist siges, at arrangementerne har vist sig både vellykkede og nyttige.

Anden kursusrvirksomhed. Der er næppe tvivl om, at der på flere andre områder i det historiske arbejde er behov for vejledende eller igangsættende kurser. Styrelsen har derfor overvejet eventuelt at arrangere andre kurser, for eksempel i arkivbenyttelse, men det er endnu for tidligt at sige noget om planernes konkrete udformning.

DHF's konsulentvirksomhed. Antallet af henvendelser til konsulenten er gået ned fra 53 i 1962/63 til 29, d.v.s. nøjagtigt samme antal som i året 1961/62. Denne nedgang fremhæver den allerede i beretningen for forrige år påpegede betydning af, at den lille tryksag om konsulentvirksomheden og den hjælp, der herigennem kan ydes, med ikke altfor store mellemrum optrykkes og indlægges i årbøgerne. Karakteren af årets henvendelser understreger dog også, som ligeledes

sidste år påpeget, at kravet til henvendelserne må skærpes eller, sagt på en anden måde, rammerne for konsulentvirksomheden præciseres nøjagtigere i tryksagen. I hvert fald har påfaldende mange af sagerne været af elementær eller perifer karakter, eller været af en sådan art, d.v.s. vedrørende ejendoms- og slægtshistorie, at de har ligget lige på grænsen af konsulentens arbejdsområde – enkelte endda så decideret udenfor dette – at de har måttet afvises eller henvises til behandling på biblioteker. Henvendelser er i øvrigt modtaget fra alle dele af landet. Kun i 3 tilfælde har der været tale om gennemlæsning af manuskripter, af hvilke – såvidt vides – ingen er befordret i trykken.

Radioudvalget. Dette udvalg, der består af Knud Klem, Peter Kr. Iversen og O. Warthoe-Hansen, har været repræsenteret ved det årlige radiomøde i maj måned. Der er ikke fra radioens side sket noget med hensyn til planerne om et Historisk Magasin eller den påtænkte serie om hjemstavns- og personalhistorie. Det er tanken, at udvalget til efteråret skal søge at få en samtale med programchef Vedel Pedersen.

Fortid og Nutid. Medens tidsskriftet sidste år var blevet stærkt forsinket, er det nu lykkedes at komme a jour, idet der i det forløbne år er udsendt bind XXII hefte 1 og 2 (årgang 1963) samt dobbeltheftet bind XXII hefte 3/4, der udgør sidste hefte af årgang 1963 og første af årgang 1964. Antallet af abonnenter er i årets løb faldet fra ca. 490 til 450. Dette kunne måske tyde på, at tiden snart er inde til at foretage et nyt fremstød for at tegne nye abonnenter.

DHF's håndbøger. De to første bind i serien om de historiske hjælpevidenskaber er udsendt i fototekniske optryk. De to næste bind vil foreligge inden årets udgang, idet Povl Ellers: Historisk Ikonografi er under opsætning og Georg Galsters: Mønt er klar til at blive sendt til bogtrykkeren. Endnu to manuskripter ventes afleveret i 1964, nemlig Kristian Halds om stednavne og Poul Rasmussens om mål og vægt. I 1965 skulle endnu tre eller fire manuskripter blive færdige.

Andre publikationer. I det forløbne år er der yderligere udsendt fire bøger af Fællesforeningen, nemlig Georg Hansens grundbog i historisk metode, som allerede blev omtalt sidste år, samt fototekniske optryk af Holger Hjelholt: Skriftprøver fra tiden efter reformationen til midten af 19. århundrede, Erik Kroman: Skriftens historie i Danmark fra reformationen til nutiden samt endelig et nyt oplag af Bauers kalender.

Håndbog for danske Lokalhistorikere. Der er ingen tvivl om, at der er et voksende behov for at genoptrykke dette værk. For over et år siden rettede Fællesforeningen derfor en henvendelse til FBVA angående honorarspørgsmålet ved et fotooptryk. Efter at svaret indløb, er der yderligere forhandlet med FBVA's formand, og der er nu opstillet et budget, hvorefter det skulle være muligt at udsende håndbogen til en pris af ca. 60 kr. (indbundet). Der skal nu rettes henvendelse til de enkelte forfattere for at få deres godkendelse af planen.

Danske Historikere. For at få suppleret listen over de historikere, der skal medtages i værket, er der til amtssamfundene og en række institutioner udsendt lister over de navne, vi har med fra de enkelte landsdele, og der er samtidig spurgt, om der siden den første besvarelse er kommet nye historikere til. Som

resultat heraf er en lang række navne bragt i forslag, og efter at styrelsen har drøftet emnerne, er der udsendt 160 nye spørgeskemaer. Langt størsteparten af de ca. 900 biografier, bogen vil indeholde, er nu bearbejdet, renskrivningen er påbegyndt og der er indhentet foreløbigt tilbud på trykningen. Favørprisen vil formentlig blive 30 kr. – prænumerantprisen ca. 24 kr.

Salgskatalog. På årsmødet og samfundenes sektionens møde sidste år blev det i princippet vedtaget at Fællesforeningen skulle udsende et katalog med fortegnelse over de årbøger og andre publikationer, som foreningens medlemmer stadig har restoplæg af. Cand. polit. fru Inger Bjørn Svensson og arkivar Hans H. Worsøe har påtaget sig det praktiske arbejde ved tilrettelæggelsen af kataloget. Dette foreligger nu i første korrektur og vil formentlig kunne udsendes i rentrykt stand omkring den 1. oktober. Kataloget omfatter 449 numre, og det er vor tro, at det vil opfylde en mission, først og fremmest ved at sprede kendskab til foreningernes skrifter til et stort og interesseret publikum, men også ved at medføre et salg, der vil kunne styrke foreningernes økonomi.

Beretning om arbejdet i amtssamfund og byhistoriske arkiver. Disse beretninger har tidligere været udsendt i duplikeret stand. Det er nu vedtaget, at de byhistoriske arkivers beretninger skal trykkes i Fortid og Nutid sammen med de øvrige institutionsberetninger – hvilket allerede er sket i sidste hefte. Samfundenes beretninger for årene 1962 og 1963 er for nylig udsendt under ét i et duplikeret hefte. Flere repræsentanter for amtssamfundene har lejlighedsvis understreget betydningen af disse beretninger, men det er stadig ret vanskeligt at få samfundene til at indsende deres manuskripter til rette tid og i en sådan form, at de kan mangfoldiggøres uden bearbejdelse.

Udvalget til registrering af manuskripter og arkivalier. Efter aftale med udvalgets sekretær, mag. art. Anker Olsen, har arkivar Helle Linde påtaget sig at færdigredigere de resterende artikler. Da frk. Linde hidtil har været bundet af andet arbejde, vil redaktionen af disse artikler formentlig først være færdig i begyndelsen af 1965.

Omsætningsafgift. På sidste årsmøde opfordrede repræsentanterne DHF til at indsende en protestresolution mod oms på årbøger. Inden dette skete, havde folketingsudvalget, der arbejdede med en revision af den pågældende lov, imidlertid besluttet sig for en ændring, der helt dækkede de ønsker, som Fællesforeningen allerede tidligere havde fremført overfor myndighederne. En redegørelse for den nye lov og dens betydning er derefter blevet udsendt til alle vore medlemmer.

DHF's økonomi. Fællesforeningens regnskab skal drøftes under næste punkt på dagsordenen, men det vil af flere grunde være nødvendigt at komme ind på emnet her. Det fremgår af regnskab og budget – som begge er dupliserede – at foreningens økonomi langtfra er strålende. Kassebeholdningen er i sidste regnskabsår formindsket med godt 15.000 kr., og også i det følgende år må vi regne med en merudgift. Grundene hertil er flere, og den mest iøjnefaldende er foreningens publikationsvirksomhed. Førrige år kunne vi møde med et betydeligt overskud p.g.a. store indtægter ved salg af skrifter, men samtidig var mange af skrifterne blevet totalt udsolgte. I det sidste år har vi derfor investeret penge i fotooptryk af 5 bøger, udsendt en ny bog og betalt forfatterhonorar for endnu en ny bog. Også i

det kommende år vil der blive bundet penge i nye bøger. Der er ingen tvivl om, at i det lange løb vil disse penge komme igen, således at publikationsvirksomheden vil kunne hvile i sig selv, men netop fordi vi her er inde i en begyndende udvikling, vil indtægterne i starten hinke noget bagefter udgifterne.

Værre er imidlertid, at også foreningens øvrige virksomhed udviser et underskud. I de sidste år er foreningens virke forøget på flere områder, Fortid og Nutid er blevet større, forfatterhonorarerne er forhøjet – så at de i det mindste er nogenlunde anstændige, og disse honorarer samt redaktør- og sekretærvederlag er blevet pristalsregulerede. Denne virksomhed har på den anden side medført en udgift til medhjælper, der udsender Fortid og Nutid, ekspederer bogsalget og fører regnskabet. Omsætningsafgiften har påført os en væsentlig udgift og statstilskuddet, der var kommet op på 5.500 kr. er blevet nedsat til 2.500 kr. Situationen er efterhånden ved at være akut, ikke mindst fordi der er et stigende behov for, at sekretæren får en fagligt kvalificeret medhjælper til aflastning i det daglige arbejde. For at løse det sidste problem og for at skaffe balance på foreningens almindelige regnskab (her er der altså set bort fra publikationsvirksomheden, som efterhånden skulle kunne balancere) har styrelsen indsendt en ansøgning til Ministeriet for kulturelle Anliggender om et fast tilskud på finansloven først og fremmest til lønning af kvalificeret medhjælp, om en bevilling på finansloven til publicering af institutionsberetningerne og endelig om den sædvanlige støtte til Fortid og Nutid fra tidsskriftskontoen. Denne ansøgning er i øjeblikket til behandling i ministeriet, og det har gjort et godt indtryk der, at styrelsen også på anden måde vil søge at bedre foreningens økonomi. Således er abonnementsprisen på Fortid og Nutid blevet forhøjet og man har foretaget en stærk nedskæring i antallet af bytte- og frieksemplarer. Endelig agter styrelsen at foreslå kontingentet forhøjet, men dette vil jeg vende tilbage til under et senere punkt på dagsordenen.

Bankfuldmægtig *Bent G. Calov*, Kalundborg Museum, spurgte hvilke by- og amtsråd, der var medlem af foreningen og foreslog, at man fra forsamlingens side opfordrede de øvrige kommunale råd til at melde sig ind i DHF.

Sekretæren svarede at spørgsmålet havde været drøftet på et tidligere årsmøde, hvor flere af medlemmerne havde givet udtryk for den opfattelse, at man skulle overlade det til de lokale foreninger at søge støtte hos by- og amtsråd.

Der kom ikke flere bemærkninger til beretningen, som derefter blev godkendt.

Kassereren aflagde regnskabet og forelagde budgettet for 1964–65. Under dette punkt på dagsordenen udspandt der sig en livlig debat, der først og fremmest drejede sig om opstillingen af regnskab og budget samt om arbejdets fordeling mellem ekspeditionen i Viborg og kassereren i Randers. I drøftelsen deltog: museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, kommunefuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev byhistoriske arkiv, overlærer *Henrik Møller*, Landsforeningen for Hjemstavnskultur, administrator, dr. *Albert Fabritius*, Det danske Sprog- og Litteraturselskab, sognepræst *Ove Brun Jørgensen*, Historisk Samfund for Holbæk amt, museumsinspektør *Hans Neumann*, Haderslev, museumsdirektør *Peter Riismøller*, Aalborg, samt *kassereren* og *sekretæren*. Mødets leder lovede, at den fremførte kritik ville blive taget op til drøftelse i styrelsen. Derefter blev regnskabet godkendt.

Fastsættelse af kontingentet. På bestyrelsens vegne fremsatte *sekretæren* følgende forslag:

De sidste tre år har formanden kunnet foreslå et uændret kontingent. Som allerede nævnt, kan dette ikke gentages i år. Begrundelsen er allerede givet i årsberetningen, men jeg vil gerne føje et par bemærkninger dertil. Følger man kontingentets støjelse gennem den sidste menneskealder vil man se, at det ikke har fulgt trop med prisudviklingen. For amtssamfundenes vedkommende er satsen endda på et vist tidspunkt blevet nedsat fra 2½ % til de nuværende 2%. Dertil kommer, at Fællesforeningen som nævnt udfolder en større virksomhed nu end dengang. På en række punkter kan denne aktivitet mærkes direkte af vore medlemmer og deres medlemmer igen: for eksempel de kurser der afholdes, den lokalhistoriske konsulentvirksomhed, forøgelsen af Fortid og Nutids omfang samt den efterhånden lange række af bøger vi kan sælge til særdeles rimelige priser. Resultatet af denne udvikling er, at styrelsen – omend uden synderlig glæde – er enig om at foreslå kontingentet forhøjet, således at de amtshistoriske samfund betaler 3 % af deres egen kontingentindtægt (dog mindst 30 øre pr. medlem) (før 2 %) institutionerne 45 kr. (før 30 kr.) og museerne henholdsvis 20, 22½, 30 og 45 kr. mod nu 12½, 15, 20 og 30 kr. Jeg må minde om, at medlemmerne til gengæld herfor modtager Fortid og Nutid, som koster 20 kr. i abonnement, og jeg vil gerne understrege, at såvel museernes som foreningernes og institutionernes repræsentanter i styrelsen kraftigt er gået ind for denne forhøjelse, ligesom Museumsforeningen på mødet i går har vedtaget forhøjelsen for sit vedkommende. Med disse ord skal jeg henstille, at man vedtager forslaget.

Forslaget blev vedtaget uden at nogen havde bedt om ordet.

Valg: Formanden og de tre styrelsesmedlemmer, der var på valg – Roar Skovmand, Niels Oxenvad og Knud Prange – blev alle genvalgt. De to revisorer Olav Christensen og Hans Neumann genvalgtes og til suppleant valgtes Hans H. Worsøe.

Eventuelt: Museumsdirektør *Jørgen Paulsen* takkede bestyrelsen for det udførte arbejde, der skete meget og det var godt, hvad der skete.

Museumsdirektør *Knud Klem* fik forsamlingens tilslutning til at sende en hilsen til formanden og meddelte, at der til næste årsmøde foreligger invitation fra Viborg. Der fremkom ikke andre forslag, hvorefter mødet kunne slutes med en tak til dirigenten.

Fredag den 28. august var der om formiddagen ekskursion til Nya og Gamla Älvsborg og lunch på porterbryggeriet Carnegie. Cicerone under denne tur var intendent, fil.dr. Harald Widéen, Historiska Museet. Om aftenen var mødedeltagerne inviteret til middag på Trädgården som Göteborgs bys gæster. Lørdag den 29. august var der en eftermiddagsudflugt til det henrivende Gunnebo, under ledelse af museichef, fil.dr. Göran Axel-Nilsson og museiintendent Elisabeth Strömberg, Röhsska Konstslöjdmuseet, og samme aften holdtes festmiddagen på Liseberg. Ekskursionen søndag den 30. august begyndte med en orientering i Arkeologiska Museet ved dettes chef professor, fil.dr. Carl-Axel Moberg, under hvis ledelse man derefter kørte ned i Halland, tilbage til Hissingen og sluttede på Bohus, som blev beset under museumsinspektør Erik Kjersgaards ledelse.

For de deltagere, der ikke var optaget af møder, var der om fredagen arrangeret besøg på Röhsska Konstslöjdmuseet, Landsarkivet og Universitetsbiblioteket, og om lørdagen forevistes Stadshistoriska Samlingar i Kronhuset.

DANSK HISTORISK FÆLLESFORENING'S REGNSKAB 1963/64

Kasseregnskab 1. april 1963–31. marts 1964.

INDTÆGTER

Beholdning pr. 1. april 1963		18.042,83
<i>DHF's almindelige regnskab</i>		
Kontingenter og bidrag	9.175,78	
Fortid og Nutid	9.264,75	
Tilskud, kulturministeriet	1.500,00	
	10.764,75	
Andre skrifter		15.255,03
Tilskud:		
Staten	2.500,00	
Da. hist. Fællesfond	900,00	
	3.400,00	
Renter	509,10	
Årsmødet 1963	715,68	
Refusion af forrige årsmøde	64,91	
	39.885,25	
 <i>Særlig konto</i>		
Hensat til årbogspræmie		500,00
		Kr. 58.428,08

UDGIFTER

<i>DHF's almindelige regnskab</i>		
Styrelsen		4.730,48
Sekretærhonorar		1.481,00
Kontorhold	3.579,93	
Båndoptager	752,40	
Håndtrykkemaskine	792,00	
	5.124,33	
Fortid og Nutid:		
Trykning	10.013,37	
Forfatterhonorar	4.311,50	
Redaktørhonorar	1.481,00	
	15.805,87	
Andre skrifter	22.491,91	
Worsøe, honorar	300,00	
	22.791,91	
Lønninger	2.877,70	
Redaktørmøde, Odense	810,40	
Forskelligt	217,71	
	53.839,40	
 <i>Særlige konti:</i>		
Lokalhistorisk konsulentvirksomhed	1.363,05	
Hensat til årbogspræmie	500,00	
	1.863,05	
Beholdning pr. 31. marts 1964		2.725,63
		Kr. 58.428,08

Status pr. 31. marts 1964.

Beholdningen fordeler sig således:

Foreningens egne midler:

Beholdning 1/4 1963	÷ 221,13	
Merudgift 1963/64	6.917,27	
		÷ 7.138,40

Kulturhistorien:

Beholdning 1/4 1963 og 1/4 1964		903,97
---------------------------------------	--	--------

Lokalhistorisk konsulentvirksomhed:

Beholdning 1/4 1963	2.415,35	
Udgift i 1963/64	1.363,05	
		1.052,30

Manuskriptregistrering:

Beholdning 1/4 1964		608,57
---------------------------	--	--------

Danske Historikere

Beholdning 1/4 1963 og 1/4 1964		1.836,07
---------------------------------------	--	----------

Hensat til årbogspræmiering:

Beholdning pr. 1/4 1963	500,00	
Hensat 1/4 1964	500,00	
		1.000,00

Udgivervirksomhed:

Beholdning 1/4 1963	12.000,00	
Underskud i 1963/64	7.536,88	
		4.463,12
		Kr..... 2.725,63

A K T I V E R

Foreningens egne midler, beholdning		÷ 7.138,40
Særlige konti		9.864,03
Forventet tilskud, Da. hist. Fællesfond		925,00
Statstilskud		3.500,00
		Kr..... 7.150,63

P A S S I V E R

Hjelholt og Kroman, Skriftens Historie		2.300,00
Honorar til Georg Hansen		800,00
Genoptryk, Bauers Kalender		2.100,00
		Kr..... 5.200,00
		Kr..... 1.950,63

Af beholdningen på 2.725,63 kr. indestår 2.654,11 kr. på girokonto nr. 86.264 og 71,52 kr. på bankbog nr. 53.236 i Andelsbanken i Viborg.

København og Randers, april 1964.

Johan Hvidtfeldt,
formand.
O. Warthoe-Hansen,
kasserer.

Regnskabet er revideret, fundet rigtigt og stemmende med bilagene. Beholdningens tilstedeværelse (giro 2654,11 kr. og bankbog 71,52 kr.) er konstateret.

Haderslev, den 10. august 1964.

Hans Neumann.   *Olav Christensen.*

INDHOLD

<i>Jørgen Tvevad</i> : Folketingets arkiv	277
<i>P. G. Lindhardt</i> : Nyere dansk kirkehistorisk litteratur	293
<i>Viggo Nielsen</i> : Nyere museumslovgivning i Danmark	303
Svend Larsen. Mindeord ved <i>Axel Steensberg</i>	312

ANMELDELSER:

H. P. Clausen: Hvad er historie? (P. G. Lindhardt)	315
Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Harry Hedin: Årkebiskopsstriden, Heribert Seitz: De tre Kronorna, og Bengt Hildebrand: Handbok i Släkt- och Personforskning (Knud Prange)	317
Kauko Pirinen: Tiendebeskatningen i Finland før Kirkereduktionen (Troels Dahlerup)	321
Sønderborg Slot. Historie og bygning. Af Otto Norn, Jørgen Paulsen og Jørgen Slettebo (Niels Oxenvad)	321
Aksel Lassen og Ole Karup Pedersen: Slægtens spor (Knud Prange)	323
Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen (Henrik Nyrop-Christensen)	324
Karen Stougaard Hansen: Gamle viser i folkemunde (Aage Jørgensen)	326
August Gandert: Tragkörbe in Hessen (Holger Rasmussen)	328
Gerhard Wietek: Das Altonaer Museum in Hamburg, og Ernst Schlee: Das Schleswig-Holsteinische Landesmuseum (Holger Rasmussen)	329
Arne Meyling: Skole og museum (Richardt Meyer-Heiselberg)	332
Tyske Kancelli II. Vejledende Arkivregistraturer XI (Johan Hvidtfeldt)	333
International Bibliography of Urban History (Johan Hvidtfeldt)	333
Dansk kulturhistorisk Museumsforenings årsmøde i Göteborg 1964	335
Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver	343
Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Göteborg 1964	345
Dansk historisk Fællesforenings regnskab 1963-64	355